

POLGÁRI SZÓZAT

KELET' NÉPÉHEZ 1841.

**IRTA
KUTHY LAJOS.**

Virtuti praeualet sapientia.

**PESTEN,
Kiadta Heckenast Gusztáv.
1841.**

Nyomtatta Landerer és Heckenast.

TARTALOM

ELSŐ FEJEZET.

Szív és ész.

- I. Az ész' meghatározása.
- II. Mi a' szív?
- III. Párvonálok ész, és szív között.
- IV. Szív, és ész, mint statusélet-erők.
- V. Szív és ész, mint reform-elemek.

MÁSODIK FEJEZET.

Mellyik elem' uralma, minő eredményeket fejte ki az egyetemes status-történetekben?

- I. Egyiptom.
- II. Spanyolhon.
- III. Anglia.
- IV. Lengyel nép.
- V. Északamerikai szövetséges statusok.
- VI. Róma.

HARMADIK FEJEZET.

A' magyar nemzeti életben, melyik elem gyakorolt túlnyomóságot, országszerkezete-'s történeteiből ítélve?

- I. Elő-jegyzetek.
- II A' kiköltözés.
- III. Árpád' kora.
- IV. A' szeri alkotmány.
- V. Sz. István' kora 's alkotmánya.
- VI. Nemzetünk, a' különböző házbeli királyok alatt.
- VI. Jegyzet a' későbbi időkről.

NEGYEDIK FEJEZET.

Minő helyzetben talált bennünket az újkor, 's jelesen az 1841. év, polgári álladalom', anyagi élet' 's nemzeti jellem' és műveltség' tekintetében?

- I. Polgári állodalmunk.
- II. Anyagi körülményeink.
- III. A' természeti jellem, erkölcsi élet 's műveltség
- IV. Erkölcs és műveltség.
- V. Észrevételek nemzetünk' helyzetéről, a' XIX. század' elején.
- VI. Az 1840ki országgyűlést követő korszükségek.
- VII. Az izgatás' természetéről.
- VIII. Kitérés Journalisticánk' felett.
- IX. Nézetek gr. Széchenyi 'Kelet népe' czimü könyvének czélja és eredménye felett.
- X. Néhány szó a' sajtónyilvánossági modorról.

MÉLTÓSÁGOS
NÉMETUJVÁRI GRÓF
BATTHYÁNY LAJOS
URNAK

HAZA' ÉS NEMZETISÉG' LEGLELKESB BARÁTJÁNAK;
'S A' FELSŐHÁZBAN A' POLGÁRI ERÉNY' ÉS NAGYSÁG'
EGYIK KÉPVISELŐJÉNEK

HÁLA' ÉS TISZTELET'
MÉLY ÉS ÖRÖK ÉRZETÉVEL.

ELSŐ FEJEZET.

Szív és ész.

I.

Az ész' meghatározása.

Az ész lelkünknek azon ereje, miszerint mindent, mit felfog, meghatározott cél' szempontjából tekint. Azért a' tárgy' vagy eszme' természetét, mellyet szemlél, vagy felölel, megkülönbözteti, felosztja, 's ha az alkatrészek' viszonyairól elmélkedik, minden egyes körülményt az egészre, mint itéleti központra viszen vissza, 's észrevételeit ahhoz képest határozza meg. És minthogy ezen visszavitelben itéleti okot keres, azaz okoskodik; az okot pedig ismét az idea' természetéből itéli meg: önként következik, hogy az ész okatlanul vagy álokból mitsem tesz.

Nem akarom fárasztólag taglalni az ész, és értelem közötti különiséget, miszerint az ész, minden dologban az ideákat fürkészi, köti össze, 's azoknak egyetemes egységét az 'isten'ben központosítja; az értelem pedig magán állva fog fel mindent; 's előtte különválvák a' szellem az anyagtól, vagy is az eszme a' tárgytól, a' tárgyak egymástól, úgy hogy azoknak nem általános összeköttetéseit, hanem saját viszonyait tekinti. Nem akarok az elmélő, és gyakorlati ész' természetéről értekezni; miszerint amaz észreveszi, 's megítéli a' mi van, ez pedig felfogja, 's belátja a' minek lenni kell. Nem akarom a' Kant' felséges, de nagy község' élelményevé soha nem válható okoskodását felhozni: mert közvetlen célom egyedül az, miként fogalmát adjam, minő jelentésben használom jelen-iratomban az ész.

Az ész' fogalmába ölelem az értelem' jelentését is. A' felfogó, ítélő, és okoskodó tehetségek' összehangzó működéseit, - mellyek szerint minden tény' kivitele, 's minden idea' megtestesítése körül, annak természete, eszköze, 's eredményei, a' célhoz képest, mellyért a' tény, vagy eszme létesülni akar, rendeltetnek el, 's hajtának végre, - értem az ész alatt.

II.

Mi a' szív?

Elhagyva a' szív' állatművészeti jelentését, miszerint ereiben a' vérforgást élteti; annak ide tartozó második értelmét határozzuk meg, miszerint a' szív, érzés', érzélem', érzékenység', érzélgés' 's érzékiség' kutfeje. Így véve a' SZIV, lelkünknek azon tehetsége, melly a' hatást, 's benyomásokat felfogja, öntudat' tárgyaivá teszi, 's a' felvett benyomások' természetéhez képest bizonyos ösztönt idéz elő.

a) Érzésnek nevezem azon indulatokat, miknek okossági, erkölcsi, 's vallásos tárgyai vannak, 's olly tetteket feltételeznek, mik az emberiség' javát tárgyazzák; mint például tudomány-szomj, honszeretet, részvét, barátság 's a' t.

b) Érzélemnek hívom azon kis körű; 's többnyire magunkra vitt indulatokat, mellyeknek célját 's terjedelmét saját viszonyok határozzák el; mint teszem: a' becsületérzés, szerelem, 's a' t.

c) Érzékenység alatt értem, ha valaki nemes érzetekre hajlandó, ha a' tökély', és boldogság' eszméi iránt előszeretettel van; 's különösen, az erkölcs', és okosság' törvényeitől érdekeltetik; például igaztalanság, visszaélés, s' a' t. bosszantja; világműveltség, közjó, erkölcsi

fejlődés, 's a' t. pedig öröme hozza. - Az érzékenység emel ki az állatok' rendéből, ha az okosság' határain tulvágyni nem akar.

d) Érzelgésnek mondom azon tulnőtt, 's egyedárús indulatot, melly alaptárgyát gyáván, átadólag keresi. Vágyak után tétováz, a' jelent meddővé teszi, 's minden tényerőt elhigít; 's legyen az lelkesültség' hamvasztó lángja, vagy anyagi fertelmek' emésztő kanócza, egyiránt tenkbe viszi az észet, 's akaratot.

e) Érzékiség, midőn egyki hajlamainak annyira rabnyügébe engedi lelkét igazni, hogy minden cselekvési irányt szenvedélyektől feltételez. Az érzékiség tehát abban különbözik az érzeltől, hogy tényerőt nem öl, akaratot nem hígít, sőt mind kettőt eleven ingerültségben tudja tartani, de indulat után osztja fel az életet, minden befolyása nélkül az észnek.

Azt hiszem, említnem sem kell, hogy az elsorolt szívtehetségeknek - mint minden elemnek, mi a' VAN' eszméje alatt foglaltatik, - fejér, és fekete, vagy is, jó, és bal oldalai vannak. Egyébiránt különböztetésimet azért tevém, hogy érthetőkké magyarázzam az alábbiakat.

III.

Párvonálok ész, és szív között.

Az ész mindig okot keres; a' szív mindenben ösztönre indul. A' szív benyomások után indítványoz; az ész törvénycodex szerint intézkedik. Az ész megítéli a' mi van, 's előhossa a' mi nincs; a' szívet megilleti mi van, 's vágyra hozza mi nincs. Az ész, szép és igaz' eszméivel mint örök elv áll: a' szív, benyomásaival, mint időközi, változik. Az ész, mint eredeti erő betölt, és éltet: a' szív, mint származott tűz gyulaszt, és kialszik. Az ész soha sem pazarol, de szűkölni sem hagy; a' szív, ma kincseibe fűlaszt, holnap kizsákmányol. Az ész hirtelen fejlik a' gyermeknél, növekszik ifjúkorban, kitisztul a' férfiunál, 's megéri a' vénnél: a' szív száz-felé kap a' gyermeknél, tulzásban csapong az ifjunál, önzővé lesz a' férfiuban, 's elhül a' vénnél. Az ész emlékezet által tartja meg felfogásait; a' szív ujbenyomásokkal törli el a' voltakat. Az ész egybeveti emléken birt tapasztalásit jelen tárgyaival, 's a' hasonlításból okoskodik; a' szív mindig magában tekinti a' napi benyomást, 's annak ereje szerint tesz. Tehát amaz állandó erők által munkál; ez változó eszközökkel kormányoz. Az ész hatalmas monarchia, mellynek aristocrátiája logica, országa bölcelet, 's ministerei a' felfogó, ítélő, 's okoskodó tehetség: a' szív, forradalomteljes respublica, mellyben vándorló elemek adják a' tont.

Miután tehát a' szív, és ész, különböző erők; a' cselekvés' világát pedig ezen erők idézik elő: természetes, hogy minden tény ahhoz képest fogja eredményeit meghozni, a' mint szívöszton, vagy észfontolás' utján született. Minthogy azonban az ember test- és lélekből áll, mellyeknek képviselői a' szív, és ész: önként következik, hogy valamint egyik erőt a' másiknak minden legkisebb befolyása nélkül elszigetelve gondolni nem lehet, (kivevén a' tébolyodottakat,) ugy valamely tény, egyáltalában, az erők' különvált egyikének józanon nem tulajdonítható. Ugy hogy midőn egy ember' vagy status' életéről ez mondatik: „szív uraság alatt áll”: nem annyit tesz, mintha tőle az ész' legkisebb jelensége is megtagadtatnék; mint szinte megfordítva, az észkormány' fogalma a' szív' befolyását ki nem rekeszti; hanem a' tétel a' szerint állittatik fel, a mint szív, vagy ész, azaz ok, vagy ösztön gyakorol tulnyomó hatalmat a' kérdésbe vett tényen, vagy életen.

És ha ezen kifejezés' értelme, az észet, vagy szívet kirekesztő általánosságig terjesztetik: végtelen különbséget okoz az ítéletben. Igy például, a' b. Eötvös József' „Kelet népe és Pesti Hírlap' című röpiratában azon nevezetes állítás, melly a' 16. lapon iratik, a' fent meghatá-

rozott fogalom, és logica szerint egészen ellenkezőleg fog állani. Az idézett tétel imez: „a’ nagy császárbán én nem taticának (azaz észmünek) diadalát, hanem épen azt látom, miként sülyed minden tatica ‘s ügyesség mellett az, minek alapja nem jó, miként vezethet Austerlitz, Jena, Borodino ‘s annyi nyert csata, ‘s győzelem, ‘s a’ taticának minden csudái végre Waterloohoz, és sz. Ilona’ szigetére; ‘s a’ dicső lengyel nép’ vesztének okát, nem a’ tatica’, hanem inkább egyesség’, ‘s azon bizodalom’ hiányában keresem, melly nélkül semmi valóban nagyot, véghez vinnünk nem lehet, ‘s mellyet e’ boldogtalan nép, talán épen azért nem érezhete vezetői iránt, mert több ügyességet, mint férfias egyenességet vön észre tetteikben.” E’ tétel, a’ fent kifejtett logica’ nyomán így áll: A’ nagy császárbán én nem a’ hős lelkedés (azaz szívlobbanat’) diadalát, hanem épen azt látom, miként sülyed minden magasztaltság, ‘s ügyesség mellett az, mi a’ taticától, azaz észfontolástól eltér, miként vezethet Austerlitz, Jena, Borodino ‘s annyi nyert csata, ‘s győzelem, ‘s a’ szívgerjedelemnek minden csudái végre Waterloohoz, és sz. Ilona’ szigetére; ‘s a’ dicső lengyel nép’ vesztének okát, nem az érzelmi hevület’, haneminkább azon egyesség’, ‘s bizodalom’ hiányában keresem, mellyet egyedül a’ fontoló, ‘s értelmes nemzetélet fejthet ki, melly nélkül semmi valóban nagyot véghez vinnünk nem lehet, ‘s mellyet e’ boldogtalan nép, talán épen azért nem érezhete vezetői iránt, mert több önzést, (azaz szívöszönt) mint férfias egyenességet, (azaz ész akaratot) vön észre tetteikben, - de ez csak személyes nézetem. Azt azonban nem kell magyaráznom, hogy Napoleon épen a’ ‘császári’ czimben tért el megfontolási taticájától. Addig mindenért a’ nép’ érdekében látszék küzdeni, ‘s ha nem úgy lett volna is, a’ nemzet, consuljában mindenesetre olly pártfogóját látta, ki őt önfénynél többre becsüli, mert hiszen, ha tetszenék, az europai koronások’ sorába állithatná magát. De miután a’ szív’ nagyravágyása alá kezdé rendelni az ész’ hideg terveit, miután császári szék, nepotismus, ‘s telhetlen hódolatató vágy ingadoztaták számító nézetét, ‘s a’ közvéleményt, ‘s miután ezen uj erők’ izgatására kezdett hajolni ‘s tenni: bizonyosan nem az észtan’ taticája bukott meg, hanem taticátlanság buktatta meg a’ szív’ terveit.

IV.

Szív, és ész, mint statusélet-erők.

Életünk’ folyamában mint két intéző erő működik szív és ész. A’ szív, felvett benyomásoknál fogva minden esetre akarja, mit az ösztön szükségessé tön. Az ész, okoskodólag, a’ szép és való’ eszméivel egyesíti, mit az ítélet hasznosnak talál. A’ szív, ösztönétől feltételezi az életirányt, az ész, mindig okra viszi vissza az akaratot. Ezen ok a’ szép és való, melly minden tökély-, és erkölcsnek alapja. Azért ha szívünk’ ösztöne nem hallgat az ész’ okaira, tökély, és erkölcs nem lesz biztosítva éltünk’ körében; és ha tökély ‘s erkölcs hiányzanak, a’ hiányt bűn, és félszepség tölti be, ‘s ezeknek kisebb nagyobb foka, nemei árnyéklat, csonkítja, akadályozza, vagy épen elmeríti a’ szépet és valót, mellyek az észnek feltételei. Ebből kitetszik, hogy ollyan életben, hol szív uralkodik, ha néha a’ szív’ ösztöne szépet és valót tenne is szükségessé, azt állandóul nem bírhatja, mert az ész’ okai által, mint nem szerzé, úgy védeni sem képes. Ugyde, ha a’ szép, és való ideiglenesen érinti éltünket: ideiglenes leend a’ tökély és erkölcs is, mikből jóllét, és nyugalom származik: ‘s innen önként következik, hogy a’ szívurasság, ha ollykor ad is, csak időközi boldogságot adhat egyes életnek.

A’ statusélet, egyes életek’ összetétele. Erre nézve tehát a’ szív és ész nem egyesekben fejt ki erejét, hanem a’ többség’ akarata által hat az egészre. Ha a’ többség, mellynek akarata hat, a’ szív ösztönéből akar, szív uralkodik a’ statuséleten; ha az ész’ okaitól feltételezi akaratát, észkormány ülend a’ közügy’ jobbján. Különben a’ szív, vagy ész, a’ fentebbiek szerint viendi véghez munkásságát. A’ boldogság’ alapja, mit egyes életnél jóllét- és nyugalomnak

nevezünk, statuséletben szabadvagyon, 's személybátorságnak mondatik. 'S így, a' fentebbi okoskodás szerint, minthogy az ész' feltételei szép és való; a' szép- és való' megtestesülése a' tökély és erkölcs; a' tökély és erkölcs' eredményei a' jóllét és nyugalom, vagy is szabadvagyon, 's személybátorság: tisztán áll, miként a' statuséletet csak az ész teheti állandón boldoggá.

Tehát a' statuséletben e' két erő működik; vagy ellenörködve egymás' tulnyomási ellen logikai arányban, 's így üdvözítőleg; vagy átnőve egymást, 's így szélpontokon csapongva veszélyhözólag. Ha az ész nagyon kiszorítja a' szív' igényeit rendkívüli szigor áll elő, melly a' szívre fárasztó benyomást tesz, 's ösztönét költi az észjárom' levetésének. Ha szív az uralkodó, a' szenvedélyeket veszi udvarába kegyenczekül, kik irtóztatósan magoknak kezelik a' statuséletet.

Három fő elem van, mellyek körül a' statusban kiterjeszteni törekszik hatalmát a' szív.

1. Az önélet, 's ekkor haszonvágy', rangkór', 's fényűzés' szenvedeit idézi fel; mint Cleopatra', XIV. Lajos' 's a' t. korában. A' szívnek illynemű uralgása, finantzügyi megbukást, kimerültséget, ez ismét erkölcsi süllyedést, ez ismét gyávaságot, elaljasodást szül.

2. A' hit; mellynek irányában fanatismust, vakdühöt, 's önéletfeledést, (melly szív' és ész' munkásságát veti el főcéljától,) szokott költeni; mint Nero, Domitian alatt az ó, 's reformatio' kezdetekor az ujvilágban; úgy hogy a' már I. Ferencz' korában hatalmasan fejlődő, 's értelmesült Franczhon sem tudá böszültségétől keblét megóni. A' szívnek illynemű uralgása inquisitionale tribunált, 1572-ki véréjeket okoz, mellyek, a' méltóságából kivetkezett embert állattá sorozzák.

3. A' politica. E' tárgyban eldoradoi vágyakra, rögtönzött manias reform- 's erőszakra szédíti a' népet, mint Mirabeau' szavai tevék, mint Robespierre' 's a' t. korában történt. A' szívnek illy uralma, korlátlanságot, ez ismét zendületet, ez ismét megtörést, igába jutást hoz a' statusra, 's életét megszünteti.

De ha a' szív, elsorolt veszélyeit a' statusban szélső eredményekig nem fejtené, vagy épen a' kijelelt főelemek' ügyében valami jót előhozna is: okvetlenül rövid, és állhatlan segély az, melly egy résznek használva az egésznek meríti.

Ha az alattvalókat ragadja el a' szív, anarchia fejlik ki; ha a' felsőbbbséget: despotismus. 'S kényuraságot nem csak egyén üzhet, hanem testület is, mint Romában a' patriciusok, Velenczében a' tizek' tanácsa, 's Oroszhonban a' senatus. Azért igen veszélyes az olly Monarchia' állása, mellyben az elszigetelt, 's ön befolyás nélkül terhelt nép felett, a' kormány és aristocrata, mint két ellenerők, osztoznak a' status' dolgain. Mert, minthogy a' nép, csekélyebb műveltségénél fogva, mindig hajlandóbb a' szívnek engedni: ama' két küzdő erők közül ahhoz fog szegődni, a' mellyik való vagy ál de mindenesetre szívszerü érdekekkel csábítja magához. A' népnek szívhatalma ellen tehát egyetlen biztosító mód a' Monarchiára nézve, ha azt jogérdek által köti a' status' életéhez, e' jogérdek pedig: földbirtok, és képvisélet.

V.

Szív és ész, mint reform-elemek.

Statuséletnek két esetben lehet reformra szüksége. Vagy szigorubbá válik, mintsem népét boldogíthatná; vagy kifejlettebbé, mintsem a' nép megbírná. Mind kettőt körülmény, vagy visszaélés idézi elő. Első esetben az alkotmányt kell kiterjeszteni, másodikban korlátozó törvényeket hozni; 's mindkettő reform által történik. A' reform' ügyében szív, és ész ellenkező akarattal bírnak. A' szív benyomásoknál fogva határoz meg minden hiányt, 's a' reform'

ösztönét arra szorítja, a' mi rosszúl hat. Az ész, okát vizsgálja minden hiánynak, 's a' reform' szükségét abból itéli meg, mi a' rosszat eredményezé. A' szív rögtön, és magán állva kap fel minden javítási tárgyat; az ész fontolva, 's általános viszonyokkal egybevetőleg. A' szív akadályok által ingerültséget, az ész kitartást nyer. A' szív zendülettel hevenyész; az ész törvényes haladással alkot. Innen világos, hogy az ész, soha sem nélkülözhetlenebb, mint reformban. Washington észszel reformált. Franczhon a' szív', Anglia az ész' rendszerét követi.

Az erkölcsi élet' reformja hittan által történik. Itt épen a' feljebbieket kellene ismételtnem, ha leírni akarnám miként kezeli a' hiteszközét a' két ellenerő.

Csak az a' valódi reform, melly nagyszerű világnézetekkel hat múltba, 's jövőbe. Itél a' történetek, jósol a' leendő felett, rendszereket állit, eszméket terem, elveket tisztít, irányt mutat; vagy a' szaktörvényeket műveli, bőviti, 's határozott értelemre hozza; módosít, felfedéseket tesz, a' tökély' és jóllét' országát helyes törvényekkel előidézi. De helyes törvényhozáshoz csak ész vezet, mert csak az ész buvárkodik a' körülmény', és nemzeti jellem' okai között, pedig Montesquieu szerint a' jó törvényeknek „annyira a' nép' lelkéhez, mellynek javára irvák, kell alkalmaztatniok, hogy vakesetül vehető, ha egy nemzet' törvénykönyve, idegenre illik.” (Elles doivent être tellement propres au peuple pour lequel elles sont faites, que c' est un tresgrand hasard, si celles d' une nation peuvent convenir à une autre. De L' Esprit des loix liv. 1. Chap. 3.)

MÁSODIK FEJEZET.

Mellyik elem' uralma, minő eredményeket fejte ki az egyetemes status-történetekben?

I. Egyiptom.

Az ó világból állítok elő egy nemzetet, mely buta lelkében kevés elevenséget birt; mely kasztakra osztott népszerkezete, 's minden ügy' tőzsér- 's iparág' czéhezése miatt, mint szinte a' mindent közvetlen isteni befolyásnak tulajdonító hit 's innen eredő varázslat' nyügeinél fogva, még kevés elevenségű lelkét is mintegy burokból hurcolá; 's még is, mivel gyakorlati számoló, és szívzsarnoklattól ment politicát követett: az ó világnak erő- és műveltségben imponált; Róma és Görögország' pallérozottságának pedig bölcséjévé lőn; s ez: Egyiptom. Nálók a' babyloni Hermes, - 's tehát mint mindenütt, egyes férfiú, - terjeszté az első műveltség' sugárit, mely az ó indus csekély pallérozottság' viszfénye volt. 'S mert az öneszmélet' első ereje, iránya törekvése, a' sajátélet' benső akarátára, szükségeire, világára lőn fordítva, intézve, központosítva, az azokon túlvágyó képzelet pedig korlátoztaték: minden külbefolyások', vándorló népvegyület', igazgatási változások', 's fentirt political akadályok' daczára tulnyomó virágzásban fejlett ki. A' buta, bágyadt, tompa erejű, égővtől lankadt idegzetű, légtől beteges nép, tudomány, és művészeti fölfedezéseket tőn; political rendszerét kifejté, pallérozá; kereskedését virágzóvá tette, 's történetlapjain épen úgy, mint földjén, oriási vázait hagyá nagyszerű éltének. Először a' mindenek' anyját, az időt oszták föl, 's számíták ki; naptárt csináltak, mely egy általános cselekvési számítás' nagyszerű eszmealapját eredményezé. Ezt követte önszükségükből indulva, a' mértan; mit a' Nilus' szabályozása szükséglett. Innen vízmérő, csatornák, zsilipek; mik ismét hydraulica', 's erőművek' tanát feltételezé. Így midőn eszök, erejük', akaratok', önszükségeik' pótlása, számítása körül működék: forrásait nyiták a' nemzeti gazdaságnak, mi körül ismét status-oeconomia', 's finanztan' fejtését, pallérozását kelle figyelembe venniök. 'S mind ennek logikai eredménye jóllét lőn 's a' jóllét meghozá a' fejlettebb igényteljesb élet' jogait követeléseit; 's aprónként kifejlett az erős alapra alkotott, 's ön birtok által támaszolt szellemi fejlődés; mely egy gyékénybölcsőben vizre vetett lelenczet, ország-, nép- és imposant törvényalkotóvá hagyott nevelődni Mózesben; 's mely kalmároktól vett, név- és születéstelen rabszolgát első statusministerré emelt Józsefben. Igen, de az ész mindig tulsulyt tartott, 's ez minden dolgaikban jellemzve lőn. Míg egy-felől roppant csatornákat, földművi csodákat, kimeríthetlen természetst, 's kiterjedt ipar-, és kereskedési viszonyokat alkotott a' csekély, 's műveltebb földrészekről külön szigetelt nép: másfelől a' képzet' számára teremtett czikkek, fölszínti egyszerűségben maradtak. Hangszerük nyomorú háromhurú lant, kisdob, dob, 's trombitavégű kürt maradáknak; melyeknek hangjegytelen használata csekély élményt adhatott azon kevés alkalomnál, midőn alkotmányilag megengedteték. Szoborműveik kiállhatlan szárazak, egyhanguak valának; 's hát még költészetök? - De a' durván, mázolt inkább, mint festett kövek, 's szövetek közt, mikben festészetök állott: egészséges-étkekkel lakottan, szükségtől nem kergetve, léleknyugalommal ült a' mértékletes nép; mellynek életrendét, tápszereit 's a' t. orvosok határozzák meg épen úgy, mint a' királyét; kit a' közérdek' minden ügyében alattvalóival rokon törvények korlátoztak. Nem voltak színházai, 's lázos mutatóványtárai; de igen egészséges fürdők, körülmetélkedés, 's a' t. Nem voltak pavillonok, kioszkok, fény- és kaczerházai; de roppant tartós templomok, obeliszek, labirintheik, piramis 's a' t.; mik, ha pompaszerűek is, de nem ingerlők, nem csábítók. Nem voltak cifra festéseik, képeik, de földképek, vízszabályzási rajzok 's a' t. annál több. 'S minő volt nemzeti érzelmök? tanuja azon adat, miszerint a'

tengerre azért haragudtak, 's voltak sokáig idegenek a' hajózástól, mert nemzeti istenöket, a' Nilust elnyelé.

Táncz, játék, éneklés, 's 'a t. iránt gyűlöletet viselt a' nép; de józan, szorgalmas, mértékletes, kitartó jellemmel bírt; 's még hitvallása is olly komoly volt, hogy minden vidám érzelmet kizára, de az áhitatosságot fentartá. Tehát ezen népéletben fő elem, fő alkatrész volt a' számító ész, 's ítélő tehetség; mellék, szűktérbe nyomott, 's senyvedő életművezet pedig a' képzelet; 's tekintsük meg a' polgári, és magányélet' oldalait, miket ezen rendszer eredményezett, megfeleltek-e egy természeti jogokat lehetőségig megközelítő, 's azért helyes közélet' philosophiájának, alapeszméjének? Országlásuk' alapelveül, mint lenni kell, közjólét vala kitűzve; 's ezt, a' jónak virágoztatása, a' rosznak irtása, akadályozása által rendezték elérni; amazt népnevelés, emezt polgári 's fenyítő törvényszékek' útján. A' népnevelés' ügye nem egyoldalu daraboltságban, egyik ágról másra ugrálva, mitsem végezve, hézagokat hagyva, osztályokat mellőzve, szabadalmazva, vagy tulterhelve gyakoroltaték; hanem együtt test- és lélekfejlés országos gond' tárgya volt. A' gyermekek' testi erő- és izomfejlődésük' éveit ruhátlanul, pongyola szabadságában nőttek a' természeti szükségnek; 's később is, midőn öltözetet nyertek, egyszerű kellékeik, a' képzelet, hiúság', fényűzés' mótelyes ragályát sem föl nem költethették, sem, ha tán kelendett, nem táplálhaták. 'S bár az udvar, és ország-nagyok napkeleti fényt üztenek: egyik osztálynak sem jutta eszébe, azon törvényszerűleg őket nem illető módot majmolni, mi alkotmányilag tiltaték; 's minek némi gyakorlata temetés, vagy gyász ideje alatt engedteték meg. De taníták gyermekeiket azon osztályi életnemtől igényelt tanokra, mellyhez kötve voltak; mellynek törzsökéből születtek; 's mellynek tagjaivá, az alkotmány' alap'törvénye szerint felnövekedtek. Mindenki saját köréhez alkalmazott oktatást vőn, közközlésen fizetett, 's külön szak-tanítók által; és minden néposztály' növendékei a' munkásság' 's szorgalom' azon gyakorlatában növeltettek fel, melly minden kicsapongó elmeábrándot kizár; a' lélek' fattyú szétszóródásit akadályozza; minden erőt, 's figyelmet saját vállalata körül központosít; 's önfoglalkozásban otthonos ügyességet, biztos tapintatot szül. És a' népszorgalom' országos gondja általánosan kiterjeszteték. Még a' király' naprendje, munkássági köre is szorosan kiméretett; mit mulasztani épen úgy nem lehet, mint mások által végeztetnie. És mig a' népnevelésben, egyfelül a' lélek' elfoglalása, 'a jó irányú munkáztatása által minden túlcapongó tévutak ellen a' közszellem biztosítaték; más felül, - a' természetes testi nevelés, egészség-fentartás' rendszere által, - a' vér' és idegzet' beteges rohamai, féktelensége, 's korlátlan eredménye ellen vezetteték folytonos óvás. Fesztelen öltözet, tisztaság, fürdés, mértékletes élet, környülmetékedés 's a' t. alkotmányos kötelessége volt a' nép' minden egyeseinek; sőt az ételrend nem csak alsóbb osztályok', de királyi asztalok' igényeit sem engedé túlcapongni; 's így betegség, ingerültség, vérterhelt agyláz nem uralkodván: egészséges lélek egészséges testben működheték. 'S mig test' és lélek' öszhangzó idomításában, olly tulnyomó szerep adaték az észnek; 's olly szűk szakmánya szorítottaték a' képzelet: a' hitágazat' 's erkölcsan' elvei adatának kárpótlékul a' politikai hév- és öröm-meddő szívnek; miből ismét az lőn, hogy a' túlvágyó képzetnek szent ösztön, 's léleknyugalmi irány adatván: ennek működése, vagy közbejöhethető tévutai is, egy közforráshoz, t. i: a' polgári csend- 's jólléthez folytak vissza boldogítólag.

E' józan alkotmányos jellem bélyegzé magát a' bűnkönyv' 's fenyítőrendszer' gyakorlati szerkezetében is. Sem túlvitt irgalmat nem pazarlott, egy emberi méltánynak keresztelt beteg érzélgés; sem lépten nyomon vad szigorral nem gyilkolt a' criminalis ábránd' üldöző maniája. Áleskü, 's ölés - t. i: isten és ember elleni két fő vétek, - bosszúztatott halállal; más eseteknél többnyire a' bűn' természetéhez lélektanilag alkalmazott véteksúly gyakoroltaték. Az áruló' nyelvét, a' levéltörő kezeit veszté; 's a' t. És jeles törvényiróik Menes, Bochoris a' nemzeti élet', néposztályi viszonyok' 's körülmény' szükségait vevék mérfokul, lélek és természeti bölcsellettől alkotott cikkekhez; mik, részleghajlatlan igazsággal, hamar, 's törvényszigorun

kezeltettek országos fő törvényszék előtt, a' felek' ügyvéd nélküli, - 's így magokért legjobban ellátható, - ügyeik felett. És bár a' királynak, - a' mellett hogy sem terhelni az ítéletet, sem hozására nyilván, vagy titkon befolyjni eszközei nem voltak, - lágyító kegyelemjog iraték kiváltságul: ezen uralkodói akarat is közhatalom' felvigyázata alatt állt: 's így, a' fejedelmi jogok', 's kiszolgáltatási rendszer' kölcsönös ellenőrsége, hideg, számított alkotvány szerkezettel biztosítva, még a' véringerültség, 's túlcsapongó érzélem' könnyelmű szelét is erejéhez ragasztván, összehatva, egy kereket forgatott, melly a' közélet' javát, érdekét, folytonos haladásban vitte. És midőn már a' lassú érettség, a' nagy gép' minden rugóit mozgásba, eredményeit életbe, élvezőit virágzásba hozta: egy politikai éber figyelem kíséré a' rendszer' egybehangzó működéseit; melly azt, mint egy felől a' tulfeszítő erők' veszélyétől óvta, úgy más oldalról minden elemet eltávolítá, melly a' műfolyamnak gátot vethetne. Így történt, hogy a' nép, 's nemzeti jellem minden külnemzet' heterogen befolyásaitól szorgosan védettet; 's a' görögökkel kötött szorosb közlekedési viszonyok' nyomán elharapózni kezdett néphenyeségnek, - melly ama' gép' mindenható kerekeire a' restségszülte képzet' iszapos, temető-árját özönlendette, - Amazis' korszerű törvénye által gát vetteték; miszerint minden polgárnak egy, neve, hivatása, életmód- 's évi munkássága felett, felsőbbségnek esztendőnként bemutatandó számadás' kötelessége, szigorú bündíj alatt elrendelteték. Így a' nép, hideg, józan, számító nevelés mellett egészséges testté növekedék, 's a' közélet' egészséges légje - t. i: a' hideg, józan, számító, 's éber gonddal őrzött országlási rendszer' - táplálataiban, kifejté a' cselekvés' teremtő erejének minden eredményeit, mikre égőve, fekvési helyzete, szomszéd népei, külviszonya, 's a' jólét', és közérdek' belösztone, igényt, eszmét, akaratot ébresztett. Az eredeti jellem, nemzeti erény meghonosultak. Bányaművelés, építészet, földművelés, iparügy, szóval a' nemzeti gazdaság' gyakorlati forrási megnyitattak; 's a' nemzet önerőre kelt; melly saját magában mindent fellelve, sem féltékeny irigységgel idegen népek' szerzeményeire nem kaczerkodott; sem elégtelenség' ördögétől ostorozva, önmagának, 's alkotványos- és népelemeinek mardosó-skorpiója nem lőn.

Most tekintsük át röviden történelmi életét, mi lőn az eredmény? Az, hogy a' jogviszonyokkal közérdekhez forrt osztályok' kapcsait semmi vész föl nem oldhatá, hogy a' státusélet egy tömört, átszilárdult szoborrá edződék, mellynek vasfejét, 's ércz bordáit sem eszmemozgalmi agyláz', 's belforrongás' örlő szörnyei szét nem vetheték; sem külhatások' ostroma át nem rostázta; 's melly mégis, roppant terjedtségű életművezetét biztos kérégekkel óvta. Eredmény lőn, hogy bár a' nemzetet pap,' katona', baromtenyésztők', pásztorok', tolmácsok', gyártók', halászok' hétfejű hydrává fajulható különérdekű, 's különvelejű osztályi képezék; 's bár a' papok' törzsöke, nemcsak elseje volt a' több kasztáknak, hanem részint jogszerű polgári igény, részint értelmi túlsúly, kitervezett csel, 's örök éberönzés' következtében, ők valának néptanárok, statustisztek, orvosok, bírák, csillagászok, 's befolytak az ész- és hitphilosophia' ügyétől, a' kalmárnövendék' első hieroglyphtanáig, mint szinte a' királyházi ételrend' 's hálóterem' titkaitól a' halott körüli intézkedésig mindenbe; szóval ők valának élet' és halálnak polgári', katonai', 's fenyítő hatalomnak képviselői, rendőrei, erőművészei; 's igazgatói mindennek; 's bár ezen papi politica, sajátos beljegyénél fogva, - miszerint öntagadó lenni sem tud, sem akar, - az egyetemes nemzetirányra, ha nem mindig, bizonyosan sokszor közérdek' ügyétől eltérőleg törekedett hatni, 's épen azért a' nemzet' hittana, mythológiája, 's philosophiai iránya, a' polgári történetek' forgató pontjai között, - mint például az ősi Mozes' korával, Mozesé Herodotus' szakában, 's ez ismét a' Ptolemaeusok alatt, - tetemesen változott; 's bár végre ennyi szellemcserék, eszmeváltozatok, 's elvforradalmi átmenetek, többnyire súlygyenvesztő ingerültség' 's politikai szenvedély' minden félelmével szoktak jöni, 's pusztításokkal kitisztítani: még is, öntudatos vezértapintat, következetes országlási modor, 's hideg számító politica' alapelvéhez hű ragaszkodás, az elmecsend', 's léleknyugalom' szárnyain vezeté át mind ezen félelmes elemet; 's mi nemzeti sírt adhatott volna, nemzeti dicsőséggé teremté. 'S mint a' szellemélet és értelmi érettség, minden elmehábor- zendület- 's

szenvedély-harczoktól érzelemfék által biztosítva, korszerű haladásban tartaték: úgy az anyagi életművezet, ama' hidegszellemű kormányrendszer' gondja alatt, emelkedési fokain fényes pontig hágott. Úgy hogy, bár statusviszonyaik külön korszakokban, külön érdekirányt vettek; bár az állodalmi helyzet, most önálló országlás' majd provincialis kormány' kezeiben módosították; bár most zsidó, majd görög, persa, vagy római statusnézetekkel, vagy épen viszonyokkal jött érintkezésbe; 's bár a' zsidó Jeroboámmal szövetkezett Sisak a' Diodorus által kiemelt Tnephactus, 's a' tisztaszellemű törvényalkotó Asychis sokban különböző irányú fejdelmek valának; bár az aethiopiai felsőség alatt töltött félszázad, a' harmincz, 's néhány évig terjedő polgári anarchia, a' tizenöt év alatti tizenkét fejedelem' collegialis uralkodása, majd ismét a' Psammetich által alapított monarchia, mint szinte későbbben Cambyzes' és Nagy Sándor' idegen hatalma, 's a' Lagidák' országló házának fényes solid pálczája, különszellemű igazgatásformák valának; 's bár végre, ennyi kormányváltozat, hatalomingás, érdekcsere, 's váltott befolyások, a' nemzeti-élet' erejére ártalmas, gyengítő, sülyesztő, kapkodó stadiumokat szoktak okozni: még-is Egyiptom, kincs,- tudomány,- 's földművi virágzó példánya maradt az ó világnak; mignem Cleopatra' fecsérő könnyelműsége megvesztegeté az erkölcsöt, hiúvá tévé az értéki becset, elhigítá a' nemzeti szilárdságot, fölolvasztá a' közérdek' kapcsait, 's érzelem és szenvedély' sülyesztő, aljasító metyelyében puhává, bizalmatlanná, egyet nem értővé törpítve a' népet, a' már Ptolemaeus Philadelphus' fényezésében kezdődő igény szerint, Róma' hatalmába dönté a' nagyszerű hont; siroszlopúl hagyva királynői szennyes hírét, 's megvetve alapját a' nép' végerőtlenedésinek, mellyből többé kiemelkedni nem tudva, saracen- 's arab-kezek közt hulltak porba töredékei.

II. Spanyolhon.

És most hagyjuk el a' nagyszerű romokat, miknek ősi dicsőségét száraz hideg politica alkotá, 's harmadfél ezredig védte; 's lépjünk egy ó világi tragicus nemzet' szinpadára, hol képzel-messég játszá a' századok' véres fölvonásit; hol szenvedély volt a' sugárló, 's az öngyilkos jelenetek' rohami egymás' hatását nyeldesék; 's mellynek egész nemzeti léte, egy politikai hideglelés' folyama; melly csak azért látszék közönként egészségi erőtel nyerni, hogy a' követő láz' rohami annál mérgesbökké legyenek, 's ez Spanyolország.

Már maga a' hon' természete, szív- és vérhatalom' kifejtésére van alkotva, 's azt népeinek jellemében folytonosan kísérni lehet. A' hegyi, 's tengervideki száraz tiszta levegő, erős mellű, inas népet nevelt, mellynek, a' dustertermékű föld' buján nőtt, egészséges, 's másuttiknál táplálóbb növényi, bővérét örök táplálásban tarták; 's a' temérdek erős hevítő illatos borok, mindennemű fűszerek, ingerlő főzelék, 's italtermékek a' déli melegöv' járultában, fogékonynya tévék a' nemzet' lelkületét mind azon elemek' nem csak elsajátolására, de elbírására is, miket vér, érzelem, 's szenvedély szokott hatalomeszközül, 's forradalminak kutfejéül fölvenni, mint költészet, szerelem, büszkeség, pártduh, hitláz 's a' t. 'S minthogy a' termékeny haza könnyen, 's bőséggel termeszte minden táplálékot; könnyen uralkodást nyert a' henyesség, melly a' kényelmesség' elfajulásához tért nyitott; 's ez ismét, a' bő, és meleg vérben, égővben, 's fűszerektől bódult, tikkasztott agy' féktelenségeiben dus tért, 's anyagot talált. Mit kellett volna tennie, hogy azon érzelmi túlsúly szívzsarnoklat melly a' magános népeletet bélyegzé, tépé 's zaklatá, az alkotványos nemzeti lé' jellemébe át ne lopja magát? 's zavargás', zendület', elégültlenség', 's minden polgárzati szörnyek' magvát ne oltsa méhébe? felelet, az észpolitica' hideg kezébe kellett volna szorítani a' magány érdekek' 's eszmék' szétágazó szálait, melly azt, számító elvek' 's alaptervezet' nyomán, egy közérdek' tartós vezérvonalával szője fel, 's az ingerültségtől szakadozott szálak' erejét, az egésznek tömört

összefüggésével pótolja. Nem úgy lőn. Midőn még alkotmánycodex, 's formába öntött kormányserkezet nem vala; még a' német népek' vándorlása előtt, egyes város', néptörzs', vagy családok' szenvedélyből eredt, nőtt, 's elfajult érdekei, vitái, csapongási pusztiták a' hont. 'S bár nemzeti erő, 's cselekvési tehetség, óriási adatait teremték a' merész akaratra: még-is, mert szoros rendszeres egység nem fűzé egy irány felé az erőket, mert minden merész vállalat, és tény, egy fellobbant szenvedély', vagy napi szükség' hevenyészett kitörése, 's kényszerítése volt; a' köz életre nézve eredmény nélkül vészett el a' tettek' nagysága, 's átmenetében bősztrohamot, következtében pusztulást 's fájdalmas emléket hagyta. Midőn a' versengő Róma, és Carthago elveté koczkaít a' politikai hatalombástyául ismert Hispánia fölött; 's táborteleppé alakítá e' roppant félszigetet: minő merész, meglepő, hatalmas jelekben mutatá magát a' polgári tűz? Sagunt, hős szántás' 's törhetlen kitartás' erényeit hagyá örök emléken; Lusitania' férfiai egy művelt harcztan' tervét, cseleit, 's erejét tudák lelkesedéssel tehetetlenné tenni; Numantia' polgári pedig két római vezért tenkre harcoltak; sőt Hostilius' szabad bocsátásában, 's a' Scipio' éhostroma alatti önelégetés által a' nemzeti erény' emeltebb fogalmát jelelték, mellynek egyes nagysága a' celták' Megarájában képviselték. 'S még is, ennyi élet, ennyi tűz, muló eredmény' rakétája lőn; melly magát elperzselé, de közfény- és hévpontja, hová sugárit visszavigye nem lévén, az ontott vér' csepjeiben tört meg, 's aludt ki. És a' felettök folyvást csatázó idegen vetély, nyomtatás' járma, kirablott jog, szétszakadt élet, 's hadáruvá sülyedés, méltatlan érzelmek, 's eszméjét költé ugyan a' népegyeletnek: de nem az ész' lassan működő utját választák; hanem az ingerültség rögtönzött ajánlata kellett; 's eltévesztve a' felvirágzás' első alkalmát, polgári jogszerű philosophicus szövetség helyt, a' Viriáthtól tervezett közzendület fogadtaték el, melly a' lázadt eszméknek ugyan cselekvési tért nyitott, de ivadékok' nyugalmaát törte meg; polgári lét', és érettség' eszközeit szorítá háttérbe; 's zajgási sympathiát költött, melly, - bukott római népfők', 's nagyok' élesztése által, - kétszázados harczczá nyúlt, végeredményül, római igába játszván Spanyolhont.

'S imé az isten' legdusabb, 's kellemesb földjére települt nép, ég' és föld' választott adományi közt, mielőtt független, alkotmányos nemzetté alakult, vagy közérdekű rendszer' boldogító természetével megismerkedett volna; bevégzé időtlen negatív éltének első felvonását; 's vér és izgatott érzelmek' szétvonó ördöge miatt, idegen hatalom' provinciájává lőn, mellynek saját kormányzata négyszáz év alatt önnyelvét, szokásait meghonosítván, minden eredetiséget megtört, levetkeztetett; de életjelet adá egyszersmind ama' boldogító politicának, mellynek kormányát ész viszi; mert hadtan, 's tudományok virágzásba jöttek, 's az ország, hazája lőn Seneca', Traján' 's Theodósiusnak. De a' nép' istene, mint ennemzetünkkel is tőn, nem hagyá végképen kiveszni a' nemzeti vágyat, 's öntudatot; melly a' lélekakarát' végerejét titkos mély gyökérben szokta megtartani egy zendülő korszak' számára. Így, midőn a' vándorló népeknek, római századok után alakult birodalmait, az épen olly langeszü, mint vállalkozó Vallia megdönté, 's a' gothok' nyugati országában megveté a' spanyol nemzetiség' bölcséjét; midőn Leovigild Galíciában építé országot, 's a' biralom terjesztő Eurich, alkotványt ada a' gyermek nemzetnek; az, rémes multjából tanulva, elfogadá kötését. De mi előtt a' közérdek' életét, célját, eszközeit tisztába hozta, 's bel- és külviszonyok' adataiból az állodalmi irány' kulcsát meghatározta volna; egy új nagyszerű tan foglalá el a' polgárilag kiskorú nemzet' elméjét, a' catholicismus: melly a' kitörlött gothnyelv' helyébe közös ősit hozta ugyan vissza; de épen azért, a' spanyol népek' egységét, a' hit' szellemében, 's papi kormány' befolyásán alapítá meg. Így a' hit lőn a' státuselet' alapeleme, melly jogokat nyit a' érzelmek terjeszkedésének; 's uralomra emelve a' képzetet, most a' kebelbeli királyságok' rangfokozatára költe eszmét, melly irigy vetéllyel mérgezé a' szétfolyó irányt; majd a' nagy Cid' 's lovagköltészet' tulajdó korát, 's a' nemzeti érzés' ama' beteg magasztaltságát idézé elő, melly mindent az egyház' erejében vélté föltalálni, elveszté a' kormány-biztosítás', 's ön munkásság' ösztönét; majd a' rang- 's család-elsősegi osztályzat' mirígyét, nemzetségi czivódásokban hozá a'

haladás' nyakára, kasztákat szabadalmazva a' nép, 's köröket a' kaszták között, mely az ellentörekvés' szellemét, az igazgató, 's törvényhozó testületek' körében egyaránt elhinté. És ezen tul-szoktatott polgári ábránd, e' nyugtalan véruraság, minden formában megpróbálá erejét, 's többnyire sikerrel. Most, nemzeti szegénység miatt, zsidóknak oszta jogegyent, pénzügyi miniszterré, országtiszt-, királyibérők-, 's nagyok' udvarmestereiké emelve őket, majd ismét, midőn azok, az öntudatlan, hagymázos nép' éber álmai alatt, pénzt, és hatalmat magokhoz cseleztek: pusztító gyűlölet 's üldözésre tört ki ellenek, mely ismét a' status-élet' beteg művezetét rongálja. Most, a' törvényhozó-testet tevő heterogenné, szétvágó érdekű alkatrészekből szervezve; majd szent szerzetek' számát, 's jogait szaporitá, míg más felől az egyház' ajándékozásával fogyasztá a' változó pénzügy' erejét. Ennyi indulat túlzásban most a' rendek akarék korlátozni a' király' hatalmát, majd a' király törekvők imponálni a' cortezenek; de a' nélkül, hogy törvényes lét, 's állodalmi szerkezet' elve vezette volna, mindig szenvedélyből; 's a' nép, mint dolog, mint szél' és pillanatnyi vakérdek' laptája, most ez, most amaz párt' érdekei szerint hányódék, 's változtatá közvéleményét, semmit nem haladva saját jóllétéhez, 's a' közjó' erejére. Mig ekképen a' polgári figyelem, a' statusélet' költői oldalán 's inkább ékeire mint életvázlatában lőn feloszolva: a' statusgazdaság, adóztatási rendszer, 's képviseleti szerkezet, rendetlen változatokon hurczoltattak által; 's bár a' cortez-jog földbirtokon alapult; 's nagy befolyású igényekkel birt: még is, - kivéve a' legújabb kort, - soha sem kormányoztaték a' nemzet, saját országgyűlésétől eredt törvények által.

Most tekintsünk röviden végig a' spanyol nép' nemzeti, és magános életén, mi az eredmény? Az lőn, hogy a' spanyol pór - ki, mindenütt a' nép' magvát teszi 's jellemét elhatározza, - phantasmagoricus szélsőségek közt hánykódva, hitében vakbuzgóvá politicában pártduhossé, házkörében rendtelenné, reményiben gyanússá, 's jellemében bosszuállóvá, és kételkedővé lőn; hogy a' gazdag honban többnyire szűkőn, 's való-élvtelenül tengődött. Így lőn, hogy a' nemzeti élet' arcza most kórhalvány majd tulpiros színben járt; hogy az alkotmányos ügy, föntség' és sülyedés' pontjai közt bukdácsolt; hogy nagysága, mintegy felnyurgult növény, kinyitá ugyan olykor hervatag szirmait, de gyökértelen pompáját mindig első szélnek adta; így lőn, hogy a' nemzet, mit az új America, mint az europai status-rendszer' ifjú és hatalmas fejét köszöntött, a' habsburgi törzsök' korában hirtelen elvénült; hogy a' bourbonházi királyok alatt visszanyert hatalma, ismét szenvedéllyel üzött francia rendszer- 's napoleoni hatalomtörvényben veszett el; hogy az 1812-ben alkotott új forma, két év után önkény' és inquisitio' zsákmányává lőn; hogy az 1820-ban hadsereggel visszavivott alkotmány, a' pártfelek' belküzdése miatt elesett, 's körviszonyaiktól földhöz sújtaték; - 's hogy végre legújabb évtizedeiben, olly szörnyű drámát játszott le, mellynek végjelenetei közt nem annyira tragicus halál' mint öngyilkosság' előérzetében vonaglik. Így lőn, hogy a' rendkívül termékeny, három tenger' kereskedési közlekedésével, kikötők- tengeröblök- folyók- 's Pyrenaeken átvágott utakkal, roppant érczbányákkal dús, 's az újvilág' aranyával egykor gazdálkodó haza, mely annyi század alatt minden néppel, 's földrészekkel kereskedési viszonyban állott, most nép-pusztultán, sülyedve kimerülten áll: míg a' ködös, szűk Albion, a' tömött nagyság' óriás-istenévé nevelte magát.

III. Anglia.

Igen, ott áll Anglia, Egyiptomot képviselve új kiadásban, nemzeti tömött erő' és nagyság' öntudatával; ki csak azért látszik vízre települni, hogy kétéletű erejének mind két elemét felhasználhassa. A' világ csudálja, 's irigylőti őt, mellynek kincsét, pompáját, 's nagyszerűségeit szűk telkére építé. Könyvek irattak, vélemények surlódtak nagysága' okáról. Külön

kutatókból, most hibásan, majd közelítőleg, 's gyakran okot eredménnyel tévesztve magyaráztaték e' roppant életkifejtés. Maga Montesquieu, törvényhozó- ítélő- 's végrehajtó hatalmak' különzött szakmányozatában keresé az angolkormányerőt, mi ha állna is, - bár, hogy több történeti példával incisat ne halmozzak, önállodalmunk' e' tét' nagy részével rokonszerkeszte elleneredményt tanúsít, - már maga okozat leendne. És a' gazdagság, szorgalom, műveltség, 's mind azon elemek, mikben gyöngé szemek, - felmetszett gyümölcs-héj alatt közvetlenül magvat keresve, - magasságát hiszik, kiforrásai egy közmederbe vezetett, de osztályi szükségszerűleg szétcsatornázott érdek- és ösztönegységnek; ez ismét nép- és kormányalkat' öszhangzó kiszámolt szerkezetének; ez végre gyakorlati ész kétszerkettőjének; 's most a' nagyság' keresett kútfejénél vagyunk. És nevezzük ezt józan tapintat', értelmi mügond', önmérséklet', észkormány', vagy bármely erő és öntudat' iskolájának, az eszme és fogalom mindenestre határozott; 's mind azok előtt tisztában áll, kik az alkotványos élet' philosophiáját buvárkodó szemekkel nyiták fel.

Igen, erősen hiszem, vallom: miszerint az angol nemzeti lét, izmos, inas, egészséges testét egy táplálólólag étkezett, mohósággal, émelgyős csemegékkal nem terhelt, 's mértékletlen dobzó-dásban nem romlott gyomortól kölcsönzé: 's így megvető- és csontosodott alkata, minden vérlázt, vagy bőrbetegséget kiállta, organicus kórba pedig soha nem esett. Vagy, az anyagi képet mellőzve, biztos, kül- 's belbajokból kivivott, virágzó századait, azon hideg, fontoló, alkotványos mérsékletnek köszöni, melly népe' véralkatát is félreismerhetlenül jellemzi: 's melly a' szív' 's érzelem' tévutait rögtön vágásba igazítja. De hogy ok- és gyámtalan tételem, szörhasgatónál kételkedést, 's rossz akaratuak előtt gáncsot ne szüljön: némileg taglalni fogom állodalmi alakulását, még pedig minthogy elemek' tekintetében mienkkével sok rokonságát látom, a' „*contraria clarius clucescunt*”-nál fogva vonatkozólag.

A' szász-alkotvány' ős lelke az, melly az angol nép- és kormányalkat' fogamzásában olly hatalmasan működék; melly csipős levegőként kitisztitva az ó britt szellemet, 's kitartáshoz edzve természetét, nem csak a' durva dán-erőt, 's norman-harczokat átvivta; 's nem csak az anyaországban veté el tény-erő, 's polgári önálló élet', 's világuraság' ép, és csiratelt magvait, hanem Walest, Irhont, 's Skótiát is megelékesíté, hogy a' közfejlés' nagy művének eszközi, 's osztályosi legyenek; sőt angol-gyarmatok' életművézetébe is, mint annyi fiakba átvivé lelkét, mintha nemzett, 's nemzendő országokban akarná kinyujtani dicső, boldog életét; 's örökösít szerzeni bizonyos kincsének. 'S e' titkos hatalmas erő szabadság, 's közérzelem. Honadó apáink épen e' vágy' érdekére egyesültenek, 's midőn hazát harcoltak, midőn háládat' oltára állt a' vérdijas teren: szabadság' nevében tőnek esküt a' nemzet' jövőjére; 's mint Angliában itt is szabadság lőn az alkotmány' eredeti jelszava. És a' drága gyermek megszületék, mind a' két nép' szerkezetében; de nevelése igen eltérő lőn. Ott éber, öntudatos anya, a' mérséklet fejté eszméletét; itt elfogult, tulszerető önzés kényezteté el. Ott messze kilátás' tervében ápoltattak gyermekévei, itt pillanatnyi öröm' vagy szükség' eszközivé lőnek. Ott rendeltetése' minden ágaira szoktaták figyelmét; itt egyoldalú érdekek' szűk fogalmához törpíték. Ott logikai következetes elvből merité irányát, itt változó czélokért vágta zavarta keresztül önútait. Ott velős védangyallá nőtt, középponton örködve a' köz család' joga felett; itt vásott suhanczczá képződött, 's béres vazallként álarczban járt vendégszerepekre, egyiktől másikához csapongva a' közvérség hasonlott feleinek; vagy többnyire csekély zálogbérért bitorolni engedve ösigényeit. Ott nem engede hanyagúl foglalásokat, 's törvényes utakon akadálytalanúl tartá fön biralmát; itt, gyakran elalvá, vagy hagyá cselezni a' haladás' szakát, 's véres zendület' zászlói alatt, olykor kárpótlólólag akart utánrohanni; mig ismét áléletbe süllyeszté zsibbadt tagjait.

Declamatiomat adatokhoz támasztom; 's lett dolgokat jelelendek ki, miszerint Anglia, a' népalkotás' ügyében gyakorlati észszel, vigyázatos gond', 's sulyegyen' vezérelve alatt kezelte a' szabadság' eszméjét: a' magyar pedig szív után indulva, szenvedély' nyomán könnyelműleg bánt vele, 's a' befolyó párthatás' köre szerint szélpontig vivé, vagy szorítá.

Angliában a' nemesi rang, eredetileg nem volt örökös; alkotványunkban mindjárt azzá téteték; 's következőleg, ott az emelkedési ösztönnek szabad igény és siker hagyatván: irigység', meghasonlás' halálragálya háritva lőn; törvényeinkben pedig kiemelt jogokra praedestináltak egy ismeretlen, 's azokra könnyen méltatlanná fajulható ivadék, azon sokkal nagyobb osztály' rovására, mellyet maga a' mellőző kiváltság, minden kiterjesztés nélkül eléggé ingerültté tőn. Angliában a' normanuraság alatt lett örökké, de hűbéri kötelesség mellett, mi okból, egész század alatt inkább üres név, pusztá méltóság, mint jog és szabadalom' osztálya volt; 's így, azon lassú átmenet, melly azt későbbben rang', tisztség' 's hivatal' fokainál fogva jelentő alkotványi befolyásra emelte, megszoktatá, kiengesztelé, sőt az együttjáró terheknél fogva hozzájuk ragasztá a' köz kedélyt és véleményt. Tehát az angol lovagrendet hűbéreseket egyeteme tevé, kik földbirtokaiktól, bizonyos kulcs szerint hadszolgálatot viseltek. Igaz, hogy e' kötelesség aristocratiánkban is törvényben irt szakterhe vala; de miután az újabb országban, Europa' rendszerét megváltoztatá, 's a' kiváltságos rendek' katonáskodása felesleggé, vagy legalább rendkívüli eset' végeszközzé vált: Angliában adózással cserélte fel megszűnt szakmányát, nálunk pedig bérmentesen hagyaték avult kiváltságaiban, terhére egy erőtlen, kizsákmányolt osztálynak. Későbbben, Angliában mint nálunk, grófok' 's bárók' osztálya emelkedett a' lovagrendből, 's ott, mint itt amazok maradtak a' törvényhozás' személyes gyakorlatában, míg a' nemesség követek által képviselte magát. Ennyi változat, 's népelemek születése között, mi természetesb, mint hogy a' nemzet' anyagilag legjelentőbb része, a' polgárok' 's szabad földművelők' száma megkevesült; haszonbérlok, gyártók, kézművesek' jobbágyokká tétettek, 's köztök titkos elégtelenség' lelke terjedt el? Mit tőn Anglia? Éber, egybevető szemlével kíséré azon ellen-irányt, mellyet a' londoni polgárság' 's bérfizető jobbágyok' már akkor hatalmas rendje kifejtett; 's midőn azon irány, II. Richard alatt, a' bárók' nyomása miatt túlemelve, népszendület' alakjában jelent meg, azonnal eltörölé a' rabszolgaságot. E' korszerű orvoslat sulyegyenbe hozá a' test' művezetét, összemunkálásra harmoniázva az erőket; 's ujlag, midőn kétszáz év alatt a' népesség' anyagi- 's értelemteljes szellemi ereje tágabb, kéjelmesebb formát kívána: megszüntetett minden jobbágyi viszonyt; 's szabad birtokot engedve, a' képviselőt jogát' pedig birtokalapba gyökerezve, kibékíté a' kor' kívánatát. Nálunk ellenben a' szabadság, aristocratai egyedárú maradt. A' polgárrend fel sem véteték; több századdal az alkotvány' alapulta után emelteték Zsigmond alatt törvényhozó osztálylyá, 's akkor is a' nemzetiség' vesztére. Jobbágyink' tömege pedig mint dolog, mint öntudat- 's szabadakarattalan lény tekinteték, mellynek élete, mozgalmi, idegen érdek' számára teremtvék; 's az önkényes bánásmód, - melly rajtok gyakorolták, - zendületeik' megbukása után is békeengedmények helytt, erőszak' rendszerével szorosb szigorral üzetett. Így, midőn Anglia kiegészítő részül csatlá közérdekéhez a' roppant elemet, Magyarország háttérbe tolá azt, bizonytalan eredvények alatt hagyva jövőjét. Lám mit tesz a' gyakorlati számítás! Mit Anglia alapszükségnek látott, t. i. népének nemzeti elemmé forrasztását, azt öt század előtt megtevé; nálunk pedig, félig utolsó országgyűlésünk' műve lőn, félig pedig jövőnk' feladata.

Tehát Anglia két népelemet alkota; nemesi rendet 's polgárokét; Magyarhon ellenben szabadságot és nemzetiséget egyetlen osztály' kiváltságává, 's származati örökévi tőn. Anglia a' két elemből: nobility, gentry, 's commonalty-k' három alkotványos rendjét formálá; de azért törvényeivel csak két erőt hagyta foglalkozni, főaristocrata' házá, 's polgári kamarát, hová alnemességét is vegyíté. A' magyar alkotvány egy elemből: főrendek', papok' nemesek', 's polgárok' négy osztályát fejté ki; mellynek mindenike önálló erőt gyakorol ország-

gyűléseken. Ott, a' papság, rangfokozat' utján osztaték föl a' három rendben; itt hivataloktól igényelvén befolyást, külön rendet is képez. Angliában a' rangkülönség nem hoz feszt, hasonlást a' közegylet' éltébe, mert nemessége a' nép' adózásában osztozott, képviseleti jogát pedig megosztá. Azonban családai összeolvadvák a' polgárokkal, mert minden nemes jog elsőszülött fiú' öröke; főtisztviség- 's ranghozi út pedig közszolgálat' legfontosb ágaiban az érdemnek polgárok' számára is nyitva áll; úgy hogy egy részről a' kiváltságos osztály, másodrendű születés' útján polgárrendbe vegyül; más részről a' polgárrend, szorgalom- szerencsetudomány- 's lélekتهتسég' eszközeivel, - nemeslevél, emberi kedvezés nélkül törvényes uton - követek' sorába ülhet; melly kölcsönös viszony' kapcsaival súlyegyen, 's polgári alkotmány' ereje biztosíttatik. Nálunk ellenben mind a' négy rend heterogen érdekektől izgatva, különirányú elvből indul ki; 's miután valamelly ügy felett nézeteiket központosítani sikerült, terjesztetik ismét a' törvényhozást kiegészítő királyijog elibe; 's ennek egyező járultával születik a' törvény, melly többnyire, legnagyobb részben ollyakat kötelez, kik hozásában képviselet utján részt nem vehetnek. Angliában a' felsőház, főítélő szék lévén, törvényhozás mellett birói hatalomban is osztozik; az alsó parlament, magányos billeknél fogva, a' statusigazgatás' ügyeiben nagy, és valódi részt vesz; a' monarcha pedig titkos- vagy cabinettanácsban gyakorolja azon jogokat; 's így, a' kormányzó, birói, 's törvényhozó három statushatalmak olly szövetségben állnak, miszerint egyik sem független a' másiktól. Nálunk különzött illetőség a' törvény' és végrehajtás' joga, - mert a' hatósági ítélő kör, királybirák' kinevezése iránti holt törvény, 's a' képviseleti nádorválasztó jog, az angol garantiához nem hasonlíthatók; - 's a' birói hatalom, ha független nem volna, bizonyosan nem országgyűlési befolyástól nyerne irányt, 's annál kevesbbé a' néptől.

Az angol polgáralkat önmagában veté meg saját garantiáját. A' monarchát, aristocraták ellenében a' népnek democratiához szítható hajlama védi; nép irányában pedig aristocraták' érdeke, kiknek polgári szabadsága, a' népével ugyanazon gyökérből virágzik. Az aristocraták' bástyája népostrom ellen az elemjogok' közösbirtoka, királyi visszaélések' akadályára pedig igazgató hatalombani tettleges részvét A' népet végre - bár ősalkotvány szerint, a' képviseleti házak' egyikében sem nyert saját ügyének törvényes, 's szükségképeni tribunust, - sarkalatos jogok, 's azoknak élő gyakorlata, t. i. törvényszék a' juryban, sajtószabadság, 's öngyűlések támasztják; melly törvények' biztosító súlya ismét abban áll, részint hogy az aristocratákat királyi önkényü uraság ellen ugyan azok védik; részint ama lehetőség, miszerint ha tőlök megfosztatnék, tán többeket is magához ragadna. Összerkezetünk illy alkotmányos garantiáról nem gondoskodék; 's a' nép' kirekesztésével megfosztá magát azon tartalékerőtől, melly ellenőre egyedül kölcsönös bitorlásoknak, 's egyent tart a' cselekvő hatalmak' súlya közt.

E' hiányokat gyakorlatos, önkárán tanúlt ésszel pótlani, forrón szeretett nemzetünk ujabban válalkozék; 's békevédő kormány' járultában, nagy művét már tettleg, még pedig - mi által a' keresett üdv leginkább sikerülend, - angol reformbill', 's parlament' cselekvő szellemében kezdé meg; t. i. önmérséklet, 's mig új nincs, ó rendeletekhezi szoros ragaszkodás mellett. E' biztos mód nyomán, nem félhet alkotmányunk, hogy mint egykor szűkkezü tulsággal minden jogot magához szorítva, a' fő erőt élete ellen hagyá fejleni: úgy most, másik szélpontig ugrólag mindenét egyszerre megosztva, éretlen túlnyomóság alá rendelje magát; 's midőn jogot oszt, egy tán nem eléggé értelmesült erő túlvitelében, a' jog' szerzeményit is kockáztassa.

Fellebbi párhuzamos bonczolatom' közvetlen célja volt, hogy a' számítás' sikerét, felületeség' vagy tévesztés' béna szülöttével szemközt állítsam. Minő életre nőtt nemzetünk, leirt bölcsőjéből, alább látandjuk: most Anglia' későbbi politicájára röppenjünk át rövid pillanattal, melly önmérséklet', 's belátó ész' útját soha meg nem tagadva, ép gyümölcsét termé a' polgári érett erőnek.

Tehát a 'belpolitica' örök, változatlan lelke 's szellemévé, két gyakorlati erő lön: önálló egyleti szabadmunkásság, melly az egyetemes törekvést, 's közlelket angol jellem' legkiemeltebb vonásivá edzé; 's önmérséklet, melly népterheket folyvást korszerűleg könnyítve, sorsát szeliden engesztelőleg kezelve, 's így keseredettség' erőszak' eszméjét, eszközeit távolítva: a' munka iránti köz kedvet nyugalom- 's ösztönegységben élteté. 'S habár - mert hiszen nihil est ab omni parte beatum, - Irhon' ügyében e' tétel kifogást szenved is, az anyaország' túlsulya, annak veszélyes eredményét háttérben tartá, 's tudja tartani, míg ama' fióknép' szőnyegre vett reformja illő arányba teendi magát. E' belpolitica' kifolyása lön a' haladássali vigyázatos bánás, 's csak olly ujitási elvek' elfogadása, miknek eredménye bizonyos számítással előre látható; mint szinte az, hogy Anglia mindent, mit más nemzetek, például a' Francia, zendület- 's háborúval kerestek, békekorban szerzé meg; 's mit egyszer alkotott, küzdelem közt óvni, 's vesztes helyt erősb alapra helyezni tudá. Így, midőn a' gyilkos, gyáva, üldözött János a' Magna chartát kiadá, 's később, a' pápának országnevében ajánlott hódolattal közpártutést költött: belcsatái nem hogy - történeti példák' többsége szerint - alkotványcsorbát szültek volna; sőt történetének jelentő fordulatpontját alkoták; mert országbáróik, a' helyt, hogy eseményi kedvező alkalmukat elszigetelt, tulvitt, 's azért állandóan nem birható magasság' eszközeül használnák: gyakorlati számításból a' nagy oklevél' szigorú kapcsaival szorosban magokéihoz fűzvé a' népérdeket, a' királyi hatalmat meggyengíték. Így lön, hogy I. Károly alatt, Buckingham' ármányos cselei között, a' hitláz' rajos szélveszében, puritánusok' independensek' Cromwell' ingerült véres évei, - ötször összehítt, 's oszlatott parlamentek' korlátlan kitörései, - 's királyi verpadnál végződött polgárcsaták közül, életét, alkotmányát sértetlenül tudá kivívni. Így lön, hogy II. Jakab' viszálytelt korszaka-, 's a' korona-jogért bősülő York és Lancaster házak' pártduhe, pusztításai, szinte csak muló láz, átmenő forróság lőnek a' csontos tagokban; 's foszlékony felhő az álló csillagon, melly alatt tünt borúlt ugyan, a' fény' ős ereje, de lényegében ugyan az maradt.

Számító mérsékletét, külpolitikájának is vezérelvéül vevé újabb időkben; 's miután a' francia forradalom' küzdései alatt, mint európai szövetséges hatalmak' feje, három évtizedig pénzét áldozá, néperezét fecsérle, vagy tán kimeríté: lemonda ön erőtetés' 's győzelmek' igényeiről. Közönyösség' szoros korlátiba lépett, nem követelve Európa ügyében ítéletjogot; sőt alkotni hagyva a' szövetség' rendeleteit, miket országlószéke általában nem helyeslett. Később az amerikai, 's portugál fontos mozgalmak törték meg neutralitását; a' keleti kérdés' ügyében pedig határozottan mérséklet' elvére folyt be; az újabb portugál eseményekhez mutatva' avatkozási sympathiát, mellynek, ismert kormánytanából ítélve, bár titkos, de igen jelentő okát hihetünk.

Most kísértük meg átnézni az észsuly', országlási kétszerkettő', 's a' folytonos vetélyében csak ez által biztosítható ipar' és szorgalom' roppant termékeit, ha ugyan pillanatunk egyszerre körül ölelhetné. Anglia pályaképe az újabb Európának. Tömött dicső hatalmas fejlettsége mélyebben hat, irány- és versenyigazgatóbb külön nemzetekre, mint az ó világ' fegyvere, harcza 's erőrendszere. Mi valaha a' világot érdeklé, mozgalomba hozá; mi birvagy', törekvés', végczél' tárgya lehetett, Anglia megszerzé, 's élvezi; 's elhiteti velünk, miszerint világsors' mérfoka leend jövőben; mert a' vészterhes elem, - földbirtoktalanok', 's elégtlen gyár' és kézművesek' mindig növekedő száma, - mellynek élőfélelmében, kisszivűek, az alkotványt ingani képzelik, Owen, 's Hazfield nemű elmék' terve', s' leginkább a' teljes öntudatú parlament' belátása nyomán kétségen kül feloszlattatik. Anglia, népe' legtöbb részét boldoggá tevő, 's így megfelel a' statustökély' alaptételének; mert hiszen milliók' minden egyesét elégtlenné üdvözíteni, földi erőnek nem adaték. Anglia' századi, tudomány', művészet', mesterség', szorgalom' minden ágait tökély', és terjedtség' fénypontjáig vitték. Költészet, szaktanok, hang- táncz- szobor- képirás- 's színművészet; pamut- gyapjú- bőr- vas- réz- porcellán- üveg- selyem- vászon- papiros-, érczöntő- 's fénymű-gyárak; vashajók, kocsik,

hidak, csatornák, felséges utak; czukor- ser- 's pálinkafőzők, kereskedés, kikötők, közlekedések; bankok, kármentő intézetek, 's ezernemű egyesület, mind, mind kimeríthetetlen gazdagság' forrása. Angliának éppen úgy van Schakespearja, Byronja, mint roppant gőz gépei; manchesteri finom czernája, mint hős hajóhada. Bőgő harangot, 's szívrepesztő harmonicát, oczeánfékező horgonyt, 's hajszálnyi hölgytüket egyiránt készít; 's lovai szintolly hírben állanak, mint hizlalt ludjai. 'S mindent ölcsőben ad, mint más nemzet önmagától birhatja. Igen mert a' gyakorlati országtan, jogaiban mindenkit véd és biztosít, mert egyéni ügyesség- erő- 's tehetségnek szabad tökélyes kifejlést enged, 's eszközöl; mert minden nagy eszmét, mi közjót nevelhet, rokon szenvvel fogad, felsegít, 's ügyében egyesül.

Tehát Anglia roppant tárházzá lőn, mellyben eszme' és ipar', fény' és erő', izlet' és tömörség' művei rakvák; 's melly ő, és új ezredek' határpontjára települve: dus museumul mutatja két világidő' kincsét. Mig Magyarhon, szint olly függetlenül, szabadalkotvány, egykorú nemzetiség 's gazdagabb föld mellett', - végtelenül, 's helyzet, 's külbefolyások' kulcsával ki nem egyenlíthetőleg elmaradva, - szegény, 's nyomortelt múltak után, most kezdi a' nemzeti erőteljes élet' első parányait öszveragztatni. - Őh ha alkotó keze nem tévedne a' teremtség' művében; ha összhangzólag építné az életgép' minden kerekeit, 's egyiknek éles fogaival, a' másik' tengelyét át ne metszené!

IV. Lengyel nép.

És most, a' földi nagyság' csarnokaiból egy nemzeti sírboltba térek át, hol szenvedély- 's kicsapongástól nyűtt rokonunk aluszik. Egy halott' életét akarom vázolni, kit törvényes rend, 's korlátolt szabadság helyett, könnyelmű féktelenség hurczolt, kit rajos indulat kapkodott önszülte bajokban; 's kit - éppen olly szánólag saját tévedését, mint boszús érzettel az erőszakért kísérték sírba európai testvéri. Közös halottunk, a' Lengyel nép.

Őstörzse, mellyből leszármazott, duló, erőszakos, hadhoz szokott Szarmatafaj; inkább vad csorda, mint határozott jellemű nép, melly egymást ölő, rabló belháborúk, 's zsákmányzások közt két század alatt, rugalmas de elvtelen, változó 's vad tűz alá rendelt erőt fejte ki. Későbbben a' Lechek' képezhetőbb, írástudó, 's keresztyénhitű Szláv nemzetsége költözik közéjük: s a' Piast- választott országló ház' kormánya alatt alakultak közös nemzetté. De egységek pusztá cím, üres képzet, tárgyatlan eszme volt, minden törvényes forma, alkotmány szerkezet, 's jog és kötelesség' felosztott rendszere nélkül. Nemzetiségek, a' származati egység' köz név' és uralkodó család' erőtlen férczeiben feküdt. Politikai létüket, azon egyoldalú, 's veszélyes alapra tévők, hogy csak nemes legyen statuspolgár. E' tétel minden népelemet a' nemesség ellen izgatott; a' választásjog' korlátlan, pártos gyakorlata pedig öntestületét is hasonlós' 's szétszakadó felek' kitörésével rongálá. És ezen durva száz érdekű, 's fejű kiváltságos rend, sem a' polgári függetlenség' határozott, tiszta fogalmához nem jutta; sem szabad lelkének, közirányt adni nem tudva, egyesek' szabadságát, az egész' erejével biztosítani képessé nem lőn. Mi okból, a' nemzeti függetlenség' feltételeit, belcsendet, tengert, határhegyeit elveszté, 's belsejében egylétezőre nem jutva, kül-ellenektől biztos határokkal nem védve, folyvást idegen politica' játéka- 's zsákmányává lőn.

Midőn a' Piast örökösök közt Fejedelemségekre oszlék Lengyelhon, a' krakói királyban, ki társai felett előjogot nyert, százágú belzajgásaikhoz központosító gyulpont adaték. 'S első országlóházuk' ivadéki közt, hatodfél század alatt, az egyetlen nagy Kazimir uralkodék némileg számító politikai rendszerrel. Városait részint jogaikban inegerősíté, részint újakkal adományozá. A' polgárságot, nemesi nyommasztó befolyás alúl feloldá, 's így szorgalom és

egységnek ingert szerezve, biztosb jövők' alapját kezdé letenni. De nemzetjellemi sajátosságos bélyeg, az érzelmiség játszik bele országos művébe. Egy zsidónő szerelme, az izraelitákhoz tudá csábítani kiváló hajlamát, kedvezéseit; kik pénzváltói egyedáruság' 's jelentőbb iparágak' bitorlása által, a' keletkezendő közjót tenkre buktaták.

A' Piastház' kihalása után, trónkövetelők', 's zsi báruvá sülyedt választók' alkujára hurczolaték minden polgári jog, szabadalom, kiváltság. A' többet ígérő erősb pártot szerze, 's a' drágábban vett választók, pártduhösbeek voltak. 'S szenvedélyes vitáik közt, nem segíthete Lengyelország ügyén, a' rokonelemű magyarral Lajos alatt végrehajtott egylet. Lithvánia szövetsége alatt, midőn a' dicső Jagelló-ház' örökévé lettek, ismét túlvítt önzés, képzelmes szabadságkór szaggatá a' nemzeti nagyság' 's virágzat' egypár századát. Mert miután litván szövetséggel őshatárit, néhány tartományt, 's polgárzati védfelsőséget nyert; miután a' lithván nemességgel megye követek által közös országgyűlésen képviselé magát; miután önállásra emelt alkotvány, 's abban gyökerezett érdekegységgel magát éjszak' leghatalmasb statusává teremté újlag szenvedélyt bocsátva, felgyógyúlt keblére, belsejében önnépét, Lithvániában szövetségeseit árulá el 's tette ellenséggé. Honi polgár rendét t. i. végképpen kizára a' nemzeti képviselet' jogából, hogy függetlenül üzzön országöröklési nyerészkedést, melly iránt a' Jagellókkal sok viszályt viselt; a' lithván nemeseket pedig megfosztá főbb hivatalok' igényétől, mi szerint minister, érsek, vajda, püspök, 's várnagyi rangokat, vagy is a' közös országgyűlési fő senatus' körét kizárólag önmaga alakíthassa. A' foglaló kapocs ekként kiszakadt, 's a' különvált polgári erő pongyolán álla egymásellenében, mint kötelékiből kibomlott szőlőtő, melly egy kelő viharban tépni kezdi önmagát. A' bonczolt elemek' háborgási között, meghódítá az orosz, lengyelhon' őrbástyáját, 's Smolenszkben rugpontot szerze körmeinek, honnan mintegy neki huzalkodott oroszlán, martalékára ugorhasson. Azonban a' Jagellóház' kihaltával lengyelhon' védnemtője sírjába költözék.

Választott királyok kezdtek országlani, 's mindjárt az elsőt, egység képzés helyett, - mit az értelem parancsolt, - pacta conventara esketék, melly a' nemesi önző szenvedélynek inyeszerintebb volt. 'S kinek emlékét ne idézné itt fel, a' charta magna-, bulla aurea-, 's pacta conventában ültetett európai hármass életgyökér, melly rokon erőből különböző fákat nevele? Igen, különböző fákat! mellyeknek egyike vészbetört ágakkal veszett ki; másika természetlenül nyúrgúlt fel, későn hozva első virágait; de harmadika századoktól erőteljes gyümölcsözésben áll. Későbbben újólág népre, polgárookra mitsem figyelve generalis confoederatio' jogát ragadák magokhoz a' lengyel nemesek; melly belforradalom' vagy épen honárulás' ügyét is pártolni, törvényszinleg magyaráztathatott. És - mivel érzékrohamban nincs határ, miután a' nemesség magát féktelenségig feljogozá, kitűnési vetély' ingeréből, egymás ellen támadt. Családgylöllet, és pártok önték el, 's tevék epekorra a' hazát, melly idegen erőket kérvén fel pártos vérségek' kölcsönös megdöntéseül: alkalmat nyújta a' nemzeti biralom' csonkításához. Ki hinné? a' pusztulás' tanító szakában sem tagadá meg magasztaltságát a' szenvedély. Számító visszalépés helyett, a' liberum vetoval ajándékozá fel önmagát az aristocratia, miszerint egyetlen megyeköveti ellenszó, többség' határozatát akadályozhatá. Így lón hogy a' zagyva érdekek' vezérvonala, végkép' összebomlott; hogy nyűgeivel száz akaratot, 's ugyan annyi eszköz felé kapkodást költve, kármentetlen nemzeti veszteségeiket kozák-elszakadás követé, 's biztosító határszéleiket az Orosznak kelle engedniek. Kazimír király orvosló közértést javallá; 's országgyűlési szóban fejté ki rendei előtt: miért, ki által, 's minő kulcs szerint fog egykor felosztatni lengyelhon? de az intő prophétia nem esék szívekbe, mert hiszen ha egy reformer' mélyszemű jóslatát a' többség átérteni nem bírja, nemde gúny, gyanú, 's álmagyarázat honszerelmi díja?!

Egy dicsvágyó Cardinal, az ép' olly ravasz, mint nyugtalan elmű Radziecowski, ismerve szenvedélytől kormányzott nemzetét, saját hirnévért fölingerlé őt ama' háborúhoz, melly Oroszhont észak' főhatalmává emelve, Lengyelország' sorsát veszni határozá. És hogy az

aristocratiai kény, és ábrándkór gyakorlatban legyen, a' protestans, sociniana 's óhitű úgy jelelt dissidens felek, köztiszség' törvényszék' 's országgyűlés' jogából kivette, zsidókkal köz védkormány alá igáztatának. Ennyi vérlobbanat, ingerültség, dacz 's vivó szenvedély közt szennyig aljasult a' nemzeti jellem. Durva kény, dobzódás, fény- és pompaszenv ragadá meg a' gyúlékony kedélyt, melly, áru-hiányban elvet, akaratot tön eladóvá; 's e' megvesztegethetés' fekélye a' közérő' izmait undok genyedésben olvasztá fel. És jöve a' gyáva király, az ingatag nőkegyencz, II. Katalin' Poniatowskija; ki nem birva a' nemesi féktelen döllyfel, oroszvédség után hajladozék. És jött új szenvedély, a' szívkor' legdühösbike, hitláz: melly a' vallásszabadságot gátolva, polgári harczot gyújta meg. Oroszhon avatkozik; 's a' dissidensek mellett, nemzet ellen kelt, hogy alkalmat vegyen egy megölt hon' halottrablójává lehetni. A' lengyel nemesség tán segíthet vala még honbaján, tán békejogokért kezét adtak volna a' hitfelek, de a' nemzeti érzelem, ama' legnemesb lobogvány, túlgerjesztő szélben tűzvészszé fajúlva, elégeté a' házat, mellyben örfényül kelle világolnia. Igen a' vérláz confoederatiókra üldözé, 's francia gyámot kért. Most kitört az orosz elleni harcz; 's a Smolenski orosz lány rárohant a' beteg nemzetre. Idegen seregek pusztíták lengyelhont, 's esztelen pártvezéri rongálák haldoklóágyán. Magyarország visszafoglalá szepesi zálogvárosait; 's Pétervár a' felosztás' iszonyú gondolatára jött.

Mint vetének sorsot a' felvagdalt zsákmányon? 's mint temeték el későbbben vonagló tagjait, üres nevét hagyva síremlékéül? nem parentálom, mert célom nem izgatás. Hiszen még reszketnek szemeink a' könyű' nedvében, még előttünk rohad az új halott, vázán mutatva ó 's új sebhelyeket, mikkel önmagát metszé fel szeretetlen kézzel, 's e' látvány felhíja elménket egy józan nemzettan' szilárd követésére. 'S örömet reméllem, miszerint e' hon új életre kelend: de ha a' népmaradvány, észak kormányi győzerő helyett, lázhajlamban érlelne újólag nemzetiséget, inkább maradjon terméketlen minden idők' méhe, mint öngyilkost szüljön időtlen-életre.

V.

Északamerikai szövetséges statusok.

Van egy polgárzat, az újkor' hatalmas csudája, melly főtételünk' okszerét, czáfolhatlanul igazolja, 's ez Északamerika. Ott a' statusélet' ereje, túlnyomólag észpolitica' művezetéből veszi eredetét. Alkotványa hengeróra műhöz hasonlít, mellynek biztos tengelye, korlátozó ész', 's polgári egyenlőség' gyémánt-telepén forog. 'S így haladása akadálytalan; jelenje tökélyes, jövője biztos. Pedig Amerikának nemzetisége nincs. Azon sokszínű vegyület melly népében összefoly, ama' különféle égöv, alkotmány, hitvallás, népszokás, vagy jellemtarthatóság, melly tömegét foltozza; ama' puha spanyol', egykedvű albioni,' rajos francia, szörhasogató német', vadhevű olasz', elégtlen görög', nyeresz izraeliták', buta feketék', 's ravasz színesek' töredékiből verődött népanyag, mellynek lelke ezerféle eszmék', elv-érdek' és szenvedély' elemeiben oszlék föl: sokkal hígabb, 's heterogenebb olvadék, mintsem eddig nemzetiség' zománczával egyenlően lehetett volna színezn. Úgyhogy, ha egy néptest' alaposzlopiúl alkotványt, 's nemzetiséget föltételezünk: bátran mondhatnók, miként Északamerika féllábon áll. De a' félláb' izmaiban olly gazdag életerő van, melly egész terhét föntartani képes.

Maga a' szabadságháború, 's annak fordúlati, változó eseményei, 's a' miattok europai politicával történt viszonyok, érintkezések: éles belátó tapintatot fejtének egy országalkotáshoz. A' Washingtonban képviselt elvek, 's Franklin' esze, minőket isten csak jó kedvében ád, megtisztíták a' nép' eszméit; 's fogalmát szerzik egy józan alkotványtannak, melly erőt jóllétet, 's köz nyugalmat adandjon nemzeteinek. Északamerika' elméleti készülétéhez járult amaz

egyetemi és magány tapasztalat, mit részint az európai rendszer' évezredes eredményiből, részint már régtől saját-törvénynyel igazgatott bel tartományok' adataiból meríte. És e' több oldalú alkotmányos képzettség, e' művelt országtan, egészen száraz észnek adott uraságot szerkezetében; 's a' tisztult szövetségi rendszer, - mely 1789-diki marcziusban az emberiség' tavaszát munkálattal megkezdé, - polgári egyenlőséget engedve közös osztalékul, a' személyes szabadság' 's jogok' garantiaját olly állandó kapocsba tette le, mely a' szövetkezett test' minden részeit egészséges életre foglalja össze. És hogy a' fentartó erő önállással birjon: közös fő alá rendezé az érdekegységbe olvadt tagokat; miképen, - bár saját szakmányát mindenik külön mód, 's gyakorlat szerint végezi, - legyen egy közép hatalom, mely az összeható munkásság' irányát kijelölje, 's folyamát, cél felé intézze. E' főt a' congress képviseli. Egyes tartományok, kik független alkotmánynyal kormányozzák magokat, ama fő érdekű általános ügyekben, mik közélet' ereiként egész testben szétágazólag a' tényi öntudat' erőizmaikat összetartják, önmagokból közjoggal alkotott congresstől függenek. Úgy hogy e' kölcsön hatású műkör, a' nemzetet valódi élőtestté alakítja, mellynek tagjai különböznek, de természete ugyanaz, 's mellynek szétterő munkája elv' 's alapszabályok' rokonságában egyesül.

'S mint az alkotmány, úgy annak igazgató szelleme, - mely egy fő irány' választott vonalát követi, - észuraság' számított szülöttje. A' szövetségi kormányzat' fő gondja, - mely, mintegy vezérsúgár minden intézményeit átvilágolja, - ama' siker: miszerint a' tényerős, 's öntudatú szorgalom' folyamát henyeség, hiú fényzés, jogbitorlat, 's ragályos példák ne fonnyasztják; vagy más szóval az értelem, minden érzéki befolyástól védve, biztosítva legyen. A' helyes mód pedig, mellyel e' célra dolgozik, minden érdek' közössé tételében áll; hogy kiváltság, szabadalom, előjog, különböztetés szenvedélyeket ne költsön, 's vetély-irigység', mellőzési düh', vagy politikai ábránd' mótelyében, egyesekért, el ne mérgezze az egészséget. Ez okból nincs rend, rang, polgárosztályzat, vagy uralkodó vallás. Hitjog kinek sem juthat eszébe, pedig Reformáltak, Catholicusok, Óhitűek, Praesbiterianok, Baptisták, Lutherkövetők, Congregationalisták, Angol-egyháziak, Herrnhuterek, Memnoniták, Dunkerek, Izraeliták, Shakerek, Harmoniták, Universalisták, Bálványozók 's a' t. laknak szomszédul az istenadta földön. Képviselési jog, adózási teher, hivatalos igény, 's hon-szolgálati kötelezettség mindenkivel egyiránt közös. E' köz szeretet' elvét idegen vándorlottakra is önként kiterjeszti: még pedig bölcs terv' nemes rendszerével, mely midőn a' természet' és igazság' jogával emberségesen gazdálkodik, egyszersmind közcsendeért ellenörködni sem feledi el. Települő gyarmatnak ugyan is a' congress ad kormányzót 's birákat, hogy lehető vizsgálása, magának vesztét, az egyesületnek baját ne eredményezze; de ha öt ezer tőkélyes korú szabad férfiak' hazájává lőn, népképviselők' kamráját alkothat, 's ebből választ számára a' congress kormányzó tanácsot. És ha népessége hatvan ezerig nőtt, független alkotmányt teremtve, önállólag, saját actorátusával foglal széket egyesült testvérei között. E' teher' és jogközösítés' nagy elvét, - mely az erőknél belülről kifelé fejlesztése által velős, tömött közéletet nevel, - külpolitikájokban is jellemzik az egyült statusok. Hadaik után, önálló cselekvőségük' első tette lőn, miszerint minden hajózó nemzetet, kereskedési megszorítás', kivitel', 's vám-pénznek viszonyos, szoríthatlan ugyanazonságú feltételeire szólítanak fel. Öntermékeik' cseréiben pedig nem csak idegen hozományokat nem tilalmaztak, de saját áruikat is olly kulcs szerint szabadalmazták, vagy veték harminczad alá, minőt kölcsönös külviszony' egyenlítésére, az osztó igazság hozott magával. Emaz őszinte osztályegyen mutatkozik az 1815-től 1824-ig, Angol- Svéd- Dán- Porosz- Sardinia- Németalföld- Orosz-, 's Francziával kötött hajójogi szerződéseiben; mint szinte az 1824-től 1828-ig Columbai respublica- Brazilia- 's délamériakai független testületek' nagyobb részével kialakult kereskedési szövetségekben.

Amerika' politikája, mig egyfelül népszorgalom' 's iparügyét, siker' és jogos remény' fejében meghonosítva, közmunkásság által közvetőleg akadályozá képzet' 's érzékiség' hatalmát; más

oldalról pozitív rendeletekkel közvetlenül hatott azoknak ragálya ellen. Statusünnepeket nem szabadalmazott, mik sokszor üresen fellengő, 's alaptárgyaiktól elszakadó, eszményiesült népábrándot szoktak költeni; de a' vasárnapok' szentsége polgári tilalommal védetik, hogy mételyes játékkorcsmázás- hevítő lakomákban, 's idegható, csábos, képzet-rohasztó kedvtöltésekben az érzékiség anyagot, 's útát ne találjon a' néperkölcsohöz férhetni. Ez okból alkotó javítóházakká börtöneit, 's irta el dologintézetek' útján a' henye unalmat, melly vagy örülségre vezet, vagy bűnörvényeket nyit egy tévedt lélekben.

És ime az értelmi hatalomsúly fönséges eredményekben magasztalja önmagát. Egy földön, melly sűrű rétség', járhatlan ingovány', erdők', tavak', mocsárok' vad térek' kietlen terjedelme volt; mellynek mogorva, egymást faló, 's nyersvadakkal lakozó benszülöttei, még a' pásztor élet' nemét sem ismerék; egy földön mellynek első települői éhség, dögvész, 's elemek' zsákmányivá lőnek: e' földön mondom, nyomorú csüggeteg üldözött nép, buta vadak', 's elégtlen vándorlók' gyülevész csoportja, kik kótyavetyén egy két mázsa dohányért vettek maganyákat; e' földfutó menedéktelenek, ihletve, 's másfél század alatt igazgatva az ész', értelem', 's egybevető bölcsélet' pünkösdi tüzetől kiképzik a' szabadság' eszméjét; annak szent nevében együlvők törvényt, jogokat alkotnak; az igazságos alkotmány' becsét lelkekben viselik; mult százunk' végfelében egy célbavett, még csak születendő zsarnoklat ellen óvást, később fegyvert emelnek; fényes szabadságharcot vínak szövetséges karral; 's új világban új rendszert emelnek, nagyot, dicsőt hatalmast, mellynek' vetélytársát ó 's új kor nem mutat; mellynek alapja természet; eredménye erkölcs; támasza igazság; életerejé józan észben pontosult közakarat; célja népboldogság. Igen, távol Európától, küzdve, nyomorgva erőszak között alkotának hont, hűbéri nyűgöktől tisztát, szabadot függetlent, hol szebb jövő önmagából fejlődik; hol nincsenek robot, tized, adómentség családhivatal; 's hol mégis, minden haladási akadály, külharcz, 's belhasonlat csak közleket ébreszt, véleményt tisztít, 's minden erőt közczélra irányoz; hol hat évtized, fél földteke' vadságát tördelé fel műveltségével; 's hol maga a' fejlődési előkor, késői sors' 's polgári nagy jellem' alapját raká meg. 'S bár a' rabszolgák' sorsa vércsíkúl bélyegzi igazságköntösét; méltányos lenne - azoknak, kik fényárban is felfitatnak egy hajszálny homályt, - meggondolni: miként, - noha rögzött tévelyt, kivált ha érdek' menedéke, leölteni, népeletnek ép olly nehéz, mint egyes lelkeletnek, - Amerika, észak-sarki tartományiban már 1820-ban eltörle a' rabszolgaságot; 1834-ben pedig hajóhadat telepíte a' földközi tengerre, a' rabvásár' fenyítő tilalmául. És ha déli tartományiban, földművi nélkülözhetlen szükségül, polgári életének első századában még rabszolgákat tart, aligha nem csekélyb jelentésű amaz európai példánál, miszerint alkotványos rendszerök' szinte ezredes korszakaiban az Orosz, nemzetet törül ki; Anglia évtizedig küzd az anyagi érdekekkel közvetlenül össze nem függő catholica emancipatio fölött, 's veszekszik O' Connellel Irhonért; a' magyarképvisélet pedig lassú viták közt most emeli népét polgárrá. Ellenveti talán egy ázsiai meleg fejű polgár, ki költész elveit néptanába is átteszi: hogy mit ér amaz új hon' dicsősége, ha benne semmi fenkölt emelkedés, semmi művészi ihlet? ha a' lelkeség, középfokon pang? ha minden eszméje kalmári búzt lehel? ha az iralom iránti rokonszenv hirlapok' hasábjain merül ki, vagy költeményi gyermekségekben emészti föl magát, nem birva erkölcs- történet- bölcsesség- 's természettani művek közé szárnyalni? 's ha egyetemes műveltsége alig haladja európai alosztályok' bárdolatlan ízletét!? Ne feledjük, uraim! hogy Amerika nem régi szülött; 's bár szokatlanul hamar saját lábán jár, nem volt ideje érettebb kor' minden szükségét már beszerezni. Azonban az egyesült ország' polgára tervekben nem él. Ő gyakorlatilag üzi dolgait, 's boldogúlnia kell. Ő nem Wolf', Fichte', vagy Krug' könyveit bonczolja, hanem alkotmányból, 's szíve után tudja meg, mi természet szerint szabad 's igazságos? Ott nem okoskodik Smith, Lüder, vagy Schmalz, 's mégis népgazdasági ügye legtisztább lábon áll, 's legdúsabb hon széles világon. 'S azután miért ama' túlfeszült élvezet, ama' fellengés néptömeg' életében, melly okvetlenül szenvedélyre vezet? Inkább túlszoros életrend hozzon némi merevénységet a' közélet' izmaiba; mint bővér miatt

szélhűdés- agyláz- 's gyuladásokra legyen veszélyezve. Az ész' zsarlásai különben is viselhetőbbek, mint a' szenvedély' fanatismusa. Csak olly statusban, hol hideg fontolás garantiroz mindent, várhatni, hogy ha egyesekben - pénz- vagy észaristocrazia mellett, - terjedtebb élvigény fejlődik ki, vele párvonalban idomúl egy gyakorlati lélekerő is, melly amannak fejlődését ellenőrzi. 'S feleljen amaz ázsiai költő, mellyik nagyszerűbb 's méltányosb lelkesülés egy nemzetben: az-e, ha tánczterem- színház- tarka mutatványok- hitelbe vett pompaünnepeken, vagy aranyfüstös multak' álsugáritól hevül, 's forralja véré, munkaösztönt, 's drága időt veszítve? vagy az-e, ha függetlensége' bajnokát, nemzeti vendégül, képviselő kamráiban kitünéssel fogadja, pénz- 's földajándékkal üdvözli, 's örökre szívébe zárja?

VI. Róma.

Az ó Rómát kellene még taglalnom, melly ezredéig képviselte a' föld' hatalom-asszonyát. Rendkívüli éltében forrongott, kifejlék, 's szakot alkotta minden statuselem. Éles, jelelt bélyeget ölt minden erő; hatni törekvék, 's birkózásaiban az eredmények' változatos nemét, formáit hozá gyakorlatba. A' hadtan' 's hit' zászlói alatt, - miket sorsforgató kezében felváltva viselt, - összetódúlt, mozgalomba jött, képződött, bomlék, 's változott az anyagi erő' 's lélek-eszmézet' minden paránya. Harcz' 's béke' csudáit, polgár- és hősnagyság', magasztas erény' 's örült bűn', dühig vitt honszerelem' 's undok árulás', tiszta bölcsészet' 's buta állatóság' képeit állítja elő életrajzában, mellynek millió csoportulati közt eltéved a' szem. Dicső és tudományteljes festmény! de illy világnagyság, nem hagyja magát vázlati szűk lapokon feltördelni.

Tehát csak felbélyegén vonjuk el szemünket. A' kép' alakjai mind sajátnemű, erős vonásokkal irvák; de külön jellem lebeg a' részek' alkatán, 's többfelé színezet az egészen; mintha fény' és árnyéklat' külön osztályait kétféle ecset kente volna rá. Igen, mert értelem' és szenvedély' gyakorlati, és ábrándos kormánya osztozott Róma' századain.

A' római polgárszerkezet' eredendő elemi senatus, patriciusi örök rend, 's a' nép. De a' gyakorlati országban, az ész' értelem' tulnyomósága nélkül hibásan alkotott. A' három osztályzat' jogaiban arány, érdekében egység nem vala. A' királyi hatalom határozatlan volt, mint szinte a' consuli, melylyel amaz felcserélteték. A' senatus tulzásig viheté hatását a' patriciusokra; 's ezek tulzásig nyomhaták a' népet, mellynek sem kellő jogok, sem képviselő az ösalkotványban nem adaték. Ez okból különböző irány fejlődik ki a' cselekvő erőben, melly sajátját féltve, 's terjeszkedő alkalmakat erőszakolva, pártönzési politicát honosita meg.' Ha egyik osztály, erő- csel- országos körülmény, vagy külviszonyok által jelentőséget nyert, tulsulyhoz jutott: tüstént nyommasztó, korlátozó állást vön a' hanyatló szárny ellen, mellyben nem testvér-erőt, hanem larvatus rokent képzele. Így lön, hogy az országlási modor előbb királyság', majd respublica', végre császárkodás' alakjában járt. Így lön, hogy most patriciusok' egyedárújává rabolt hatalom költe népzendülést, mint Superbus Tarquin elűzése után; majd az aristocraatiává fajult senatus izgatott népfelsőségi párt' pusztító csatáit, mint Tiberius Gracchus' korában; majd a' versengő lovagrend 's tanács között folyt igazgató jog feletti honemesztő per, mint 664 körül. Így lön, hogy a' senatus, ha a' patriciusok korlátul emelkedni törtek, néplázasztásban szerzett menedéket, mit Cajus Gracchus' meggyilkolása tanúsít; ha pedig a' nyomott, zaklatott pórrend' fia, országos befolyásig nőtt, megdönté az alkotmányt, mint Marius tevé. Így lön, hogy most egy véres Sylla törekvék elfojtani a' szabadelmű pártot; majd a' democratismus' győzelme, - hatalmas egyedek' status kormányával, - oligarchiát kezdé támasztani; melly ellen ismét egy szörnyű Catilina lázasztá a' nép' seprejét. Így lön, hogy ma osztályok', holnap egyesek' érdeke bitorlá a' közügy' címét 's zászlóját; hogy

hiúság, önzés kapkodá, bírál 's kezelé a' kormányt; hogy Pompejus, Cato ellen, néppárthoz csapta magát, de triumviratusért újlag Caesarhoz szegült, ki őt ismét eszközeül használta a' tervezett dictátorságnak.

Úgy van! ha a' belesemények' nagy lánczolatát felfogjuk, minden zavart, alkotmányi alap-hiányra lehet visszavinni. 'S bár a' nép, a' sacer- 's aveniohegyi polgárbucsuval igényt, 's érdeket csikart, bár az állodalom' elismert hibáján, - mint a' földtörvény', 's népszónoki hivatal' változó történeti mutatják, - javító korszakok működtek: soha ama' szoros, érett egység, melly gyakorlati politica előtt nélkülözhetlen, nem kapcsolá össze az osztályokat; 's nem vetheté biztos, ingatlan alapját a' közös jövőnek.

Ezer czáfot hallok egyszerre: miért volt hát Róma két ezredig nagy, dicső, hatalmas?... Nagynak lenni, uraim! egészen más, mint folytonos boldognak. Róma' statusélete két lábon állott; 's bár alkotmánya sánta volt, nemzetiségével merész lépésekben haladt, 's ez sikerüle. Maga a' nevelés, szinte vak, elfogult előhajlamot fejlesztte minden iránt, a' mi nemzeti; 's ebből erős, következetes honszeretet származék. Azonban fegyver- és testgyakorlat tevé edzetté, kitartóvá az ivadékok. Minden polgár külhódításban hitte feltalálni Róma' nagyságát, 's a' honnagyságban önbecsét, méltóságát. Ez eszmében pontosult, 's tartaték fön a' közlélek. Róma' népe, - bár magában pártokra hasonlott, - kül ellenre együlni minden perczen kész volt; míg eleink külviszályok' irányában is szétszakadoztak. Róma' nagy vezérei, műveit hadtana, cselei, harczerettsége mindenütt győzelmet arattak; ez bátorságot növesztett, 's azt, a' nemzeti lelkesülés' tüzeben hosszántásig emelte. Győzelmeik- gyarmati zsarló helytartók- hadi zsákmánylat- 's külfejedelmek' ajándoki által roppant kincset hoztak a' fővárosba; míg kívül földbírlalmukat terjeszték. Róma meghódolt földrészek' jelességit szállítá keblébe; mesterség', tudomány', művészet' világát megnyitá, 's hatalmával hatalmat nevelt. Így szünetlen külről befelé hatott működése. Roppant nagyszerű életet vitt, de önmagával örök bajban küzdött. Hasonlíta egy kígyöngyözött órához, melly csak az igazításkor jár hibátlanul. Ugyan azért a' jóllét' magvai fattyu virágokat hoztak. Hatalma hiuvá, kincse pazarlóvá, műveltsége fesletté korcsítá önnépét; vagy legalább e' bünök iránt irthatlan hajlamot ébreszte; mit a' külön szellemű párt zavargás történetileg bélyegez; 's mit sem censori szigor, sem tékozlátfenyítő, 's nótlenségtiltó törvény korlátozni nem tudá. Igen, az indulat, - mit értelmi élnék kell vala kimetszeni, - elféktelenült a' status' belsejében. A' szelid 's életbe olvadó hitphilosophia, melly a' mythusban ellenerőket is összeházasítá: vak böszült buzgalommá fajult. A' nép, ki Numa Pompilius' 's Servius Tullius' korában enyelgve ülő Flora' gyöngéd ünnepét; Nero, 's Domitian alatt szurokba mártott Keresztényt gyujta világul a' fanaticismus' rém-éjeihez. Az erkölcs, - melly az ő Róma' Lucretiáját öngyilkossá tudá lelkesíteni, 's melly miatt Tarquin Superbusban királyszék bukott meg, - czégéres botrányig aljasult; egy világok' Caesarját is cleopatrai feslett karokba hagyva csábúlui. Az örömeív, melly egykor Terentius' vígjátékíróról elégúlten tért meg: későbbben a' circus maximus' lázasztó látványi közt üz szilaj csapongásit, most ököl-, majd állatviadalban, 's végre gladiatorok' vonagló tagjain hizlalva szemeit. 'S mert nem használtaték értelmierő; mert gyakorlati tapintat, - melly minden ügynél józan sulypontra siet, - nem tudá magát alkotmányváltozat', 's közirány' útján kormányhoz emelni: az érzéki örvények, önvesztéhez sodrották Rómát. Hasonlíta hegycsúcsról rohanó, fékvesztett géphez, melly zuhantában minden növényt feltép, 's gyors rohamával zagyva gyomot is virágsszínnel szivárványoz körül: de nagyszerű útja homlokegyenest ragadja egy vesztő erőnek, mellyen szét kell törnie. Így lön, hogy Róma' életét, egy erőteljes férj, a' hadtan, 's egy hysterica nő, az alkotmány' gyökeréből eredt indulatsuly képviselé, kik egyenetlen házasságban éltek; így lön, hogy annyi férji keresmény nem hozhatá rendbe a' házat; hogy fényes mezek alatt fájt a' nemzet' szíve, 'a drága kérgében belkór podvasztá az életfát, mignem önviharja törzsét kitekére, ama' sarjadéknak adva életet, melly Borgiák' 's ..... történeteiből szépen ismeretes.

Bár tehát a' had, a' szokatlanúl fejlett nemzetiség, a' középpontilag mindenható főváros, - melly egész biralmát önnevére címzé, - 's az ollykor befolyáshoz jutott gyakorlati észpárt, öreg időig dús nagysággal tarkáza az óriás hazát: mellyik törvényhozó, vagy reformer lenne botor, hogy illy üveg hengerekre állítsa saját vérségét? 's hatáskörében ingatag, vég eredményiben halálos elemnek adjon elsőséget?

Ime, uraim! ó 's új világot bejártuk. Kor', égöv' 's országformák' különsegeivel buvárokodánk. Az ész' politicáját mindenütt állandó fény és erőben láttuk öltözni; a' gerjedelmeké mindűt muló csillámot, vagy véres gyászt viselt. Alkotványos ügyben örök axioma: virtuti semper praevallet sapientia. Egyébiránt megvagyok győződve: miszerint csak középleg művelt fő, fejtegetés nélkül látja, a' két erő' tulsúlya közötti végetlen mélységet. Értekező kivonatomb' célja nem is pusztá capacitatio. Azt hiszem: idegen statushibák' taglalata nemzeti bajunk' valódi kutfejére vezeti a' hazafias figyelmet; 's a' bonczoló eszmézet, tisztába hozza öntudatunkat, hogy ne csupán sors-, külviszony-, bel nyomás-, szóval invincibilis okokban keressük kicsinységünket; hogy haladó rendszerünkben ne kirekesztőleg azok ellen gyűjtsünk elemeket; 's hogy az erők' egybefűzésénél, - cél't eszközzel tévesztve, - ne essünk vissza eredendő hibák' örvényeibe.

Azonban csalódásba ne jőjünk, mint jöttek ama' középkori scholasticusok', kik, ezernyi írók' - különböző elv, ügy, 's körülmény feletti - mondataikat, fitogatólag, de sokszor fonákul vitáikba rángaták. Igen igen, ne mindig kész auctoritást! Idézetek helyett gyakoroljuk ön-eszméletünket; örökös külföldizés helyett tanuljak hazánkat. Idegen népsorsok' előzményiből ne vonjunk közvetlen reform-alkalmazást. Szerkezzünk szabályos syllogismust. Mondjuk ki, miként: léha, tapintat- 's észhiányos, túlhév politica, mindig rosszat szül; úgy de hazánk' őskoráé ilyen volt: tehát, ha javítani akarunk, ezt, vagy azt kell tenni. Még csak főtételünk (propositio major) van példákkal hitelesítve; 's ha a' törvényes mozgalmi irány' 's előmenet' ügyében okadatos véleményt akarunk nyerni: minorunk' philosophiáját kell megkísértenünk, 's e' végett a' nemzeti jellemet ismernünk, melly történetek' 's polgári alkotvány' szelleméből leghűbben tükrözik.

Tehát, az eszmézet' természeti rendén, önként emelkedik lelkünk elibe, egy

HARMADIK FEJEZET.

A' magyar nemzeti életben, melyik elem gyakorolt túlnyomóságot, országszerkezete- 's történeteiből ítélve?

I.

Elő-jegyzetek.

Mielőtt tárgyamhoz fognék, kénytelen vagyok kifejezni: egyrészt, miképen történetkönyveink' - bonyolodott, homályos, olykor részrehajló, gyakran széttérő, 's mindig tetthalmazó - tömkelegében, minden kor' szelleméhez biztos irányt keresni, 's népphilosóphiánk' lánczát, minden ágazatával, folyvást feltalálni, még törvénylelke' járultával is igen nehéz, részletes, kimerítő rajzát adni pedig rövid idő alatt lehetlen lévén: vázlatos cikkemet illy nemű dolgozatom' egyeteméül, - melyre ha sorsom élni hagy, higgadtabb éveimet szántam, - tekintetni épen nem akarom; más résztől, hogy mind azt, mit mondanom engedtetik, közügyünk iránti meleg, de józan részvétből terjesztem elő; 's hogy, ha véleményem itt ott őszintén, mezetlenül jelen meg, sem őseink' homloksugárait lefűni, sem népnek hizelgve, igazgatást bántva közkedélyt izgatni nem czélom, annyival inkább, mert szabad alkotványú országban, hol a' kormány törvényeken fekszik, a' törvényt pedig országgyűlések írják, nemzetet és kormányt külön érdekű testületeknek elismerni, vagy nekik olly nemű hiedelemre igényt nyitni, mint polgár, nem akarhatok. És ha értekezésem' folyamában itt ott a' 'kormány't különálló értelemben veendem, political állásunk' jelen helyzeténél fogva engedem meg magamnak. Bár volna erőnk, a' multak' aranyporát letörteni, 's mű alá venni jelenkorunk' feldolgozatlan drága köveit, hogy érvényes ékszerré váljon a' nemzeti önérzet, mely ó századaink alatt, vagy túlhietség', 'a önkicsinykedés' szélsőségiben hánykódott, vagy megoszolva, tehetlenül hevert. Forrón óhajtom, hogy törvényhozó testünk, király és nemzet, 's nemzetünk' alkatrészei bizodalom' útján, viszonyos méltány, szálkátlan érintkezés mellett, köz-felfogás' 's akarat' koszorújában tényekre egyesüljenek. Ehhez törekszem járulni gyenge szózatommal; 's mit cél' és egység' érdekeül hiszek nyugodtan elmondani; de inkább az alábbi korlátolt keveset őszintén, mint lehető sokat szírénhangon.

Nemzetünk' ősjellemében három fővonást látok kitűnni. Első, bizonyos költői ábránd; második, izgága, akadékos, ingerlékeny hajlam; harmadik mértéktelen önzés. Elsőt keleti sajátságnak hiszem; második, az előharczok' ragálya, 's az utolsó, egyetemes természeti ősmag; mely elemi harcztól, a' cseppvizben egymást faldosó férgekig, mindenben bélyegzi magát; 's mely minden természeti állapotú nemzetek' történetét vezeti. Amaz ábránd, remény és emlékezet-, vagyis messze tárgyak közt, örök magasztaltsággal eszményiesíté a' napi szakmányt; 's ebből munkátlan élet, segélyeseire sóvárgás, pillanati lobból szaggatott hanyagság származék; de szűlé egyszersmind a' honvágy' 's nemzeti érzés' rögzött eszméjét; szűlé a' tehermentségi törekvést, azaz független szabadság' szellemét; 's szűlé a' lelkesülés' egyes korszaki tényeit, 's ezek - mint rekedező nedvű beteggyökér' kihajtásai - megóvák az egykori élet' csiráit. Az ingerlékenység, ingatag, állhatlan kedélyt képeze; idegenharcz' 's honi pártosság' kül- 's belseibeit okozá; de egyszersmind bátor, vállalkozó jellem' 's jogvédő élénkség' anyja lőn, ki megőrzé idegen elemek közötti feloszlástól. Az önzés, egyoldalú polgárszerkezetet, 's vele nagysági lehetlenséget szült, de egyszersmind éles figyelmet, 's makacs politicát, mely az alapjogokat olly rendkívüli viszály' 's változat' századain életben tartá. Gazdag három elem népcharacterben, ha számító ész nemes irányra kormányozta volna! De hibázék a' nyugodt értelmi súly, 's így meghoztak jó, rossz gyümölcsöket; ezekben positiv veszélyeket érlelve, amazokban negativ magvát rejtve szebb jövőnek.

Azonban tételemnem hitelt kell szereznem, 's ezt történeteink tehetik. Vigyük emlékünket az ősz Ázsiába, hadd költözzék ki amaz iguri egészséges fajjal, 's kísérje le mai napig kaland- és veszélyteljes életét. De míg bú- és örömfogult lelkünk annyi idők' színvegyületében ezerféle történeti képek közt tévedez: itéleti szemlénk ismerje fel az ecset' egységét. Látandjuk: miképen a' főjellemtvonások, mint mindig, ma is ugyan azok: csak fürkésznünk kell, hogy művelődés, vagy viszonyok miatt melyik korban minő irányt 's színezetet vettek? mikor mit eredményez az átváltozási szak? 's ma miképen ágazának szét a' nemzeti életben?

II A' kiköltözés.

Már maga az Ázsiából lett kiköltözés' eszméje okvetlenül költői kedély' 's ingerültség' jele. Ha egy vesztett hon' 's eltörölt nemzet' menekvőit a' kényszer kiostoroz, vándorlásuk prozai szükség; de hogy földbíró, tősgyökeres népből, hét család kiválik, földét, fáját, jogait elhagyja, 's magát hontalanná tevén kalandokra indul: mindenesetre könnyelmű, 's izgatott vért feltételez. Mert, hogy némelly írók' véleménye szerint mongol faj üzte volna őket; két okból nem hiszem: részint mert edzett, harcias nép, ki szomszédival bátran szembe száll, 's ha ma veszt, holnap győzelemre számít, - ha egyszersmind hideg vérrel bír, - honából végkép kibujdosni megtört napjaiban sem vállalkozhatik; részint mert ott maradt többsége, honát, 's az eredeti fajt aztán is fentartá, 's képviselé; mit mongol-tulnyomóság alatt nem tehet vala. A' kevésbirtokból fakadó szorgalmi szükség, vagy önfeleikkel viselt viszályok indíthaták őket. Amaz, munkátlanság' szenved, ez, türelmetlen lelket árul el, 's mindenik vissza-vihető a' fentirt jellemvtvonásokra.

A' Don Dnieperi, 's Atelcuzi (Etelköz) két hazában, mint önálló nép lépe fel e' hét férfias nemzetség, 's bár elvágott tag, mindenütt a' törzsöktest' természetében jelent meg. Ama' költői ábránd, állhatlanság- könnyű élet- 's kalandszenvedélyben gyakorlá magát A' Chioviába szorított orosz- 's cumánok' békeajánlatát, roppant pénzdíj mellett, ruha, élelem 's házi eszközök évadójjával toldaták meg, hogy minden legkissebb gond, szükség, más szakmánya levén, sátoros lakomáikban elmondhassák, „sebaj”. Azonban, hogy az egyhangú pangás valahogy unalmat ne hozzon, ide oda szegődtek változó kalandra, most VI. Leohoz, a' bolgárok majd Arnulfhoz Svatozluk ellen. Az atelcuzi hont megoszlott vélemények szerint két külön okból hagyák el. Vagy a' Pannoniáról hallott kanaáni mesék, egy tej- és mézfolyós föld' vágyát álmait költék a' rajos lélekben; vagy mert a' morvák elleni zsákmányjárás alatt, a' bolgárral szövetekezett paczinákok, leölék az otthoni őrséget, kiverték véreiket, 's földüket elfoglalák. És ők, restelve bajlódni, a' másutt tán könnyebben nyerhető birtokért, indultak hont keresni. Amaz, valódi ábránd, ez, könnyelműség, mi ismét költői jellem' sajátja. Azonban e' durva, de merész lelkesedés, e' vad magasztaltság, - annyi salak, legalább léhaság között - megtermé az élet' legnemesb ércét, az aranyszabadságot. Ez tevő, hogy a' maroknyi nép, hét család' rongált ivadéka, nemzetté tudott képződni; hogy a' szilaj, 's műveletlen csoport, mely sem organisálva nem volt, sem ha lett volna annyi viták, harcz, 's rendetlenség közt szabályos kormányt nem vihete: nem csak föl nem oszlék, 's el nem veszett annyi idegen elem, 's ellenséges nemzetek között, sőt függetlenségét kivívta, megtartá, 's fajegységét vérkorcsulástól megóvta. Az ingerlékenység, harcztéren lelő iskoláját. Ha önbaja nem volt, idegen dolgot keres, avatkozott, befolyt szükséggé tette magát csak hogy izgága, akadémikus szenved tölthesse. Így Dnieperi laktokban a' chazarok' vérontó, erőszakos népének segédi, szövetségesi valának; de végre összeháborodva, 's köztök pártszakadásokat lázasztva, a' nép' egy részét, cabarok' czimével, családaihoz nyolczadikúl csatlák. Atelcuzban pedig Bolgárok- Morvák- 's Pacinákok ellen, most önérdékből, majd kelet- és nyugoti császárok'

ügyében háborút viseltek. E' szünetlen gyilkosság, makacs kérges poroszloi lelket, korlátlan, üldöző, vérszomjas maniát fejte ki, mely minden eszmét, 's tényerőt, kárvágy- 's örömmel mérgezett be. De egyszersmind puhulás' feslettség' ellenszerére lön; gyakorlatban tartá az erődet, csüggetlenséghez szoktatá, 's szerze - miben az ó kor' nyomorú politicája gyámját keresé - vitézséget. Ez tevé, hogy hadi jelesség-, 's félelemnek tartaték kisded seregök; hogy fejdelmek kérték szövetségét az ismert erőnek; hogy a' chazarok' királyvót igénylő chaganja, a' kalandor vezérek' egyikének, Eleudnak jegyzé el leányát; ez tevé, hogy a' cumán-néppel szövetekezett oroszot meggyőzé, zsarlá, 's ama' gondolatra hozá, miszerint - hogy tőlök szabaduljon - Attila' ösföldjére Pannoniába ámitgatá, mit, hogy maga el nem foglalt butaságában ránk nézve okosan tevé. Vitézségök' hire eszközlé végre, hogy Chioviától Magyarhonunkig tett utjukban, Lodomeria' fejdeme roppant ajándék- 's három heti lakmákkal, Galliciáé pedig hódolat- 's egy hónapos vendégszeretettel fogadák; 's mind kettő gazdag rajzokat regélt előttök Pannoniáról, hogy nyakukról a' havas erdön (Karpatokon) túltehessék. A' fővonások' harmadika az önzés, nemtelen irányt, 's gyakorlatot vön ezen előszakban, de mit a' durva kor' általános szelleme némileg menthet. Or-szaguldozás, zsákmány, rablások voltak az önszeretet' keresetforrása; 's győztes erővel könnyen jutván ragadmányaikhoz: hasünnep, áldomások, lakoma-dívat, 's tékozló szeszély bélyegzé házi életöket, minek annyi jó eredményt köszönhetének, hogy önbizókká tevé újak' szerzésihez.

Ime az első korszakban, eredeti nyersségiben maradt hű magához a' nemzeti jellem. Indulat viselé a' hatalompálczá, számító értelemről szó sem volt. Igazgatásformájok patriarchai, 's hihetőleg korlátlan kényű. Minden családfő egyszersmind hadvezér vala. Politicájok: erőszak, 's idegenből élés. S' e' volt egyetlen közérdek, mely egységre olvaszthatá őket; de bár e' veszélyes czél egyetértést szükségelt: versengésben éltek a' családok; 's kivált ha veszély jött, véleménypártokra szakadtak. Jobb jövők' fejében közös fejdelmül választák Árpádot, megvetve a' monarchai rendszer' alapját; de egyszersmind ötczikkű alkotványuk' 2. 's 3. pontjaiban birtok' 's kormányzat' közjogával aristocratiát építve, mellynek hatalma az 5-dik pont szerint hittörés' esetében a' fejdelem ellen is kiterjedt. Megfoghatatlan lenne, hogy e' józan, 's belátó elméleti szerződésre képes nép, ama' tökélytelen gyakorlatát vivé közéltének, ha jellemét nem ismernők már, melly pillanati rohamoknak vete minden elemet.

Óh ha szemlélődő országtannal intézkedtek volna, mivé teendé őket a' siker- 's alkalomdús korszak! Az igába hajtott orosz' birtokát magoknak tarthaták, bolgárok' morvák' 's paczinákok' földén császárokkal osztozhatnak vala. Eleud' házassága a' cházárokkal, Leo' 's Arnulf' ügye pedig kelet' és nyugat' hatalmaival kötendő erős szövetségre nyújta alkalmat; 's a' terjedt országot míg önszorgalma, gyümölcsözendett, roppant hadzsákmánnyal elláthatták volna. De így felbonták külviszonyaikat, czivódtak magok közt, feldobzódták a' véres szerzeményt, elveszték honjokat, 's mint ide jöttek egykor, mindentelenül kerekedtek lóra, még csak népességöket sem gyarapítva, mert a' csatán vesztek' száma okvetlenül kiegyenlité a' szaporodását; a' chabarok' idegen faja pedig nem volt vérök' eredménye.

E' kétlaki éltök, általában hasonlít a' csintalan genie' ifjú kalandjaihoz, ki egy városban merész, korlátlan szenveit nyak-főre könnyelműleg úzi, 's midőn kipusztúltan merülve, de sorsteremtő erőben burleszk színhelyet elhagyja: lángesze' egyetlen gyümölcsseül azon érzetet viszi, miként mindennapi lélek, hason viszályokba bele veszett volna.

III. Árpád' kora.

Most következék a' honfoglalás' kora. Gazdag' időszak! mellynek rendkívülisége öröm- 's bámulatra ragad. Nem tudnék írók közé tartozni, kik történetünket lerívó cifraságokkal babává öltöztetik, hogy pitykéktől ne lássuk hibáit: de a' hét vezér' tíz évi dolga, 895-905 világbüszkeségünk lehet; mellyel, időt 's körülményt tekintve, Graecia', Cyrus', vagy Róma' legtömöttebb lapjához mérhetjük nemzeti naplónkat. Az ősvállalat vad, és igaztalan. Mert nemzetek' közjogára erőszakot vinni, döntött idegenek' romján építeni házat kétértelmű nagyság; 's a' törlött nevekből összeirt önczimhez fénytelen betűket öntet a' statusphilosophia; de ha a' század' véropoliticája népek' orgazdájává tudott fajulni, késő minden értekezés; 's vegyük a' történetet korszerű szempontból. Egy távol földövi járatlan faj, nem tudva hogy 's merre? térkép- nyelv- és mértan nélkül, a' mármarosi Karpath' vad, 's iránytalan hasábi között betódúl az ismeretlen országba: költői lelkesedéssel kikiáltja örökségi jogát, mit egy pusztá hirtől ismert néhai rokon', néhai birtokához formált; Attila' nevében harczhoz fog; tíz, tizenegy év alatt Laborczot Zalánt Men-Marótot Gelout, Zobort, öt főbb hatalmaktól védett fejedelmeket székeikből levet. Magyar, Erdély, Tót és Horvátországot, erdők- nádasok- folyók- mocsárok- hegylánczokon, 's tót, morva, oláh, bolgár, olasz hadcsoportokon általgázolva elfoglalja; a' bolgár királyt adóba igázza; Csepelben fejedelmi lakot épít; köz szerzeményét per nélkül megosztja, 's magának alkotványt ír! - Tizenegy év alatt! Nem tudom, Árpád' képzett lelke eszközlött-e irányt, 's akarategységet, vagy viszályok érlelék reá a' nemzetet? de az eredmény, hatalmas jelekben mutatá: mire képes, egy fentirt népjellem, ha szabályoztatik. Munka, foglaltság tartá örök cselekvésben a' lélekerőt, s' ez mint egyes charactert, úgy nemzetét is megóvjá szenvedélyek' elfajulásától, sőt hatást nyitván egyiknek a' másokra, egy főczél' összhangú gépelyévé teszi. Amaz ősi ábránd, mint biztató remény mutatá a' felpompázott jövőt, 's vezérszellemül járt a' közlélek előtt. Az ingerlékenység hős buzdulat' alakjában ragadá nyomain a' honért fogott fegyvert; 's bár Laborcz' és Zobor' felakasztásakor, vagy győzelmek' túlvitt vadságában kegyetlen bélyeget viselt: mint eszköz' maníja, a' czél' nagyságában mentséget talál. Az önzés, hódolt tartományokkal telék be 's telhetlen mellék kapkodással nem veszélyezé az általános irányt.

IV. A' szeri alkotmány.

Azonban - mennyire ismerjük - a' Szernél készült alkotmány, bár mint magasztalják íróink, felette el lőn tévesztve. Gyökérelvében, nem csak a' nemzeti erő', 's tömött terjeszkedés' csirái voltak elfojtva, hanem egyoldalú szerkezete mellett az elérni akart czélnek sem felelt meg, 's így philosophiája egészen eltért az atelcuzitól. Már az osztálymód, melly azt megelőzé, két igényt ada fejedelmi kezébe. Árpád közös országuk' nagy részét családörököül vágta el; miből háza' elhatalmazása lőn várható. Azonban a' fönmaradt részeket öntetszése szerint osztá el, honnan donatio-jog eredhete. Maga az alkotmány pedig, önálló végrehajtást tőn kezébe. Itélet', 's kegyelem', harcz' és béke', alku' és szövetség' nemzeti jogait kirekesztőleg a' fejedelemre ruházá; feljogosítva ekként kül- 's belviszonyok' szabad kezelésére. Továbbá polgár- és hadfők', 's megyekormányzók' kinevezését szinte fejedelmi illétékeül adá. És ama' pont, melly a' fejedelem' részére, minden megyében egy vár' kizáró birtokát engedményezé: biztosító súlyt ada a' nemzet ellenében. Ezért állítám, miképen e' rendszer, az alapczélnek t. i. a' lovagrend' vagy is nemzet' jog- és életbiztosításának nem volt megfelelő; 's míg az atelcuzi kötés, aristocratiának adott súlyt, a' szeri, monarchának veté meg alapját. De volt egy kár- és veszélydúsabb kútfő a' szerkezetben: maga az alapelv. Szerinte t. i. a' meg-

hódított népek minden nemzeti jog- és igényből kizárattak, saját birtok 's befolyás nélkül szolgálndók idegen urakat, művelve számukra a' tőlök elrablott földet. 'S e' kötelességökért, semmi viszonyosság; mert ama' hűbéri pont, miszerint külharcztóli védelmök elhatároztaték, üres negatív vigasztalásnál több nem vala. Tehát a' nagy tömeg, a' helyett hogy jog- és érdekosztályban testvérül fogadtatott volna, mintegy ellenséggé téteték; ki szabadság' alkalma után sóvárgott, vagy dologtalan jellemet ölte urai ellen; 's e' rendszer alatti pangásában kedvét rokonszenvét veszté minden vállalathoz, melly egy kiskorú nemzetre gyarapítólag hat. E' tömeg pedig annál méltánylandóbb lett volna: mert hadfogyok- bündíjúl lovagjogvesztettek- 's önivadék által folyvást növekedék, míg a' hadfogyott nemzet, örök csatázásban pusztítá szaporodását. Ezért mondám miképen e' rendszer a' nemzeti erő' 's tömött terjeszkedés' csiráit elfojtá.

Elismerem, miként azon vad ököljog' korában tökély nem vala várható, 's eleink a' század' közhibáiban osztoztak; de ha rögzött kór' orvoslatáról van szó, kútfejét 's átmeneteit kell ismernünk, bár szemlénk kedvetlen tárgyhoz visz; és megvan-e bántva egy nemzet' gyermekora az által, ha kimondatik, miként mit akkor testében életizomnak hitt, kelevény?

Azonban a' dicső évtized' vendégszelleme ellobbant. A' nemzet visszatére saját characteréhez, 's mintegy kioldva a' közvállalat' kapcsából, szanaszét gyakorlá összenvedélyit. Alig ülték el a' hon' és alkotmány' ünnepét: már zsákmánylás- 's támadó kalandokra törtek ki vértől alig száradt határaiton. 'S így, mielőtt az országot ismerni; nemzet- s' magány gazdaságot rendezni, vagy az alkotmányon gyakorlati tapintattal javítani vállalkoztak volna, új bajokba dönték ügyöket. Igen, ama' viszályáhitó ázsiai ingerültség újlag kóborhadakban kergeté élvét, a' német császárokkal örök szablyapert folytatva. És bár I. Henrik a' megtört békeért sergöket csaknem pusztulásig összevágatá; a' helyt, hogy előgondú politica szerint, a' fejlődő hadtan' elemeit, 's gyakorlatát nemzeti táborukban meghonosítani törekedtek volna: szenvedély' vak' hatalmát követve, mihelyt erejük ama' veszteséget némileg kinötte, új csatákra száguldozának. Az okatlanul megtámadt, ismét német Ottó rendkívül megveré a' vakmerő tábor; de a' nép' politicáját érlelni az új veszély sem tudá; sőt a' tulvitt szenvedély, fülevesztett hontársaik iránt, az ismeretes, 'gyász magyarkák' czimben gúny- és megvetésben tört ki; a' hatalmasb szomszéd ellen pedig mély gyűlöletté rögzött. 'S úgy látszik e' kor, jellemi sajátta tevé ama' hajlamot, miszerint a' magyar, minden akadály iránt, lett légyen erő vagy testület, minek elmozdítása időt 's egyetértést, feltételezett gyűlölködő lón. Illy nemzeti utálat' tárgya volt ősi időkben a' Német, később a' Török, 's végre azon tárgyak, mellyekre most egység- és a' kor' világos lelkével hatni törekszik. Fejedelmeik, tizenhárom, tizen-nyolcz, húsz évvel ültek uralkodni, 's vagy nem birtak az erős indulatos fajjal, vagy véralkati rokonszenv, 's ifjú rajosság ragadta a' köz-szellem' örvényeibe. Pedig számító férfiúra volt volna szükség, ki a' békeévek' önművelő kötelességét olly egyetemi föladata tudja emelni, mint Árpád a' hadat. E' férfiú Gézában jött el. Meglón mozdítva a' nemzeti öntudat' 's benső élet' gépelye. Közlekedés, földművelés, 's mesterségi képzettség, kezde gyökerezni. De idegen népelemek kezdtek beszállingózni 's a' keresztény hit is jelentkezék. A' nemzetnek soktól kellett volna egyszerre megválnia. Hadazásitól visszatartaték; könnyű életét szorgalom szorítá; földén műveltebb idegent kelle látnia; a' durva szellem nem birt egymáson ennyi köszörülő kezét; nem tudott, nem akart mindenéről egyszerre lemondani. Így késik gyakran el egy nemzet' géniusa, 's mert ébredésével sok tenni valót hoz: könnyen zavar támad az erők 's szakmányosztályok közt. Jelenben épen illy kort élünk. Oh ha isten megszáná e' hazát, azaz ha eszünkre térnénk! 's tanulva századink' sírirtaiból, egy pünkösdi közlekedés, szállátlan egységet, áldozatot hol telik, tettet hol kell, 's türelmet mindenütt tudna ébreszteni!

V.

Sz. István' kora 's alkotmánya.

Géza' kezdeményi Sz. Istvánnal nyertek öregbülést; 's így alatta fejlék ki siker és viszhatás. Sz. István képzett fő- 's nemes lélekkel birt. Átlátá mikint a' kor javítást szükségel, 's azt tenni nemzethű szíve buzgón törekvék. De egyszerre ada nemzetének hitet, 's alkotmányt. Olly két tárgy, mellynek egyike is hév eszmezsurlódást hoz legműveltebb népnél is. Önkénytelenül korszakunkra esnek szemeim, melly szinte reformmal küzd, de aránytalan viszonyban. Most erőfogyott nemzetünk indítványozá a' javítás' nagy művét alkotmányos úton; 's ez okból a' törvényhozást kell elvéhez készíteni. Politicai változatoknál egy nép' akadályja mindig több, 's eszköze kevésb mint ha végrehajtó hatalom újít; miszerint feladatunk már természetében nagy. A' reform' tárgyai rögzöttek; aránytalan önérdekéhez vénült minden osztály, 's az elemek, mikre hatni kell, erőfejlettek, de összeütköző alapzatúak is. És mintha egy ólálkodó szellem titkos számítással hengerítné föl az eszmeoszlás' minden almáit: nemzet- és alkotmányképzés' ezer baja közé hitügy keveredék a' vegyes házasság' 's protestansfelek' egyleti kérdéseiben. Illy tárgyak - bár a' mai értelem' lelkét fanatismusi viszhangra nem költik, - kétségkívül izgatók, 's nemzeti főirányra már azért is veszélyesek, ha gondolkodó fejek' működésit szét vonják, 's a' vezérügyi eszmék' cseréiben késlekedést szülnek. Ha tehát most, nemzeti haladásunknál - melly annyi támadás ellen alkotmányos erők' egysége nélkül mire sem mehet, egységet pedig csak képezni kezd - azon végrehajtó művezet, mit népreformjában nyilvánosság képvisel, ha mondom e' végrehajtó művezet irányt tévesztve: gyűlölet' elemével hatna a' népre, 's megvetés' tárgyaúl tenné ki egymás előtt a' törvényhozó test' tagjait; vagy - eredeti gyarlóság miatt, soha ki nem irtható - egyes hibák' iskolázásiban coordinalatlan képviselőletünk' érdekvált elemeire intézne nyilatkat, nem fájdalommas lenne-e? És ha az, ki mozgalmunkat ébreszté, ki nemzetért él, 's üdvét üdvében leli, gr. Széchenyi, a' nyilvánosság' fő organumában illyesmit látva felszólal, polgári aggodalma nem méltó-e? 's ha bár - a' hazai viszonzyszövedék- és véleménypárti kicsinykedésben, - az általa jósolt zendülés' ellenőret látjuk: nem kell-e elismernünk, miképen egy iratában megrótt álut, legalább is idő- és rokonszenzvesztéshez vinne, de történetünk' szelleméből szólva, könnyen nagyobb mélységbe is tévesztne? Bár István' egész reformja közjó' szent nevében történt, 's üdvös eredményi láthatók valának: a' bántalmas mód és politica, nem csak ellenszenvi forrongást hozta, de a' nép' elégtlen részét zendületig izgatá. Már országlása' kezdetén pártütők támadtak széke 's törvényei ellen, kik az idegen kegyenczek' tisztségedíjaiban elárult igényöket fájlalva, a' fő hivatalok' ősjogát visszavíni keltek föl; kezdetét adók az önvérség elleni gyászos harczragálynak. Azonban a' kitört erőszak elfojtatott. Későbbben a' somogyi fejdelem gyűjté zászlója alá a' lázadt elemeket. Azt hiszem: Kupa, az atelcuzi harmadik kötéspon't megtöréseért támadt bátyja ellen, miszerint az ősi választó családfők' ivadékát országos tanácsába fölvenni mellőzé; de, bár ezen tettet, az 5-dik pont, népközüli kirekesztéssel határzá büntetni: tán a' hitüldözés' jelszavát erősb pártkapocsnak vélve, később volt magát emlékkönyvünk' lapjain pártosnak iratni, mintsem családérdekét elárulja. Legyen így, vagy amúgy, merényét mindenesetre a' reformmód idézé elő, 's bár a' vele szövetkezett pogányság, épen gyűlölt német vezérek által elnyomaték: a' titkos méreg, 's forradalmi hangulat nem lőn kiirtva, csak örlesbe vonúlt; bélyegző fordulatát szülve a' népjellemnek, 's aljasodást hozva a' vadság' eddig genialis kitöréseire. Igen, amaz eredeti ingerlékenység, melly minden irányban nyilvánosan gyakorlá magát, most a' túlsúly' félelmében titkos ármány' áskálódás' harag' és boszú' 's hamis eskü' setét utait keresé; mit bizonyítanak Istvánnak gyilkolást tárgyazó törvényei, 's azon kifejlett fogékonyság, miszerint minden színű érdek pártot tudalakítani, 's minden vegyületű elem ragályt eszközle. Az önzés, orzás', tolvajság' fattyú szellemében kezde tenyészni, mit eléggé igazolnak ismét István' László' 's több királyok' ez iránt irt szigorú czikkei. A' költői szellem, - csábjaait áruba vető kéjhölgyként, - most hitkór-

ság' rohamába sodrá a' nép' gerjedelmeit, majd egy elégtlen Vazul' dühéhez lelkesült; költve teremtve egyfelől kedvezőbb jövők' munkátlan gyáva reményét; más részről a' független multak' üres vágyait, mik a' nemzet' lelkébe ezeriziglen átszármaztak.

Egy népforradalom, ha elferdült, önmagát ejti zavarba; eredeti forrásától szerteágazik, minden eredményben új okfőt talál, 's hasonlít a' roszúl gyúlt tűzműhöz, melyről nem tudni, hol, merre, mikor szikrázik, perzsel, vagy rázkódtat? Nemzetünk' sorsa az Árpád-ház' háromszázadában rongáló szélpontok közt hánykódék. Megtört a' királycím iránti bizodalom, 's trónkövetelők találtak viszhangra a' népben, Vazul', Aba, Álmos', Borich' pártaiban. Most jobbagyhűség' álszíne alatt, titkos boszúból konczolák fel egymást az aradi gyűlésen az országnagyok; majd ismét kettős király, apa és fiú, czivódék az ítéletjogon, mint az 1222. 18. törvény tanusítja. És míg a' királyszerk ennyi orkánban sülyedezék, nem tudom titkos politica vagy forrongási túlság? de minden esetre veszélyes erő emelé túlhatásra a' papságot. 'S ennek megnőtt hatalma, - melly a' III. Béla fiai közt kiütött viszálykor rendkívül haladt, - eszközle, hogy a' Kálmán alatt üldözött vándor-keresztesek' elvét, a' nemzet később elfogadá; 's rongált beteg hazáját gyámkar nélkül hagyva, a' hitábránd' siralmas céljára kalandozott. Illy összeütköző elemviták közt alkalom nyílt külhatalmak' avatkozására, mint például László és István' örökségi harczuk' alkalmával; 's bár IV. Béla egy ízben a' hűtlen nyugati szomszédot elirtá: III. Andrásnál, a' szünetlen zavargás csábja közt, Osztria újlag figyelni kezde hazánkra. Ugyan hogy védhette volna illy körülmények közt honát a' tatárok ellen, szegény magyar, kinek fogyó nemzete, Kálmán, II. Géza, 's IV. László alatt behozott kún, szász, görög, 's oláh gyarmatokkal vegyült, honosított németeken kívül?! Igy játszáték le harmincz évtized' romantica tragoediája, és a' függöny, véres végjelenetnél gördült le; mert az uralkodóház, melly Árpáddal, buzgó közvéleménnyel kezdé kormányát, III. Andrásban méreggel óltatott ki. Kell-e fejtegetnem, hogy ez időszak' lelkét is, értelem helyett indulatok birták; 's hogy a' nemzeti character idomult ugyan, de beteg ferde irányban?

Most fussunk végig az eredményeken. A' nemes származati törzsjog, hűbéri kiváltsággá kezdett alakulni. Az ösfaj' 's családnagyok' fogyatkozó száma idegen donatariusok közé merüle; 's a' papi osztály, főrend' igényeiben osztozék. Azonban, a' mellett hogy az ösnemzet illy idegen elemekkel zagyváltaték össze, maga az alkotmányos rész sem volt garantirozva; mert az uralkodó, önválasztotta senatussal kormányzott. Mind ez, a' nemzeti élet' színét változtatá; de az ebből fejlett királykorlátozó törekvés, a' fejedelmi-tanács' szerkezetét jóltevőleg idomítgatá. Először csak az egyház' 's polgárzat' kinevezett fejeiből állott az, majd megyei követek' járultával szabadabbá lőn, míg végre a' Rákoson egyetemes országgyűlés' alakjában jelent meg. - Oláh-, tót-, német-, morva-, kún-, szászfaj vegyült hazánkba; de általok némi gyártás, műipar, földművellet 's kereskedési szellem kezde honosulni. - Török-, pogány-, zsidó-, 's göröghit telepedék meg, 's itt nincs vigasztaló de; mert hitfelek' egymás ellen ingerült pártjai, közéletben csak vést támaszthatnak. A' szentdüh' külharczai alatt kimerült a' nép. Izraelita, 's muszulmanbérlok bitorlák a' nagyok' javait. A' nemesek eladó-sodtak, 's kárpótlásért szolgálkat sanyarák; a' tehetlenebb osztály kizsaroltaték 's a' fölvirágzás' reménye vonaglani kezdett. Hát az erkölcsi élet?! Szent István II. k. 4. czikke mutatja, mennyire le volt kötve a' nép a' papságban képviselt erkölcs iránt: 's hinni lehete, mikint a' jogphilosophia, e' szoros viszonyban célját érendi, azaz súlypontot, bástyát adand a' morálnak; 's megalapítandja az erkölcsi műveltséget. Óh nem! Sz. István 25, 32. Sz. László: 6, 7, 32. Kálmán; 7, 8, 12, 83, 's több, a' közdivatú nőrablás, erőszak, hitszegés, tolvajság, nőszökés, 's méregkeverés ellen megújítva hozott szigorú czikkelyek, szánandó rajzát adják a' kor' erkölcsének.

A' polgári alkotmány, e' korszakban két paroxysmuson ment által; de egyik sem segíté a' népen. Sz. István, Árpád' nyomán indulva a' királyhatalmat erősíté, az aranybulla pedig a' nemesség' önlétét tevő túlsulyra, de a' legterjedtebb elemről egyik sem emlékezék. Tehát a'

magyar alkotmánytan, folyvást a' fejdelem' 's aristocratiá' érdekében kerengett. És mivel Árpád után, a' túlhatalmasult megye-kapitányok, rablólovag nemű életök miatt, a' trónra nézve félelmesekké lőnek, minden fejdelem székbiztosító' alkalomra várt; mit Sz. István hozott sikerbe. Utána pedig az alárendelt nemesség' viszhatása működék, míg 1222-ben célját elérte. Ugy, hogy e' negyedik intézkedésnél sem haladt tovább, csak oda tisztult vissza az alkotmány' philosophiája, hol az atelcuzi kötésben: t. i. korlátolt monarchia, jogosztályos aristocratiával. E' mellett, a' szerkezet german alakban jelent meg. A' nemesjog' hűbérisége, királyhatás alá rendelé a' nemzetet; melly hogy öntestében se legyen homogen, egyházi és polgári főrendre lőn különve a' köznemesség fölött; a' zászlósok, tisztek, királyi ügyész, 's kamaraszemélyzet pedig királyi kinevezés alá rendelteték. De az aranybullás nemesség, - bár az ügyefogyott II. Andrással kényszerűn alkudott: - mind ezzel mitsem gondola; 's bár tapasztalásból ismeré a' királyi hatalom' túlhatását, értelmi gondolással nem csatlá érdekéhez a' népet, rövidlátó önzésnek adva egész alkalmát.

Egyébiránt Sz. István' alkotványa, némelly népelemű osztályokat különböztet meg; jelesen: jobbágyok- udvaroncok- praedialisok- és jövevényeket. Nem merném határozottan állítani, mi volt ez alkotványos kijelelés' philosophiája? Vagy törvényhozói előgondból szemelte ki, a' nép' előkelőbb részét, fokonyként nemességre szándékozván érlelni, hogy benne kiengesztelje a' félelmes egészet; vagy - mi kor és alkotványszellem után valószínűbb, - dicskört akart alkotni belőlök a' királyi 's főrendi méltóságoknak. Annyi bizonyos hogy rendeltetésök szerint a' két első fejedelmi, a' harmadik papi, 's negyedik osztály polgármagyok' köréhez rendelvek valának. Ezekhez járul egy ötödik: castri; kik talán müipar' 's gyártás' előmozdításaért birtak némi szabadalommal. Tehát nem csak a' tömeg záraték ki érdek-, 's jogegyemből; de azok is, kiknek kegyelemből szerencsájök volt jogrészeseké nyerni, mintegy hozzá todatának kivált-ságosok' ragyogványihoz. Így, a' zürből kiterjeszteték a' magyar alkotmány, de mint pompa-ég, mellynek napja király lett, holdja főrendek, csillagi a' nemesség; de látkörén szétvert föllegül maradt szét a' nép.

Az 1222. országgyűlés által független jogához juthat a' nemzet, melly Árpád óta folyvást nagyobb kisebb önkény alatt vala. Azt hitte, hogy bal sorsa királyi hatalomsúlyból származék, 's most e' hatalomfordulatban a' mennyeket hívé elközelgni. Nem úgy lőn. Látá mikint a' jóllét, vagy közélet inkább, II. András után is naponta sülyed. Okát, 's egy jobb változat' eszközét keresé, de érzelmi szívőstőntől vezérelve ismét tévesztett. Gyakorlati szemle megbizonyítandá: miképen mind ez, megoszlott érdek' szorgalmi egység hiány' 's innen jött vizsály' eredménye; de a' nemzet, azaz nemesség, mindenben 's mindenütt, csak önmagában nem keresé a' hibát, mignem tanulni kezdén mai korunkat, beláta saját hiányi közé. Ama' korban illyes felett nem törte fejét, csak szíve után járt. Azt hívé, tán nem annyira független, mennyit boldogság föltételez; szabadsága korlátit pedig, a' királyi örökjogban vélte; 's hogy választási formához jusson III. Andrásban az őshazát kivégzé.

VI.

Nemzetünk, a' különböző házbeli királyok alatt.

Itt újabb örvényei nyíltak az indulatoknak 's egy észvesztett zavarban hágott tetőpontra a' fő-jellemvonások' harczversenye. A' dús családok királyszékre vágytak; a' szegény 's henye rész, árúvá tevé választó szavát. Hivatalssomj, vérség 's minden izgató érdek mozgásba jött. Másfelül vetélyirigység, gyűlölet, árulás támadoztak egymás ellenében. Ha egy veszélyes párt bukott, kettő három kelt nyomában, kik ellen ismét újak alakultak. A' győztes zsarola és boszult; az elégtlen összeesküvők, vagy idegen segélyért árulta hazáját. E' pártzavargásban a' közügy külpolitica' kezei hanykódott; belől pedig rabló lovagszellem terjedt el. A' várak

meg annyi orfészkekké lettek. Ólalkodó ármány', merész erőszak' 's gyáva önfeledés' szerepeit játszák az ingerlékenység; melly gyakran személyességig aljasult, mint például érsek Szalkay 's a' Horvát bán között, kik országos ülésben arczcsapás- és szakálltépésig sülyedtek. Jobbágyzsarnoklat', bérszövetség' 's ragadozás' szerepét vitte az önzés, törvényhozás' helyén sem tudván fedezni fajult természetét; mit a' hatvani gyűlés alatt kirablott Kancellári társzekerek, 's néhány kegyencz oligarchai paloták igazolnak. S a' költői ábránd hiu csal-képekkel százfelé kapta a' közakaratot. A' mit értelem, 's mérséklet ereje olly könnyen tehet vala, hogy nemzeti királyt válasszanak, két száz husz év alatt alig történt kétszer. Cseh, lengyel, olasz, bajor, német uralkodók emelkedtek az egyenetlen nemzet' székére; mindenik saját statustannal vegyítvén kormányrendszerét, 's küzdve a' csoporttal tóduló akadályok ellen; mellyeknek nagy részét magok okozták. Egy részről királyi kény vérezé el a' korszak' emlékét, a' Zách-család', Hedervári Kont' 's Hunyadi László' gyilkoltatásiban; más részről nemzeti boszú veté börtönre Zsigmond királyt, 's öleté meg Nowigradban lázadt Horvátok által Erzsébet királynőt; 's harmadik felől, - mint a' velencei tizek, - hetek' kormányában szakadozott a' királytalan ország; vagy a' születendő magyar király' számára nyolcz nevelő közül csak két magyar határoztaték, mint Albert' végrendeletében. Egyik fejdelem évtizedekig nem tarta országgyűlést, mint Róbert Károly; másik, hitszava ellen hurczolá fogságra a' nemzet' kegyenczét mint német László; harmadik az evangelium 's oltárszentségre esküdött népszövetséget töré meg, mint I. Ulászló, 's így tovább. Másfelül a' féktelen olygarchák nem tekintve istent, törvényt, nemzetet; dacz- vér- és boszúrendszerrel tépték a' hazát: Trenchenyi Máté, 's a' Drugetek, a' koronaorv Gara, a' szörnyü Cilleyi faj, Giskra, 's a' Gara-Ujlaki párt, mind meg annyi vércsikok a' korszak' távolában. Esztelen fényűzés, fecsérő könnyelműség törpíté a' közcharactert; 's tevé siralmassá, az udvarokat. Zsigmond, szepesi városait adta zálogba, hogy legyen pénz kalandokra; Dobzse László, könnyelműleg, ország- és saját minde-nét kihányta kegyenczeknek, mignem nevéveszett Laczi konyháról kelle hitelben ebédet ennie. Mind ez, vegyítve a' koronajog- 's avatkozási háborúk' pusztításival, elárviták a' hont. A' török, átlátá, milly szeretetlen a' Magyar honja, 's egymás iránt; átlátá, miként vetnek koczkat külérdekek Pannonia' birtokán, 's miként nem törekszik a' nemzet egyesülni saját javára. Fölingerlé vágyát a' változó gazdájú szép birtok; 's feltevé, elhalászni a' gyöngyöt, mit önhulláma ide 's tova hányt. Már nagy Lajos alatt beütött; 's ezután, mint egy látogató kéz, hosszú századokon át nehezedett meg rajtunk a' nemzeti bűnökért. A' mindig föld- 's jogtalan paraszt, most hazai kény- majd külharcztól pusztítva, vigasztaló emlék, 's szebb remény nélkül, sajtolta erővel emelte a' terhet: de lelkében boszút érelt a' várurak ellen, kik henye dőzsölésben, vagy pártvitával tékozlák a' zsarlat' sikerét. Az idő intett, Dózsa mint egy boszuló daemon, üté föl a' lázadás' zászlaját; az erő, mit honvédelemre kell vala fordítaniok, boszúeszköz lón zsarnokaik ellen, mert hiszen nekik honjuk nem vala, 's a' „clitellas dum portem meas” bölcselete mellett, gyűlöletökkel kitörni jól esék. És mint a' Várnai pusztulást egykor, pápajavallat eredményezé: Dózsa vésznapja is török elleni felkeléstől feltételezett bünbocsánat miatt borult hazánkra; 's a' mohácsi sír, Tomori érsek' befolyására nyílt meg. - Korszaki törvényekből ítélve kétségkűl igaz, hogy a' papok és nemesség éllel hegygyel álltak egymás iránt, mit az 1525 rákos-hatvani fegyverzett országgyűlés tisztán tanúsít; midőn a' tized' elvont jövedelmeit, a' hon' közvetlen szükségére követelték használni. És hogy az értelmi egység- 's számító politikahiányos kornak legszörnyűbb leczkéjét is megtanulhassuk, jött a' mohácsi nap. Nem kell taglalnom; egy sirirataul maradt közigében minden ismeri őt: a' magyar, lementivel dicséri napját! Elhullott nemzetünk, 's a' nagy temetőn, mint egy kiholt család' örökösi, három osztályos hatalom üté föl zászlóit; a' Török, Zápolya János és Ferdinánd; rettenetes előjeleül a' lengyelekével hason felosztást követhető végnek.

Az úr' angyala mondá Lóth' nejének: ne forduljon vissza hagyott városára. De mi, építő nemzedék, tekintsünk multunkra; és ha mint égő Gomora, tűzvészi pirt vet ránk az előkor, tanuljuk meg üszköt nem szórni alkotandó házunk' alapkövei közt, mert füstté leend a' végerő' szorgalma, ha művébe gyuladás' elemét vegyitend.

Ismét világosan áll az időszak' lelke, 's nem kell hosszas fejtés, hogy a' vér', 's érzékek' bélyegeit felismerjük. Most fussuk meg rövid vázlatát az eredményeknek.

Ennyi egymásra ható zavar, 's történeti bonyolodás közt ha nagy és jó születék, egyes jellem', vagy közirányzat' tekintetében, sem nyerhete tökélyes, czélszerű körívet. Fejte ugyan a' kor polgári lelkesség' pályaképeit, mint a' pórszármazatú Csókát, a' férjszabadító elszánt Frangepánnét, 's a' törvényes óvás végett magát székből hurczoltatott köszvényes Perényit; sőt nevelt világtörténeti nagyokat Hunyadi- 's nagy Lajosban; de tűnő meteorként lobbant el minden rendkívüliség, az ön-kicsinykedési gyáva éjszakában. És maga Mátyás, kinek lángeszét, ama' beteg századok' vezérlelkéül hitta föl isten, kormánytani számvetéseit önzőleg intézé; 's kiterjesztett királyhatalmával nem csak alkalmat ada a' nemességnek másik szélpont után törni, mit II. Ulászló alatt szinte föltlenségig vitt: de a' hűtlen bűnökről alkotott törvényben tévedési lehetőségek' utját nyitá meg. És, ha túlemelt lelkek' szelleme hibát követhete el vérhatalmi ingatagság miatt: hogy lehet vala sikert várni vállalatokból, mik a' község' léhább jellemétől feltételezik eredményeiket?

Elmulaták a' nemzeti királyszék' megalapítási többszörös alkalmát, 's legszembetűnőbben Hunyadi Jánosnál. Így bukott meg a' honvédelmül, régi tapasztalás után esküdött polgári akarat; mi szerint 1505ben a' Rákoson, idegen király' soha el nem fogadása határoztaték; egy év után pedig, II. Lajos' születésével - kiben a' mohácsi mezőn, tán a' nemzeti állhatlanságért jelent meg Nemesis' boszúja - eltörlek végzésüket. Az ítélő igazság elsülyedt, vagy haszonvágy' kerítőjévé aljasult; jelelik ezt a' bírák elleni gyakor törvények. Mit szóljak a' közigazgatás' vétkeiről, melly nagy részben átkölcsönzé a' polgári életnek pártos, és részrehajlási színzetét? Kell-e adatokat fűznöm korszaki oklevelekből, az 1507: 7. 's több törvényekhez, mik királyi tanácsosok' főispán' 's megyetisztek' visszaélési ellen irattak? Az erkölcsi élet, 's álszentelkedés, szeretetlen egyedáruság' folyama volt mint az Árpádház alatt. Országgondú királyok is pietismussal tölték napjaikat, mint Róbert Károly; a' nemesség pedig mindenét szent alapítványokra adta; úgy hogy a' végrendeleti jogot I. Lajos' 11. pontjával korlátozni kelle; 's mégis, annyi vallásosság mellett, rablóvárakban huzzák a' vecsernye' harangját; erőszak, orzás, jobbagysanyargatás hagytak nyomokat Verbőczy' könyvében, 's mind azon ágai a' veteműtségnek, miket emeltebb, vagy csak középszerű erkölcsi érzélem száműzni szokott. Az uralkodó vallás, melly I. Lajos alatt pogány- 's törökhitet száműzött, a' reformáltak' új felekezete ellen ismét hatalmas szót emelt, 's az 1523: 54, 1525: 4. czikkelyekben hosszú hitcsaták', 's honemésztő zavarok' magvait hinté el. És épen ez jellemzi legélesebben a' kor' taticátlan érzelmi túlsúlyát: miszerint, a' külostromtól rongált, 's multjait sinlő nép, egyrészt hitüldözéssel tön új szakadásokat; más részről az érdekkülöniséggel úgyis szétvált elemeket, legalább nemzeti köznyelvvel egyesíteni nem iparkodék; mert az I. Lajos, Zsigmond és Mátyás által szerzett pécsi, budai, 's pozsonyi tanodákban, magyarnyelv nem taníttaték; 's különben is olly felső tanulmányok adattak, miket az al-iskolátlan honi ifjúság sikerrel nem hallgathatott. Így nem volt egyetlen összevonó pontja is a' közügy iránti lángolásnak. Bábeli nyelvzavarban hagytak az egymásra törő népfajok; a' nemzet' nagyjai pedig holt diák nyelven igazgatták a' hont, 's írogatták magyar törvényeiket.

A' polgárialkotmány' szelleme ugyan az maradt. Némi foltozások mutatkoznak rajta, mik időkivánnati adókká lőnek: de általános számításból, vagy inkább számítás-talan politicájából, mint hajdan, minden közboldogsági elvet kizárt. Ismét független monarchia, 's aristocrata felsőség közt lebegett a' törekvés' mérlege. Róbert és nagy Lajos átvitták magokat az arany-

bullás rend' túlnyomóságán; Zsigmond alatt pedig visszahanyatlék a' királytekintet. Mátyás újlag felemelte a' felség' hatalmát, hogy második Ulászlónál, - a' gúnyos tiszaparti magyarok' Laczijánál, - országunk' sorsával együtt ismét megbukjék. És a' két alkotmányos tag' vetélkedése közt, folyvást biztosan építé bástyáit a' hierarchia. Nagy Lajos függetlenné, 's szabad polgárokká tévé sz. István' „castrum” című osztályát; Zsigmond pedig országgyűlési testületté vette föl. E' képviselői szaporodásban, biztosítani látszék a' törvényhozás' népiránti állása; de a' lovagrend egyszersmind, két táblára osztaték. Mágánok, 's egyház' fejei alkoták a' felső házat, kiknek koordinálatlan tömege, túlnőheté a' hatósági képviselőkből határozott számmal alakult alsó kamarát. A' királyi polgár-követeket pedig elkötelezé az új kegyelem. Tehát ők, az egyháziak, 's polgári főrend' egy része Zsigmond' részén, a' lovagrend pedig önerejére hagyottan! Látszik, hova célzott a' nyommasztó körülmény' philosophiája. Egyébiránt a' parasztok' egyetemes fölemeléséről eszme sem jelentkezék. Ama' sovány kedvezések, mik: határozott kilenczedi illetőség-, szabad kiköltözés-, 's több apró engedményben itt ott elhintettek, többnyire földesuri zsarlások' korlátai, 's kevésb jelentőségűek valának, mintsem a' kor' növvő követelésit kielégíthetnék. Azonban létrehozatali módjokban, szörnyű veszélyek' magva fekvék. A' népvédő intézkedés, többnyire királyi kegyből, 's nemesség' megátalkodása miatt nem osztó igazságú törvényhozás' útján történt; sőt a' szabadköltözés' országgyűlési változatos sorsa, a' lovagrend' szűkkezűségét jelelé; 's innen a' parasztságban egy gyűlöleti alaphit gyökereznek meg 's szállt firól fira korunkig, miszerint a' nemes rendet ellenségeül ismeri, ki ellen udvari kegyelmek által védetik. E' mellett díjatlan terhein kívül új, 's keserves adó szállt vállaira. A' lovagrend, részint puhult élet, részint fogyottság, 's leginkább örök viszály miatt, a' sokfelé szükséglett haderőt öntestéből kiegészíteni képes nem lévén: minden nemes, Zsigmond' decretuma szerint harminczhárom, későbbben pedig Szilágyi Mihály' 2. cikke' értelmében, husz jobbágytól husz árt, azaz egy lovaskatonát tartozék állítani; mi apródonkint a' parasztok' nyakában maradt. Mi könnyű vala kitalálni, mit javall e' helyzetben, egy önzéstelen politikai bölcsesség. De az értelem' számvetése mindig háttérbe nyomaték ingerült szenvedélyek által: 's a' helyett, hogy a' megviselt nemzet, erőtlen testéhez kapcsolná a' biztosító támaszt, mélyebre meríté őt sok százados keseredésibe. Midőn annyi alkotmányi mellőzet, kin, nyomor, küzdelem, kimerültség után, Dózsa' vad irtó roamaiban jelét adá a' tömeg, mikint ő élő 's érzékeny test, kire a' méltatlanság izgatólag hat: felvételék talán a' nemzet' testébe? 's megnyíltak számára a' jogkönyv' lapjai? Nem! Anglia már az előtt századokkal felszabadítá II. Richard alatt a' zendült parasztokat, 's későbbben birtok- és választójoggal előzé meg a' jöhető vihart. Az értelmi javaslat, 's gyakorlati okszerű példa készen volt; de jobban esett a' vérhevenyben boszút tölteni, 's azt tévék. Az 1514: 7 - 25 törvények hosszú nyomasztó sorát hozák be a' robot-, kilenczed-, adók-' 's több - helyzetökhöz mérve - szinte viselhetlen terheknek. A' földesúr, birája lön parasztjának saját követeléseiben; sőt a' fenyítő rendszer' közjogát is kiváltságául bírta, 's több uradalmakban maig is élethalál' ítélő ura jobbágyai felett. És a' mondhatlan súly, mennyire nem enyhítették szelíd gyakorlat által, jelelik a' parasztok' ügyében kelt időszakai király-leiratok; Mária Thérédia behozott urbére; Hora-' Kloska' korszaka; a' cholera zendület, 's az 1834. évi 10. nov. 's 10 dec. országos fejtegetések' naplója; mígnem annyi év, 's hosszadalmas viták után, részökre némi enyhület nyújtatott.

Ismét egy korszak' végpontján állunk. Szemünk fájdalmasan tévedez, a' szélvészbe irt rajzon. Tán nagyon is sötétek képeim? tán itt ott több fénybe merülhetett volna ecsetem? ellenveti egy jószívű hontárs, ki meleg keblével átérez a' holtak' országába, 's a' koporsók' ragyogványától nem látja a' sír' fenekét. Ha történetet írnék, egyes tényekre is terjeszkedtem volna; 's mint költő, megénekelném ihelt polgárok' lelkesülését: de feladatom a' kor' politikai lelke volt, 's szembetüntetése egy gyász igazságnak, miszerint nemzeti történetünket túlnyomólag vezette a' szív, 's vezérlete mindig mélységhez vitt, eleven halottúl sülyesztve ízünként alább közéletünket.

VI. Jegyzet a' későbbi időkről.

A' XVI. század' harmadik tize, erő- és népfogyottan vette át Magyarhonunkat. Az atelcuzi genie, ki erőtára volt önszilajkodásinak, rongálva, hibavénülten, korcsulás' küszöbén állá már. Az értelem' jobb szelleme még sem birt költeni számítást, 's akarategységet. Két pártra hasonlék a' nemzet. Egyik I. Ferdinándban pártolá az Osztriai házat, a' papság' segéd járultával; másik Zápolyában védte a' kebelbeli király', 's hitszabadság' jogát török segélylyel. Mind két fél ivadékokra származtatá vetélkedő szenvét 's inter duos litigantes, török sajtolá a' hont. Különben magas polgári, és haderények fénylenek vissza a' borúlatos korból; mint véggondolati egy merevülő szívnek; de bukni kellé a' közorkán előtt egyes kőszálaknak, mit föl nem tarthattak. Béke hanvatokkal nagy halottak. Méltatlan kor' érdekeiért hullátok el, de a' temetődomb, melly alatt alusztok, fokává lőn a' polgári bölcseség' visszánéző haladásinak; 's egykor világnemzet' ajkán, szabadkönyvek' lapjain nyilandik díjatokúl az emlék' örökléte. - Ne igyekezzünk e' kor' lelkébe hatni. Hagyjak a' vizsgálatot, úgy is a' múlt idők' bonczából eleget tanulánk. - Nézzük át hideg szemmel, 's röviden a' pusztá eredményt. A' nemzetiség földig hanyatlott, 's kebelbeli királyai többé nem levének. Az ország kimerült, 's éh vidékein inség volt az úr. A' gyér műveltség, idegen szellemben vert gyökeret. A' tudományosság egyoldalú kinövést kapott a' hitfelek' dogmás vitáiban. A' választó szabadság díjakért igázta le magát; az emelkedni vágyó pedig, hivatalokért árulta jogait; 's e' betegség, sokkal hosszabb életű lőn, mintsem ne ismernők. A' kor' végén a' Habsburgiház örök uralkodáshoz jött.

I. Leopoldtól folyt az öröklés. Mária Teréziánál megszakadt a' rendszer, de a' magyar újra kötött; 's kötése folyvást él. Értelem volt-e a' túlnyomó hatalom vagy érzelmek? megfejtik az 1741, 's 1809-ki insurrectiók; az 1795-ki események, és a' többi.

Minden részletről le kell mondanom. A' kor nagyon új, sebei napjainkig érnek, 's így minden karczolat izgatná azokat; pedig czélom politicalai hideg értekezés; 's e' mellett kell maradnom. Ezen kor igen tanulságos; de érettebb közszellem kell bonczolatihoz a' mainál. Ugyvan, érettebb közszellem kell! Egy osztályunk, rendkívül előhaladt értelem- s ítélőtehetségben; de ne higyük hogy a' nagy tömeg szárnyalásit bírná. És ha a' nyilvánosság' könyveit nem csak értelem, de nagyobb részint érzelmek' kezébe hihetjük jutni; vigyázattal írjuk, mert legjobb akaratunk használni vágyik, 's végetlenül ronthat. Miket eme' szakoknál tollamban kell hagynom, ha jó idő leírom máskor, vagy elmondandják avatottabbak; azt hiszem minorunk' való volta a' mondottakban is igazolva van. Tehát a' sylogismus' két tételével készen volnánk: t. i: az érzelő politica mindig rosszat szül; úgyde nemzeti életünké ilyen volt. - És mivel a logica' útján szerencsétlen eredményeit böven ki is fejté, javításáról gondoskodni egyetemes nemzet-kötelesség; mit ő, ihletve az európai fejlődés' lelkétől megkezdett. De hogy haladásunk' további jellemét, fokait, 's szükségét méltánylani, vagy épen meghatározni tudhassuk, nézzük át röviden:

NEGYEDIK FEJEZET.

Minő helyzetben talált bennünket az újkor, 's jelesen az 1841. év, polgári álladalom', anyagi élet' 's nemzeti jellem' és műveltség' tekintetében?

Alapos gyógytan, ha rögzött kórt vesz javítás tárgyául, nem csak a' navalya' fokozatát, bélyegét, 's korát veendi szemlére: hanem a' beteg' lelkét, 's véralkatát. Így a' bölcselés' súlypontja is, melyre minden reform-elmélet szükségkép' visszavitetik: a' hiányok' természetének vizsgálatán, multak' történetén kívül, a' jelenhelyzet; 's ezt kell, mint sine qua nont, áttekinteni; ha napi feladatunk' életgyakorlatos cikkére „mint és miképen?” kérdésére felelni akarunk.

I.

Polgári állodalmunk.

Alkotványunk' alakja, mint az, annyi változat, 's történeti zsurlódás után újabb korunkban megjelent: aristocratico monarchicum; de melyben, egy felől a' végrehajtó, 's nemzeti közjogok' ereje a' főhatalom' kezébe jutott; más felől az aristocratia' eljátszott befolyása, magányos, vagy inkább osztály kiváltságokkal kárpótoltaték. És ezen elnövésben, az aristocratia, ama' hatalmat mely rá nehezült, a' nép felett szerzé meg ismét magának, miből szükségképen következtetni kellett, hogy mind ő, mind amaz elégtlen legyen. E' mellett, épen ez aránytalan jogosztályban vőn eredetet egy minden irányú felsőségi törekvés, mely byrocratia', olygarchia', 's hyerarchia' alapját szokta megvetni. A' törvényhozási jog' teljes-hasonfele uralkodói illetőség; 's ezt igazgatásformánk' osztóigazsága hozza magával. A' királynak ebben garancia az: miszerint járulta nélkül törvény nem alkottatik; a' nemzetnek kettő lehetne; vagy az, ha a' királyi érdek övével ugyan az volna, vagy az, ha országgyűléseken, indítványai, a' fejedelmi kívánatok előtt tárgyalatnának, 's fejeztetnének be: mi nálunk megfordítva gyakoroltatik, legalább az ellenirány mind eddig foganattal nem sikerült. Miért nem? mindjárt kitünik. A' törvényíró test' másik fele két tagból, 's mindenik tagja külön érdekű elemekből áll. A' felső ház' asztala, nemzetileg választott elnök alatt ül, de legnagyobb részét felsőbb kinevezés alá rendelt egyházi, 's polgárméltóságok alkotják, azon indigenákon kívül, kik idegen élet' nevelés' érdek' és értelem' eszméiben nőttek fel. Az alsó kamara' elnöke maga a' király, képviselve önválasztottjában. Azonban a' káptalanok, Turopolya, Jász-, Kún-, Hajdúkerületek, 's királyvárosok, kik benne képviselvék, a' megyéktől gyakran eltérő nézet, 's többnyire ellenczelő elvekből indulnak, (kell indulniok). Hát Horvátország...? melynek országgyűlési sorsa hasonlít az egykori lengyel-litvánokéhoz!... És ha elemi, 's érdekegység nincs, mikint lehessen közakarat? Tisztán áll, mikint sem a' törvénytest' egyik felében öszhang, sem egyik felének másika működéseiben ellenőrpontja, sem annálfogva a' két-fél' cselekvő erejében egyensúly nincsen. Ugyanazért az alkotmány-reform' főnézetének a' kellő arány' megszerzése körül kell forognia. Azonban tenuia rerum initia. A' dolgot elején kell kezdenünk. Először a' törvényhozó test' második felének második tagjában kell összefüggést, 's erőt teremteni. Reformunk még itt jár; 's ebbe is egy fájdalmas napi féreg fészkelte magát.

Az igazgatási rendszer' apró ágazati szinte a' főhatalom' vezérmedrébe süllyednek. A' megyei építőszékek, választanak ugyan tisztviselőket, de az elnök - kinek személyes joga a' kijelelés - adatik. Azonban, minden hatósági közdolgok, két főbb igazgatószerkezre vitetnek; a' Helytartótanács- és Udvaricancellariára. Ez képviseli a' királyt, amaz a' nemzetet. De amaz, a' mellett, hogy ennek alá van rendelve, a' főhatalom által szabad tetszés szerint alkottatik 's

nemzeti felelőség' terhe alatt nincs. Még is vannak politicusaink, a' kik állítják; miképen ostromnyűtte nemzetiségünket, municipalis rendszere tartá fen; pedig azon altisztviselők, kik a' választás' száznemű tekervényein kül, felsőbb kijelelés, befolyás, mandatumok, 's ki győzné elmondani hány korlátok által fonattak körül, miként fejthettek volna ki fentartó erőt? És a' hatósági gyűlések...? mellyeknek ingatag szelleme fejlettebb korunkban is homlokegyenest összeütköző elvekért viv?! Nemzetiségünket amaz eredeti véralkat, 's jellemsajátság tartá fen, melly soha, semmi viszályban magát meg nem tagadá; 's melly az értelem' műgyakorló kezében örökállapá fog palléroztatni. De erről maga helyén. Most visszatérek igazgató-hatalmunk' egy oldalú rendszeréhez. Kevés szavaim eléggé jelelik mennyi hiány vár itt is javító kezekre. De a' kő igen nagy; emelő erőt csak most akarunk szerezni; 's mit semmi esetre nem birhatunk vele időt 's tehetséget veszteni, vagy probatétek, által ingerültséget idézve, lehető sikert is akadályozni esztelenség lenne. Azért véleményem szerint igazgatás-ügyi reform' ideje még nem ért meg... Tételelem' bizonyoságaúl legujabb korunk' törvénykönyvi két adatát idézem fel: miszerint a' váltószékek' 's sajtó-biztossági tagok' kinevezését fejedelmi kezeknek adá a' nemzet. És ha res nulliust foglalni nem tudott, miként volna képes valami használttat sajátjává tenni?

Az ítélő hatalomra nézve törvénykönyvünk, biráinkat önálló függetlenségűeknek határozza el: melly a' gyakorlati mód' philosophiájától különbözik. Kivéve az altörvényszékek' személyzetét, - kiket a' különrendszerű hatóságok, külön hatáskörrel magok választanak, - minden feljebbviteli, sőt jelentőbb ügyek' kezdeményes széke is, királyi személyjog szerint neveztetik ki. És így a' mellett, hogy emberi szíveikhez a' kegyérítés' útja nyiltan áll, minden garancia nélkül állnak azon nemzet felett, melly az ítélő rendszer' illy kezeltében, egyedül felelhetés' jogával biztosítá magát; de mellynek, jog helyett, polgári ítéletekben megnyugvás, fenyítőkben legfensőbb kegyelem útja hagyaték föl. Milly ártalmasan hat lélektanilag a' törvényhozó test' feleire, egymás ellenében e' rendszer? mint költhet gyanút, biztalanságot, 's elégtlen kedélyt a' nemzetnél, még olly esetben is, mikor oka nincs? 's mint veszélyeztetik általa, a' főhatalom' hitele igény nélkül is, vagy ingereltetik daczra, tulszigorra? fejtegetni jelenleg nem czélom. Annyit meg kell jegyezmem, hogy a' biráskodó jog' más formába öntése szinte egyik fővállalat lenne, mellyhez napjaink' műhelye elkészülve nincs; de tennivalói sürgetőbbek is, mintsem - az egyszerre nemlehetés mellett - egy inkább késhető tárgyban ossza föl erejét. Azonban, ama' javítást, mit ez ügyben jelen körülményink közt mulhatlannak hiszek, véleményzett napikötelességinkről irandó kötetemben megemlítem.

Imez' osztályarányban állunk, a' törvényhozó ítélő, 's igazgató főstatushatalmak' szerkeztére nézve. Azonban alkotványunk a' közjogok' legjelentőbb pontjait, szabad, független gyakorlattal, szinte az ország' fejére vitte át. A' király oszt katonai, polgári rangot, 's rendjeleket, egyházi méltóságot, 's jövedelmeket. Ő szaporíthatja a' nemesi rendet, adományzás, vagy armalis által. Szabadalom, kiváltság, gyár- és kézművek' gyakorlata, találmányi egyedáruság, czéhek, czimek 's iparügyi korlátok, mind akaratától függnek. Hazánk' dús bányáit, pénzverési rendszert, 's statusjövedelmeket tetszés szerint kezel. Az értelmi élet' elemei: sajtóügy, külföldi könyvszállítványok és posta, parancsi alá rendelvek. A' külbátorsági alapkapcsok - had és békejog - nem különben a' nemzet által országosan adott sereg feletti intézmény, szinte jogai. 'S végre egy igen fontos igény, miszerint országgyűlésinket mikor tetszik szétoszlathatja.

A' nemességnek felségjogok iránti viszonyban származott vesztesége: a' nép, és aristocratiá' egymás iránti helyzetében kárpótoltaték. Polgári állodalmunk, minden közjogot többnyire felségnek ada, 's minden magánost a' kiváltságos rendnek; mintha aristocratiánk' szelleme arra tört volna: hogy országos gondját királyi, anyagi terhét népvállakra téve, a' két erő közt bajtalanul tartsa fön meddő életét. A' parasztság viseli mind azon bajt, gondot, szükségét, pénz-és fáradoalmi szakmányt, mi egy status életfolyamat feltételez. Az országnak, adójában

nehéz keresményit, ujonczaiban öntestét nyújtja. A' papság' részére szűk élelme' tizedét elszakasztja. A' hatóságnak, mellyben él, házi kellékeit fedezi; tiszteket fizet; katonát szállásol és élelmez; utat, hidakat épít, javít, 's a' közmunka' minden nemét viseli. Földes urának pénz- kilenczed- 's szakmánnyal adózik; helység' 's előljárók' szükségét ellátja, 's a' t. 's a' t. És a' nemesség, ez egyőldalú arány' alakultában, többnyire talio' rendszerét követte; melly minden átengedett felségjogért hasonnemű kárpótlást vőn a' nép' ellenében. Így például, miután az adományozhatás, királyi kiváltsággá téteték: önrendét, a' nemesi földjog' kizáró alapításával óvta meg. A' hivatalosztó jog' kibocsátásaért: a' népet tiltá el minden tisztségi igénytől. A' hűtlen bünökért fejét, 's jószágát kötő le zálogúl: tehát alkota törvényt, miszerint a' paraszt, actus majoris-ért ő ellene, épen úgy bünhödjék. Magvaszakadt jószágit a' királyi ügyvéd' örökeül határzá; de jobbágyi kihalások' hason jogát cserélte értte. E' szászszor ismételt, de soha eléggé nem fájlalható terhes viszony lőn az új idők' főakadálya. De napunk' dicsőségeül vallandja a' történet, miként az író nem kénytelen lammenaisi modorral kaczerkodni, hogy a' nép' sorsát fesse, 's részvétet költsön. E' tárgyban leghőbb lelkesség kezdi vezetni az országos rendeket, 's már eddig is szép nyomokkal fényezék törvénykönyvünket.

II.

Anyagi körülményeink.

Magyarország a' legtermékenyebb földöv' osztályosa; 's éghajlata, minden tenyészetre igen kedvező. Riskása, buza, rozs, árpa, kukoricza, zab, köles, pohánka, burgonya; mindennemű hüvelyes vetemény; konyha- gyógy- és takarmányzöltségek; ezerféle gyümölcs; kereskedési növények, gubacs, len, kender, komló, sáfrány, mák, pamut, finom dohány fajok; temérdek fehér és vörösbor; viz' föld' és levegői állatsokaság, barmok, halak, szárnyasok, mind mondhatlan sikerrel tenyésznek. Hegyein végetlen erdők, tűzi, 's épületfák' gazdagságival. Hegyeiben tömött bányák, calcedon, karniol, opál, rubin, granát, jaspis, amethyst; változatos fajú márványok; arany, ezüst, réz, vas, ón, cink, ólom, kobalt, vizmut, egérkő, konyha- és timsó, salétrom, többféle gálicz, kénkő, kőszén, kő olaj, kréta, mész-, pála-, malom- és tűzkő 's a' t. 's a' t. teremnek; térségein fürdők, hideg 's meleg gyógyforrások, hajózható tavak, roppant folyók, nádasok 's a' t.; szóval pompa- és kincs-teljesen jött ki a' természet' kezéből, mint a' kegygyermek, kit anyja egész szeretetével megrakott; 's mégis mind maga, mind népe szegény. Ha közszükség érkezik, koldúlunk; ha iskola', szegények', 's nyomorúk' ügye jó szóba, koldúlunk; ha nemzeti intézet kell koldúlunk, 's ha közeredményű vállalatra eszme kél: ismét koldúlunk. Ugy van uraim! legyen bár alamizsnánk önkéntes, birjon részvény czimmel, vagy rögtönzött törvénykötelességgel; mindenestre országszegénységet bélyegez; mellynek szennye még felötlőbb, ha könyfogta szemeink tisztán átnézik, miképen alapítványink' sorsa is meddő teng-pangás. A' magános életet épen illy szegény színezet bélyegzi; mert hiszen mindig a potiori fit denominatio. Gyakran a' középosztályú földbirtokos, nem hogy kéjelmet ismerne, sőt az élet-szükség' fő czikkeivel sem bir. A' nép között, őt, hat faluban találkozik egy mesterember, 's az is napszámmal tengeti földhözragadt családját. A' paraszt maga épít, sző, fon, varr 's tölti be minden hiányit, mert szakművessel végeztetni nincs módja. Széles szemlére nem térhetünk, melly fő irányunktól vonna el; elég legyen általános győzőkúl, ama' gyakorlati adatot felhoznunk, miként nem csak egyszeri termékletlenség idéz elő mondhatlan inséget, még földbirtokosok' osztályára is; de termékeny évben is legtöbb vidéken átéhezi nyarát a' ruhátlan nép. E' szegénység' okai részint közszerkezetünk - részint belkörülmények - 's nemzeti characterünkben rejlenek.

Különösen, a' status' anyagi sinlődése, több kutfők között, ama' helyzetéből ered: miszerint külkereskedése nem független, országgazdasága, 's papirosai nincsenek. Kereskedési

szerződés végett nem áll közvetlen érintkezésben külhatalmakkal. Mint nyugati birodalom' alárendelt tagjai közvetve bir némi ágazatot amaz egyetemes életereiből, melyek Európa' kereskedését virágzásban tartják, de csekély erecskéi is szenvednek. Míg Lengyelország volt: borszállítványok' útján szép jövedelmet nyert tőle hazánk, 's hasznát annál tisztábban kezelé, mert jóformán mitsem vón a' lengyeltől; 's így érintkezése nem vitt, csak hozott. Most ezen ér zsidobadásban van, Lengyel nincs többé, 's az Orosz, ócsóbbért kapja honi pálinkáját, mint mi adhatnók. A' hegyalja, 's több bortermő vidékink jobbadán megbuktak, 's velek ama' gazdasági cikk, mellyre mult korunk, kiválóbb szorgalmát fordítá, tenkben van. Törökkeli kereskedésünk nem hoz, csak kivisz, 's általában merülésünkre van. Tőlünk csekélységet vesz, 's nekünk legdrágább fényáruít, bőrt, szöveteket, 's nyers pamutját nagy mennyiségben adja el, 's mi több, közvetve. A' fekete tenger felé nincs mit eladnunk; a' fiumei öbölnél gyér közlekedés fut össze, 's a' sovány eladás árát sokkal kell pótlanunk a' drága német készítményekért. Osztria' tartományival marhát, dohányt, 's gyapjút cserélné el országunk; de miként versenyezzen a' gallicziai hizott ökrökkel, miket vas uton, fél idő- költség- 's fáradsággal lehet szállítani? és a' gyapju, dohány 's a' t. milly kereskedési korlátok alatt van...?! ha nem említjük is amaz összetartó zsidó szövetkezést mi szerint a' természetű osztály, minden árucikkelyek' eladása körül kijátszatik. Azonban, mi, szörnyű árral fizetjük a' német fényűző gyarak' mind azon cikkeit, mik a' tőlünk olcsón vett természetményekből készülék; 's miket nagy részben szintugy nélkülözhetnénk, mint amaz idegen éghajlati fűszer- és asztalcikkeket, mikre sok pénz ki megy. - Belkereskedésünk szinte gyér, és részletes. Leginkább nyers termékeit cseréli által, egyik vidék a' másikéval; például az alföld gabonát, 's marhát ad a' felső vidéknek, mellytől vasat, fát 's a' t. vesz. De különben is a' belkereskedés, nem annyira emelkedő gazdaság' forrása, mint a' szükséggé vált, 's fizethető cikkek' szétosztási eszköze. - Kereskedésünk' aránytalan szerénél, mivelsem tökélyesb az általános

Pénzügyi folyam. Országjövedelmünk a' korona javak, fiscusjóságok, vacans egyházi birtokok, adó és regalék után, legkevesbet ötven milliót tesz; melly összegből az jó vissza hazánkba, mi a' kir. kamra által, igazgató rendszer' seregzsold' 's köznevelés' költségeire kifizettetik. De a' megyék' tiszteit, 's egész igazgatását adózó köznép fizeti; szabad kerületek, királyi városok, 's kiváltságos községek, magok viszik ezen terhüket; országos egyetemek, közintézetek, 's catholica iskolák' egy része, és a' papság, gazdag alapítványokkal ellátvák; 's a' protestánsok' egyháza, nevelésszerkezete saját költségén vezettetik. Azonban a' katonaságot is nép élelmezi. Így, azon tiszta kiadás, melly ezen országos szükségek végett a' közrendszer' elszámoltakon küleső cikkeire tétetik, csekélyebb mintsem az egésznek kihúzódó részével egyensúlyt tartson.

Pénzügyünk' kelete továbbá idegen statuspapirosok' sorsától függ. Osztria statuskötelezvényeket bocsát ki, 's adóssága' ügyében a' kölcsönzött tőkéket különféle, 's gyakran változó rendszerrel kezeli. Országunk, Osztria' nemzeti bankjegyeit készpénzül fogadja. Az osztrák status 1818-ig e' bankban ötven ezer részvényt birt; 's így, vele összeköttetésben lévén, ha önértéke statusadósság' után csökkent, részvényhitele is okvetlenül alább ment, és ez bankvesztéseget okozott; 's ez ismét, bankjegyeivel kicserélt pénzünk' bukását eredményezé. Így lón a' francia forradalmi statuskimerülés után, az 1811-ki devalvatio; 's későbbben a' váltókra cserélt papirospénzhez járult előjegyek' (auticipationsschein) megbukása. - Az 1816-ki bankügy-változás; az 1818-ki új rendszer, az adóssági alapok' egygyészerkesztése, 's az annak nyomán felállított töröltőke, 's kamatozási series rendszer, mint szinte az ennek alapjául, 's egyszersmind eszközeül tervezett Metalliquek, vagy is szabad kölcsön' eszméje; különösen pedig az 1820-ban, Rothschild-társaságtól kölcsönzött ötvennyolcz millió pengőforintnyi osztrák-statusadósság, pénzügyünk' fekvésére igen mély, 's elhatározó befolyással lőnek. Ezen Parisch-Rothschildkölcsön' határideje 1840-ben telék el. És bár 1818-ban, Osztria, nemzeti bankjának engedve a' tőle birt ötven ezer részvényt, azt önmagától független állásba

helyezé: annyi bizonyos, hogy a' bank, épen e' kölcsönidő' telése előtt vonta be tőkéit, minek következtében jelenévi hírlapjainkon egymást éri a' kereskedői bukások' kifogyhatlan sora.

Igen csalonódnánk, ha vélnők: hogy illy intézkedésekben kárügyólag számít statusbuktatásokra egyik, vagy másik financzministerium. Őt sokszor akaratja ellen, ideiglenes gyógyszerre kényszeríti a' hibás alapeszme, 's régiebb ügyszerkezetből fejlett napisziükség. Hiszen ki ne cserélne fel múltó menedéket, egy biztos, 's nyugtató eredeti tervért? De ha évtizedek előtt már szövevénybe bonyolodék az ügy, nem könnyű vissza lépni, vagy eszközök nélkül túlugrani minden hináron. Erre nemzeti érettség kell, hogy kormányában ne mindig üldöző tribunalt lásson; 's a' kormánynak népisméret- 's bizalommal szziükség birnia, hogy statusait minden józan ügysegély' hittagadóinak ne vélje. A' két erő' egyértelméből okvetlenül szziülettendik a' megváltó dogma, melly kormányt és nemzetet financzügyi megtestesüléssel egyiránt üdvözít. America, alapszerkezetében szerzé e' talizmánt. Ha a' nép erős: a' status nem lehet gyenge; ha ama' gazdag, ez sem szziükölhet. Ha népünk, fenső járulat által gazdaggá lenni eszközöltetnék, mire Magyarhon' istene olly temérdek természeti alapot teremte, Osztria' ministeriuma nem csak periodicus financzcrisiseitől menekülne meg, de erőteljes öntudattal nézhetne minden europai mozgalmat, melly közt, ön statuserők' kapcsaiba fogóznék.

Azonban pénzügyünk' sorsa természetesen osztozik ama' közvetett eredményekben is, mik egyetemi okfőkből szoktak kibuzogni, 's miknek általános hatását minden status, kisebb, nagyobb mértékben megérzi; mint például Don Carlos' harcrai; a' hitelkereskedési mérték-telen visszaélések; 's a' t. De hazánkban a' gazdagság' roppant, kimerithetlen, biztos telepe. Csak vétessenek gyakorlatba a' heverő földek, czélszerű műbe a' kontárkodó ipar', 's dologba a' szunnyadó erők; csak keljen föl a' világos elmék' szorgalma, 's nyitassék szabad eszme-csere: okvetlenül ki fog őrlődni egy hatalmas rendszer, melly nem csak a' felség', 's Osztria' irántunki érdekviszonyait csonkítás helyett nevelni fogja, de közjóllétet, 's anyagi önállást leend képes teremteni.

De eddig jóllétünk ki nem fejlhetett. Idegen készitményekkel, külföldi vásáron nem verse-nyezhetünk, mert annyi pénzt nem vehet be az ország, mennyi gyárak' hámorok' müintézte-tek' concursens felemelésére kívántatik. Belkereskedésben pedig nem eszközölhet árúczikkei-nek arányos kelendőséget, mert több pénz kiszivárog, mintsem a' hazai czikkek' megvételére a' népnél elég maradna ben. És e' szziük pénzforgásnál fogva kénytelen a' nép, nyers természet-ményeit olcsón vesztegetni, hogy napi terheitől bár mi áron meneküljön; a' gyárnokok, gyártók, kézművesek pedig drágán adni középszerű készitményeiket, mert kevés eladásból kényszerülnek ellátni magány- 's vállalati szziükségeiket. Így illendő siker nem ébresztheti, általánosíthatja a' nemzeti műszorgalmat, 's terjeszkedő készséget. Azon gyárak, huták, há-morok, miket újabb korunk' lelke itt ott létrehozott, hasonlóul panganak régiebb müintéze-teinkhez, melyeknek némellyike megbukott, némellyike lemondaték, vagy ahhoz áll köze-lebb. Az adózó népnek nincs értéke, hogy ruházat', gazdasági eszközök' épület', 's más szziükség' czikkeit pénzen vásárolja: a' középosztály' vétele csekélyebb, mintsem - ha arra megért volna is - egy dus ország' készitményeit jelentő részben felemészthesse; a' felső rend pedig ruhatárát asztalát 's kéjelmét leginkább idegen czikkekkel látja el; 's némileg meg-bocsáthatólag, mert hazánkban a' fentirt kulcs szerint, hasontökélyűt, hasonlóan nem kaphat.

Míg a' pénzforgás, magányélet' utján is illy kiszivárgó költekezéssel csökken, más részről a' megfészkelte szziükség, 's bizonyos költői könnyelműség, ideiglenes, de sülyesztő segédeszköz-ben rögtönzi menedékét. A' vagyonos osztály, t. i. kinek hitele van, nagyobb pénztárakból, 's sokszor bécsi tőkéket, leginkább pedig olly helyekről kölcsönöz, hol szellemi függetlensége is jó formán a' kötlevel' tintájába vész. Melly gyakorlat, - jelen körülmények közt ipar' és kereskedés' utján visszafizetés nem történhetvén, - anyagilag épen úgy merít, mint erkölcsileg mételyez. Mert speculativ igazság ugyan: hogy pénz pénzt nevel; de csak ott, és úgy, hol, és

ha: vidor szabad, élettelses kerengésben van pénz és közlekedés, értékmozgalom 's hitelcsere; ott, és úgy: hol, és ha számítani lehet ügyforgás', bevétel', 's szállítványok' határidejére; 's gyakori körútban kerülén kézhez a' használatba tett pénz, nem csak kamatot hajt, hanem törő tőkére alapot nyuít, 's egy magánálló értéket, mint szorgalmi eredményt eszközöl. Mind ez, ügyszerkezetünkben nem mehet; sőt ki alapvagyonán hitelszert állít, 's akár idegen tőkék' kezelését, akár saját papirosait honi kölcsönosztásokban kívánja ön- és közhaszonra intézni: vagy magát, vagy kötelezettjeit koczkáztatja, 's mind két esetben hazánk, nemzetünk veszt érték' és hitel' dolgában. - Míg pénzünk' kihuzódása, a' beszivárgás' gyér utaival illy arányban álland, - pedig systematicum commerciale, 's más intézkedés nélkül mindig így marad, - akármilly vállalati tőkék ki fognak örlődni legnagyobb részben a' honi keletből; 's akár idegen hitelezők kívánják visszafizettetni forgásban már általunk nem birt tőkéiket, akár hazai alapítók kényszerűlenek beváltani idegen birtokba jutott papirosaikat: a' hiteltelep hazai lévén, a' bukás csak arra háromolhatik. 'S részemről, ebbeli meggyőződésemmél fogva jelen helyzetünkben a' váltó törvényt károsnak vallom, 's nem akarhatok nemzeti bankot; sőt fenmaradásunk' egyik eszközeül tekintem, hogy a' nemzet, illy körülményi között, sem gazdasági alkuba nem botsátkozék, sem papirosokat ki nem bocsátott.

Egyébiránt épen nem igaz mit sok kül-írók szerettek felszinleg elmondani, 's több belföldi, - hogy gr. Széchenyi' szavaival éljek, - még felületesben 'után-pitypalattyolni': hogy a' magyar mindenre alkalmatlan, 's szorgalom- és iparügye teljes hanyagságban tespedez. Hiszen honunkban növény- és ásványosztály' több ágai íránt régiebb kezdemények tétettek. Lovak, juh, szarvas marha, sertés, sok és nemes fajban tenyésznak; a' földművelés itt ott ujkori rendszer' czélos találmányival divatozik már; 's hogy éber öntudatos figyelem kezd a' köziparra fordíttatni, a' lóverseny gazdasági hírlapok, 's intézeteink tanusítják. A' kereskedési növények közül: dohány, len, kender, repcze, 's a' t. sőt néhol festő csülleng is természetlik. Bányászatunk, mind elméleti tan', mind gyakorlat' tekintetében, a' szakbeli világműveltséggel versenyez. A' termékek' feldolgozásával országunkban legalább száz mesterségfaj foglalkozik. Posztó-, selyem-, bőr-, vászon-, porcelán- 's többféle gyárak, vas- rézhámorok, üveg- és hamuzsírhuták, papiros 's fűrészmalmok 's a' t. 's a' t. az iparmozgalomnak csallhatlan jelei. - Tételem nem áll ellentétben a' nemzeti restségről alábbirt értekezésémmel, mert minden elszámált szorgalmi eredmény sokkal csekélyebb, mintsem kielégítő iparjelekül vehetnők. És mind ez, 's naponként szaporodó vállalatink, a' kereskedési zsibbadt szerkezet mellett nem boldogulhatnak, általában hasonlítva ama' pöffedt, erőtlen, kelevényes hushoz, melly dugult májú emberekre betegségül szokott rakodni.

Azonban szegénységünk' oka nem csupán a' mondottakban rejlik. Egy számítás nélküli, kapkodó szellem, melly a' dolgot soha, vagy ritkán kezdi elején, 's eszközeit sem czélszerűleg választja; szinte hibáink' egyike. Nem csak ügytörvényink hiányosak, de a' belkereskedés' eszközei is mind eddig elhanyagoltattak. A' régiebb utak, csatornák, kevesbek, 's rosszabb állapotúak, mintsem minden irányú közlekedésre kívántatnék. És a' termékek' feldolgozásában ujjab eszmék szerint is vétőleg jöttek gyakorlatba némely iparágak. A' czukorgyárak' t. i. fényűző szenvet segélnek elő, melly különben is időkórságunk; a' szeszgyárak pedig erkölcs- 's egészség' tekintetében hatnak a' népre; mellynek egyfelül csapszékeit szaporítjuk, míg másfelől országos nevelésire egy cikkelyt sem alkotunk. Földművelésünk épen olly tőkélytelen, mint részletes. Mert azon gazdasági virágzat, mit lelkesb nagyjaink, 's néhány előlátó gazdák birtokaikra idéztek, igen csekély factorai számvetésünknek a' mütlen heverő puszták-, szabályozatlan posványok- 's til-tul barázdált vidékek' temérdekségihez. De legtalálőbb tapintat, 's választott rendszer sem adhatna commercialis javítások nélkül illendő sikert. Több országos példákából elég legyen adatúl felhoznom a' juhtenyésztés' sorsát. Néhány év előtt jelesb pénzforrásul mutatkozván a' gyapjúvásárok: gazdáink' nagy része - aligha nem gondolatlanul - felhagyott a' marhatartással, miben országunk, silány multjaiban is gazdasági

hirnevet szerze; 's birkának szánta kövér pusztáit. Az állatfaj rögtön elszaporodék, 's dicsekedve mondhatjuk, nemesítés' rendszerével együtt. Mi lőn az eredmény? a' gypájú ára megbukott; 's most a' két annyi tenyészmény után, alig kap valamivel többet az ország, mint kezdetben félenyiért. A' szeszgyárak hasonorsban osztoznak, 's fognak osztozni kétségen kül minden iparágak, míg ben pénz, és emésztő tehetőség, kívül pedig kedvezőbb kulcsok nem nyitják meg a' szorító zárat.

Belszegénységünk' oka továbbá a' népetlenség. Malthus úgy számítgatá, hogy az emberi szaporaság, mértani haladatban ugrik előre, 's a' miatt aggódni látszik az emberi sorsról. No, népességünkre nézve legalább, ugyan csalogódék. Több politicusok állítják, hogy a' palléro-zottság, 's ahhoz szőtt fogyasztó okok akadályozzák a' néptenyészetet: nálunk ezen kútfőre sem vihetjük a' bajt; mert hiszen a' tulvitt műveltség miatt, még nem lepett meg sem elerőtlenedés, sem mértékletlenségi dögvész: sem elterhelt, gondteljes évek miatt, legtöbb osztályunk' éltére nem nehezült kora halál' adója. Möser, alkotványkönyvre igazítja a' szaporútlanság' fürkészőit; 's itt mi is rá találunk a' hiányforrásra. Népünk nem tenyészhetik nyomorban; jólléttel pedig nem birhat földesaját nélkül; sajátja pedig nincs az ősiség miatt; 's így ujjolag ott vagyunk, hová a' kereskedésügyi szemle vezetett: az alkotványnál. 'S itt ujra elmondjuk: míg az eke kevés kézen forog, míg a' nép, első szükségczikkeit is idegentől veszi, míg a' honföld nagy 's magdús része mütlenül hever: addig a' constitutio nem felelt meg léte' első feltételének.

Anyagi nyomorunk' factora továbbá a' nemzeti restség. Ez, részint ázsiai maradvány közjellemünkön; részint nevelési rendszer' fattyunövése, 's dolog-ment kiváltságinkból eredő ragály; melly nem csak önivadékunkon uralg, de a' velünk vegyült népfajok' több részét is ellepte. Tekintsünk át a' néptesten; 's látandjuk: miként minden tagján átvonul egy tompa, merevény ér, a' veszteglő szenv. Az előkelő rend, drága ünnepfolyammá nyújtja életét. Kéjből kéjbe hull, 's komoly mozgalmain is bizonyos élvi színezet ömlik el. Foglalkozása csekély 's részletes; inkább szeszélyvirág, mint kiszámolt elvonal. Világában park, pázsit, virágosztályok, tűkörtő, árnyak, fűpamlag veszik el a' roppant előszint; veteménytáblái szűk háttérbe szorítvák, gyakran hitványok, 's ritkán gyomtalanok. Igen, igen; szóljunk kép nélkül. Életök többnyire meddő. Tarka és tömérdek élv zsibbasztja el a' tény' lelkét. Műveikben öt hatodrészt, dulce', 's az, utile' csekély mixturáját, jobbadán önzés' melege főzi ki. Tisztelvék a' lelkes polgárok, kik e' rendből munka szorgalom- 's kitarató tüzzel kiváltanak; kiket az idő nevezend, vagy inkább kikiről az idő neveztetni fog; hanem érdemeikért, rangegységű de szellemidegen sorsosik' egyetemére kinem terjesztendi dicséretét a' polgári szemle, 's utókor. - Mennyi lélekerőt ad a' magasb nevelés' gazdag, 's ágazott életere; mennyi eszközt az anyagi kútfők! 's még is milly silány, 's aránytalan az eredmény' sora!

Józan kívárat nem akarhatja, hogy a' személyes értelem' minden sugára önfeledten másokért lobbanjon el; nem akarhatja, hogy a' személyes-ipar' minden fillérje idegen perselybe csördüljön; sőt szégyenli a' közügy' köldülő jellemét, 's reszket az alamizsna-rendszertől, melly a' mozgalmi ösztönt, 's önerő' törekvéseit rohasztja: a' józan kívárat' tartalma nem is ebben áll. Az, több, mélyebb, általánosabb mint minden ideiglenes polgári kaczerkodó segély. A' józan kívárat, nem külről tapaszt lefoszló gyámolt a' közlét' falaira; hanem állatjában óhajtja kövé szilárdítani a' nemzetjellemet. És ez, ama' benfészkelő, othonos ösztön' kifejlése által történék, melly, mint egyfelül örök munkában tartja tetterejét, úgy más felül, munkáságának, önköréből választ tárgyakat, hogy minden hazai szellemiség, vagy anyagi termék, melly életét környezi, alkotja, feltételezi, 's annak szükségévé lett: tökélyre jusson. E' rendszerből közvetlenül két fő haszon jó, melly végetlen alárendelteket szülend. Egyik az, miszerint kifejlesztetvén ész- és anyagipar' minden elemei, kincs és értelemérték többszöröztetik; másik az: hogy az élet, önmunka által, önkörében tartva, 's szükségét megtalálva nem vágyik idegen sphaerába; nem számúzi magát azon körülmények' téréből, mellybe sorsa idézte, 's

mellyből kikelve elveszti hazáját, hogy azt sehol se találjon. Alkalmazva tán világosabb leszek. Hazánkban, kivált ezelőtt csak dús családok adhattak tökéletes nevelést A' több oldalú képzéstől, mellynek útai nálunk nem valának, melly külföldön 's fővárosokban vala össze-szedendő, csekélyb értékű házak' gyermeki el valának zárva. Tehát igazi, öntudatos értelem, 's életműveltség - a potiori, - csak főrendnél lehetett; mert hisz' az, nem iskolai könyvek' halomra tanultatásából származik, pedig édes honunkban ennél többre menni mult időkben nem igényelteték. E' főrendi tulnyomó képzettség, kétféle hatás' okfejtévé lehetett. Vagy az volt várható, hogy tudományát, szenvedélyeit a' honi tárgyakra átvizsi, 's kifejtett igényeihez azokból teremtené világot; vagy, hogy a' nemzeti pusztá, javítatlan lélettől elfanyalodik; idegen készület után sovárogo; 's életét kételetű tettmeddőségben osztandja fel. Fájdalom, az utolsó történt. Így idegen szamat kenődött a' fensőbb körökre; kezdeményre sajnálták veszteni a' másutt készen talált élvezet' óráit; tenni valóját mindenik kor utódjára halasztá, 's köztök a' nemzeti bélyeg nem hogy terjedt volna, de elferdült, 's erőtlenedett.

Tehát mondom, sem hazánkat nem igyekeztek művelt lelkeikhez emelni, sem benne találni fel, mi szellemöknek szükségévé lőn. Nem gondolák meg, mikint vágy-elemeik, itthon, saját hatáskörükben, 's idomító szorgalmuk alatt fényesb, tömöttebb fejlődést nyernének, mint minőért lelkök innen előhajtá magát. Pedig olly terjedt javak, olly alkotmányos szabadság 's önálló értékezelés' járultával, minő nékiek sorsszakmányul juta, kéj' pompaszenv', 's művészet' minden czikkei meghonosíthatók valának, 's kivihatók vala: hogy idegen nép futkosson hozzánk azon élvezekért, miket ők gyakran sajátbirtokaiknál kisebb tartományok' fővárosiban kerestek. Kivihatók vala, hogy nemzeti szint adjanak amaz léttökélyre, melly, mostani közgyakorlat szerint, utánzott majomköntösben járt. Így a' dús osztály, mellynek törvényhozó szelleme szinte úgy, mint nemzetisége pályaképül tartozék fellengeni: hasonlítá ama' boldogtalan utczahősökhöz, kik önszobáikból ténykerülve futnak; márványjátékházak- köztermekben napolnak; idegen páholyban üldözik el lomha estvéiket, csak pihenni menekülve saját házukba; melly hontalan kóborszenvök miatt szegényen, rend-, 's kényelem nélkül szállásolja őket.

Hogy efféle életbölcseiség minőleg foly be characterfejlésre egy hazában alább látandjuk; most csak anyagi okozatra szorítkozzunk. Tehát a' honért - melly jóformán vendégfogadói szerepet játszott a' legtehetősb egyedekek' részéről - mitsem áldozának; 's nem a' birtokért, mellynek féligmeddig kizsarlott jövedelme, idegen czélokra volt számolva. És, mint alkotmányyszerűleg mitsem fizetni, úgy ipar' tekintetében mitsem tenni, az aristocrataélet' jellemévé vált. Sőt a' hanyag kezelés 's szorgalomügyi gondatlanság, némi úrias kellékül gyakoroltaték; mert hisz minden működési hiányt pótoltatni véltek javaik' temérdekségében. Nem csak gyártó, 's kereskedési avatkozásokat néztek rangjok alattinak, mit Albion' legdusabb lordjai nem szégyellének; de természetesi rendszerök' ágait, helyzetét, szükségait is, vagy nem, vagy felszínleg ismerék. Ravasz gazdatisztek osztottak lehetőnél tiszser kevesb bevételeiken: vagy haszonbérlok potrohosodtak aránylag-sovány tárczáik' rovására; kik pihenni sem hagyva, gazdailag sem javítva sajtolt földjeiket: folyvást értécsökkentésre dolgoztak. Hozzá véve a' majoratus' és ösiség' elvét, fiscuskéz alá lehető származását a' jószágoknak, mik ismét szorgalomölő mótelyek: nyilván van, mikint a' főbirtoki csekély jövedelmezést, 's abból folyó szegénységet, fentfejtett okainkon kül, a' restség is elősegéllé.

E' főrendi tétlenség, átolvadt közép aristocratiánk' természetébe is; mint mindazon életmódori tartozék; mi utánzó osztályokra, ragályul szokott leszivárogni. Ki ne ismerné a' nemesi rend' szellemét, mellynek cselekvő ereje hajdan kivált, az asztal- és érzéki élvezek körül forgott? Rágalmat irni polgárbűnnek tartanám; tollam nem viszketegből írja ezt, sem könyvpolczmögötti okoskodásból. Sok vidékét gyakorlati éltében ismerem honomnak; 's meg kell vallanunk, hogy az újkor' kevés tanítványain kívül, jelenben is szörnyű henyeség tartja nyűgében a' törvényhatósági véneket 's ifjakat. Iskolák után törvénygyakorlati év a' pályasor;

de milly kevés órákban osztozik a' szakczél! A' lakomázó kedély, mulatság vadászat, vagy az épen üres pipa- és szónapok' tömérdeksége, amaz áldott fáradalmatlan heverés, elme-futtató de végtelen viták apró nyomtalan tárgyakról, 's a' szenvedélyek' kedvtelése, mint megannyi rablók állják el a' szorgalom' útját; melly a' későbbi éveknek is ritka, 's állhatlan vendége. Sőt magok a' lelkesbbek, kiket egy vagy több négyszegmértföldnyi közvélemény kiemel; ha egy két ünnepi csödnél, vagy gyűléseken az ébredés' mármár repedésig fűtt kürtjébe egyet, kettőt lehelnek; ha általános elv' és kifejezések' változatit többféle szerkezetben itt ott összefűzik; ha minden részletes taglalatot, egyetemes állításokkal könnyűen mellőznek; 's a' „korunk haladás' kora; összevetett vállakkal fogjunk tettekhez; egyesítsük az erőket;” 's több efféle felkiáltásokban, - különben mély, tiszta 's nagy becsű lángjaik enyhültek: azt hiszik hogy polgári rendeltetéseket betölték; hogy nekik, kik szavalnak, tenni való nem jut; 's ha az ostor in genere pattog, a' napi szükségek in specie magoktól betelnek. És a' mellett, hogy az elméleti fejlődésnek is könnyebb, s velünk-születettnél alig több módját, és eszközét gyakorolják, 's így ebbeli munkásságuk is egyoldalú: eszökbe sem látszik jutni, hogy az, tökélyig teljesítve is csak egy szakága lenne életkötelességeiknek; hogy mind az közjóért történik, 's gyümölcse későbbben fog érni; hogy viszonyaik több oldalúak, hogy magányjő addig is kellene, 's mi, annyi hézag 's akadály között segedelemül maradt, - a' szorgalom - nélkülözhetlen feltétel.

A' legnagyobb rész fél gonddal veszi minden dolgait; iparja legfejebb az évi szükségfedezés' határpontjáig terjed. Tettei vezérvonal nélkül hígúlnak össze; 's ha önmagától szoros józan számadást venne: mikint osztám fel időmet? minő egyensúlyt tarték tennivalóimban? vagy tettem-e valamit, minek positiv eredménye ime előttem van? 's nem feledtem-e viszonyaim' mindenikét párhuzamban betöltni? bizony bizony elégtlen öntudat nehézkednék kérdéseire feleletül. Pedig ez a' mindent restellő szenv, értelemi és anyagi rendszerök' egész világát is hanyaggá, felszínessé teszi. A' szellemi tárgyak', tervek' eszmecserék' alapját, természetét fürkészni türelmök elvész; azaz meg sem jó. Inkább hiszik a' mi szívhatóbb hangon mondaték, vagy vörösebb lobbal van írva; csakhogy logicus bonczczal vesződniük ne kelljen. Gyakran ebből jönnek ferde fogalmak, céltalan tűz; kárhoztató heveny, ezekből ismét önkár, és pirulat. Anyagi intézkedéseik, gazdasági ágak, család- és hivatalos szakterheik e' miatt hasonlóúl szenvednek. Mind ezek, 's család és hivatali ügyek, következetes kitartó cselekvést kívánnak; de mikint fontoljon, miként ossza fel erejét, 's éberkedjék a' lélek, ha tétlenségben zsibbad? Azonban itt, csak a' szegénység' ebből leszármazását kell kimutatnunk; 's e' tekintetben veszélyesb eredményt fejte ki a' restség alnemességünkénél, mint a' gazdag osztályban. Ezek legnagyobb részénél t. i. csak szorgalom hozná be a' különben is felvont igényű élet' eszközeit; de így a' még lehető források is bedugatván: nem említve erkölcs', 's polgári függetlenség' szűkülésből eredő kísérleteit, vagy vagyonpusztulás, vagy eladósodás, mi amazzal egyre megy, idéztetik elő; 's a' mellett, hogy az iparral kiállíthatandott erő mind benvész: a' nemzet elégtlen, szegény vagy épen földönfutó ivadékkal szaporúl.

E' restségi hajlam eléggé mutatkozik a' hivatal szobákban is. Például elég legyen idézni a' scontrók' roppant könyveit, 's azon tapasztalást, miszerint gyakran gyámok, gondnokok és sáfárok, merő eljárási, vagy épen naplóvezetési hanyagság miatt buknak meg.

A' nép szinte nagy részben dologkerülő. Minden terhe mellett is, szorgalom' útján többre mehetne. De így fél sikerrel végzi robotját; megcsalja sokszor kötelességeit, 's néha saját szakmányát. Azonban ha gyárak' bányák' 's dologházak' napszámósait átnézzük; okvetlenül sokkal több idegen népfajt találunk közöttük mint magyart. A' szász és német-gyarmatok pedig általában tehetősök. Kereskedésünket szinte németek, zsidók, görögök képviselik, köztük aránylag igen kevés a' magyar, 's a' gazdag még kevesebb. Tanúi tételemnak ama' mezei gazdák is, kiknek vidékein ha épen évi élelem termett, rendkívül nehéz napbéreseket kaphatni; 's tanúm szinte ama' tapasztalás: miszerint a' földművelést, éltök' egyetlen eszkö-

zét, olly hanyagúl, egyoldalúlag 's hagyományos czéltalansággal űzik, hogy jóformán harmadát kapják a' föld' termő erejének. Némelly esetben pedig annyira aljasúlnak korhelységökben, hogy sokan készebbek koldúlni vagy nem enni, csak dolgozniuk ne kelljen.

Nálunk, hol critica 's érdeklett felek, nem annyira az irat' lelkét, mint tárgyalását engedik magokra hatni: ismételnem kell, hogy mind ez, nem egyetemi igazságúl állíttatik elő; hanem hogy a' kifejtett közhiba alúli kivételek csekélyebbek, mint sem gyengíthetnék az alaptételt: miszerint, szegénységünk' egyik forrása a' nemzeti restség.

Anyagi előmenetünk' nyűgei a' gög, 's balítéletek is. Az ó Zsidóhon', és Égyiptom' ivadékait, bizonyos kötelességi kör szorítá saját kasztjaikhoz: úgy hogy ott, közügyi speculatióból tiltaték a' polgár, születési osztályából kilépni. Nálunk ellenben üres gög, származati fitogatás- 's családpöf (Ahnenstolz) miatt marad a' nemes statusterhül, úgy nevezett úrnak, még akkor is: ha osztályilletéke egy ép gyomrot ellátni nem képes; vagy merültebb, mintsem a' vele örökölt adósság' kamatját behozná. Ki a' középnemesség' éltét szemlére veszi, sok ezernyi apát találand: ki előlátott inségre is készebb gyermekét kalácson, 's pitykés ruhában úrfinak nevelni, mintsem nevét szakpályázók közé, kereskedő könyvbe, vagy annál inkább gyártók' névsorába irassa. Ezeknek tömege, mint egy üszögös kelevény terjedt a' nemzeti testen, siker nélkül fogyasztva a' különben is igen szűk tápnedvet; 's élődés' adósodás' vagy csel' és ármány' útján nadályozva a' kereső rendet. A' gög, magánállva is képes tenkre juttatni családokat. Hány birtokrész tétetik eladóvá, hogy e' gyáva szenvedély, élelményből ki ne kopják? hány háznál bitoroltatik nagyságos cím, hol a' mészárszéki árjegyzék is executiora megy? hány udvarban látni paszományt az éhes cselédségen? 's címerezett hintót, hol igavonó barom sincs? hány záloglevél keletkezik azért, hogy az ifjú úr, festett ösökeivel hasonruhában üljön menyegzőt? Úgy van, a' családnévi fentartás' balítélete, vétkeken foly be szegényítés- 's szegényedésünk' ügyére; mit felette növeszt a' fényűző szenv is. Mindenik kör, a' fentebbi után kapaszkodik; 's az utánzási kiadásoknak vége hossza nincs. A' műveletlen vagyonos, külfénnyel törekszik magát a' pallérozottság' avatottjává játszani; a' művelt vagyontalan pedig kényszerül életmódját azon emeltebb osztályéhoz idomítani, mellyhez lelke tartozik, hogy külségek miatt igényeit nélkülözni ne kelljen. A' városi élet', lakás', öltözet', étkezés', élvek' költségeiben egymás' rovására vetélkedik mindenki; holott a' szükség, és fényczikkek' árfolyama, hazánk' pénzügyéhez különben is mód nélkül feszített viszonyban áll; a' nyereszkezők' aljas visszaéléseit pedig várospoliczia nem ellenőrzi; sőt az egyedáruság' bölcselete olly túlvitt elvben kezd közvéleményünkbe fészkelni, hogy már, a' húzavona árkezelésnek, szegénységünkhözi méltányos mérfokozata is czéhező és iparzári eszméül tartatnék. És miután a' fentjelelt hiányok miatt szegény országunkban, ész nem érdemelhet, szorgalom nem kereshet; a' közdivat' költséges rohama pedig kényszerít: nemde emelkedő szegénység idéztetik elő? mellynek ellenében, mellék kulcsok' járulta nélkül, a' hiteltörvények csak azt eszközöndik, hogy a' birtok naponta olly körökre szivárog, mellyeknek alkotványunk szerint, nemzetünkhöz 's így érdekeihez is, semmi közök; pedig ha anyagi túlsúly nemzeti kézen kül fekünnék hazánkban, nem lenne kívánatos eredmény, annyival inkább, mivel pénz- és észaristocrazia, mit nem alkotvány, hanem öntermészete terem, mindig leend. És ha túlvitt fényűzés, 's vele nőtt szenvedély, erős birodalmakat megtuda dönteni: mennyivel borzasztóbb gyilkosává lehet olly honnak, hol sem telhetlensége alapot, sem féktelen árja értelem- 's erkölcsben határokat nem talál? E' szintolly szapora, mint emésztő mételty ellen két vesztőszert vélek rögtönözhetni. Vagy a' főrendnek, - kitől minden illynemű impulsus ered, - határozott visszalépését, mit embertermészetünk szinte lehetlenít; vagy törvény általi kijelelését a' körök' illetékeinek, mellyen túl se salonélet ne követeljen, se

diplomatica előkelőség ne erőködjék. Es ez, kétségkűl nem fog nevetségesnek tetszeni, ha Sparta' codexét, 's Róma' nőtlenség- 's fenhéjázás elleni törvényeit benső lelkökben vizsgáljuk. Az anyagi halaszthatlan intézmény minden esetre napi életkérdésünk; mert érték a' jóllét' fő alapja, 's jóllét a' nemzeti elégtűtségé, melly nélkül közboldogság nincs. 'S ne higyük, mintha értéki és szellemélet egymást okvetlenül kifejtenék; hiszen China igen gazdag ész nélkül, a' német státusok' kincstárai pedig üresbek koponyáiknál.

Egyébiránt előadási rendszeremtől eltérnem, 's e' helyen javító módokat indítványozni nem szabad. Különben is mind azt, mit vázlatomban mondtam 's mondandok, mint nemzeti életbölcseiségünk' gyökéreszméit kívántam közfigyelembe hozni: mellyekről tárgyaló értekezéseket, kimerítő terjedtségben adandani, korszaki sajtónk' polgári kötelessége. Jelen célunk csak annyi vázlatot feltételez: mennyi egy általános reformirány' kitűzhetésére kívántatik. Most miután alkotmány' és anyagilét' körülményivel megismerkedénk: pillantsuk át minő természettel bír.

III.

A' természeti jellem, erkölcsi élet 's műveltség

Jellemismerethez több oldalú buvárlat kívántatik. Véralkat, fő- és szív működés, életviszonyok, éghajlat, tápszerek, nevelés, történetek mindannyi idomító kéz népcharacter körül. Knigge bölcse könyve szépen fejtegeti, hogy az élet' 's tapasztalás' drágán fizetett leczkéi nélkül éles és biztos jellemtapintathoz jutni nem lehet. E' tétel egyesekre nézve van felállítva, de a' nemzet egyesekből áll. Az egyest jeles regény- és drámaköltők ismertetik meg; a' nemzetet kitűnőbb férfiaiak életrajzai, 's történetkönyve. De mint egyesek körül az élet, úgy nemzetisméret irányában az annak szelleméveli társalgás, 's napjainak egybevető szemléje legbiztosb iskolánk.

Az általános characterbölcselet' széles, gazdag terére kiindulnunk nem kell; nemzetjellemünknek csak azon vonási itt kifejtendők, mellyek a' mai helyzet' kiképzése- 's elő állítására határozó befolyással birtak; 's mellyeknek természetéhez kell - ha sikert akarunk - alkalmazni minden haladási modort, és tervet. Ugyanazért vissza ne éljen könyvemmel a' nemzeti rosz barát, vagy kémlő külföldi, ki tán gáncsszenvtől izgatva, a' napfényt is csekély foltjaival kívánná elfedni, mert bizonyossá teszem őt, miképen sok nemzeténél becsesb gyöngyöket tudnék történetünk- 's jellemrajzunkból kiemelni, ha iratom' czélja az volna. De itt egy gyógyuló betegről van szó, kinek elnőtt baját nyomozni, 's kinek jelenleg nem érdemeit dicsérni, hanem javulásához kutfőket keresni válalkozánk. - Ama' vonásoknak némelyikével értekezésünk' folyamában itt ott találkozánk; de tisztább felfogás végett egybefüggőleg szükség azokat lelkünk elé idézni.

Országunk, éjszak, nyugat, 's kelet felől erdős hegyekkel van környezve, mellyek őt a' jégsarki vad fagyoktól védik; déli síkjával pedig kaput nyit a' meleg szeleknek, miket ismét folyók, 's az adriai tenger tisztít meg. Ez okból légje felette táplál, 's bár mérséklete ugráló fokokban változik: egészséges, csontos népfajt képes előállítani. A' termékeny föld, gazdag és sikeres tápot nyujtva, vér- és velőteltté neveli a' népet, 's maga ezen vérmesség, nyugtalan ingerlékeny alkatot fejthet ki; annyival inkább megörökítheté eredeti jellemvonásinkat. E' mellett dologtalan heverő élet van folyvást napi renden, melly a' testet puhulttá, nehéz emésztővé olykor rasztkórossá teszi, a' lelket pedig tompává zsibbasztja, vagy felületes, ingatag, szeszélyváltóvá jellemzi. Hozzájárul ama korszaki fűszeres, vérkergető asztalrend, melly lelket és ideget erőfogyasztólag túlfeszít; mint szinte a' magasztalt eszmezsurlódások, mik a' világkedélyt jelenkorunkban szélsőségig kapkodják; hozzájárul a' félszeg irányhiányos neve-

lés, melly önmérséklő hatalmat kifejteni nem bír; a' bentermő illatos borok' izgató ereje, 's a' népnél folyvást terjedő pályinkaital. Mindezek nem csak a' sangvinicus jellem' egész természetét előidézí, de azt egy vészpontig tudják csigázni, mellynek attractiv erejét csak kielégítő élet, vagy népszerű népvészerek hozhatják sulyegyenbe.

Történetei sem tisztíthaták nemzetünk' bélyegét. Szomszéd népektől nem jöve jótékony hatás. A' tespedő török dögleletes szellemben temeté egymásra századait; a' lengyel mélyebben saját szövevényibe volt igazva, mintsem irányköltő emelkedésig vihette volna dolgait; Osztria pedig elzárt minden utat, de viszonyát idegenebbnek is hívé nemzetünk, mintsem őt, ön-jellemére hatni engedje. Azonban belügye örök kedvetlenséggel nyommasztá. Az érték-merültség minden korát mint sötét daemon üldözte; pedig a' szegénység,' a' mellett hogy csüggeszt, Terentiuskint csábító meretrix. Politicai gyér, és egy oldalú fejlődésben mindig csalódék; 's így minden országgyűlési alkuhoz kedve, bizodalma veszett. Innen vélem makacs konokságát eredni: miképen a' kor' parancsa előtt soká fület zárt. Talán nem „háza rossz voltát vonakodék átlátni” nagy publicistánk' hite szerint, alkotmányi újításnál: hanem félt, hogy jobb lak helyett az is kijátszatik kezéből, mi annyi ármány közt birtokában maradt. (Ne engedje isten, hogy most, sangvinicus tulságból, vég védsulyát, az adóajánlatot, feltétlenül betegnagylelkűségből beáldozza.) Alkotmányos, anyagi és szellemélete örökké ostromoltaték. Ebből nyerte, 's tartá fen rugékonyságát, melly engedély' 's ellenszegület', dacz' és hódolat', szolgagörbedés' 's úrparancs', honszeretet' 's pártütés' szélsőségiben hánykódék; ebből nyerte mondom csodás rugékonyságát, bizonyos ellentörőszenvet képezve, melly csak azért sem tőn valamit, mert javaltaték. De ez őrangyalává lőn megtörhetlen eredetiségének: sőt lelket költe a' vele vegyült szláv, és diák (oláh) fajban is jellemi önállásra; kiknek sajátságait bizonyosan nem a' municipalis rendszer védte meg.

Napunk' jeleneteiben is feloszolvák ősi jellemvonásink, miket az előidők' szövevényiben sikerrel nyomoztunk; csak hogy körülmények, civilisatio, 's örök fáradalmai elforgácsolák a' character' nyers erejét. Mert hiszen, ha a' teremő rendszer el tud lankadni művei közt, 's törpe alakban majmolja saját ősvilágát: egy maroknyi nemzet' bélyege ne oszlanék-e apróságokig, mellyet idegen szellemű népek közt, vas évezred' fergetege zilált meg?

A' költői ábránd, - mellynek nemzeti éltünk körül a' frigiditási ködfény' őrszerepét kelle vinnie, - az idők' egymástváltó terheiben szenvedőleg állt. Olly tömört borút, minő a' köz-ügyön öröklött, átvilágítani nem bíra. A' jelennek mindig csak fél vendége maradt, 's benne korcs kinövésekben mutatkozék mindenható heve; különben tisztultabb szellemét mindig a' jövőn ragyogtatá, 's egy gazdag nemzeti remény' alakjában szárnyalt előre; melly az ígért' minden kincseit viselte szép magán. Közlebbi századink' lelke nyilván hirdeti ezt. A' nemzeti kedély évtizedenkint törni, hanyatlani kezdett. Az előkor' merültségi után, erőveszetten jutott törökiga, osztrákkormány, 's nemzeti trónkövetelés' viszályi közé. Nem tudott küzdeni, vagy a' küzdést nemes, fellengő célra irányozni. Így tehetlenségében csüggedni kezdett, ön-bizalmát veszté: tett helyett reményben, magas célok helyt fattyú szenvedélyekben törpíté magát el; 's jelenségein a' korszaki nyommasztó teher' és szegénység' bélyegét hordta. Ha életkérdés jött: mulékony lobbort vete ollykor, de, mivel egy percznyi tűz az akadályt átégetni nem tudá, nyugodni tért önhamvaiba. A' régiebb országos naplókban sok helyen láthatók illynemű kifejezések: „Status et ordines, vagyis, a' karok és rendek óvást indítványoztak, vagy gyógyszerzt sürgettek ez, vagy amaz tárgyban; de megnyugtattatván (!) ez vagy amaz ígért (!?) által, akaratjuktól visszaléptenek” 's a' t. A' nemzeti lelkesedés fonák elvekre tért által. Gyakran vakhódolat- gyáva engedmény- vagy álnagyszívűségben törekvék elérni a' jellemnagyságot. Ha nyesőkést fogott, önmagát metélte; ha munkameddőn tespedt, jogai gyepesedének. A' közügy' tervezését sokszor értelmi felület, kivitelét ingatagság hiányosítá. Ha egy- 's másban nagy nehezen tetterőt, 's vele sikert fejtett ki; ha a' törököt kiverte, ha belvetélytársak', vagy paraszt zendület' viszályitól menekült; ha köz élte ügyében nagy kinnal

nemi törvényeket vivott ki: rögtön pihenni ült; törvényeit sem törekvék életbe, gyakorlatba venni; 's nyugton engedett nyakára nőni új bajokat, épen mint a' francia. Csakhogy az, elefántként birja elvetni magáról időszakját mint insolens majmot, de elevenhólt nemzetünkre, minden év egy kapa sírföldül nehézkedett.

Tehát a' költői ábránd, sülyedésünk' időköreben, csak bal természetét fejté ki, t. i: a) léha imbolygó jellemet; 's b) túlkapott képzet' vér' és elragadtatás' fontolatlan tetteit. E' színezet, köz- és magányéletünk' rajzán feltűnik. Országgyűlésinken sokszor egyöntetű lelkeség kap fel valamely gyöker elvet. A' képviseleti értelem, tiszta, mély, átható hévvel öleli fel a' kérdést; tanítva, művelve 's hatalmasan viszi kifejléséhez: de látszatos szilárdsága nem több olvadékony jégoszlopénál, 's gyakran önmelegében oszlik fel; a' köztest' akarata elhigul, eszmekapcsai kibontakoznak, 's reményünk a' tárgygyal együtt megbukik. A' hatósági utasítások gyakran gyémántfényűek, 's azt hinnők állatja is olly kemény, mint ama' nemeskő. Korántsem! Talán az eszme' új volta, talán indítványzó' népszere, vagy kedély' pillanati fogékonysága koszorúzta fel keletkezéteben annyi csillogással: mert néhány hónap mulva ugyan azon korszerű szükség, eszmeviszony, 's nemzeti körülmények között; ugyan azon értelmiség', 's gyűléselő rendek' kezében a' terv átalakul 's fényét elveszti, vagy ha némileg megtartja is, hasonlít a' repedezett kristály prizmához, melly rendetlenül tör meg álsugárait. Ne véljük pedig hogy efféle változat mindig pénzcsikarta eredmény; vagy ólálkodó gazsággal halásztatik. Nemzeti jellemben fekszik az első mag, mit ollykor a' két testvérvonás, ingerlékenység 's önzés hoz csirába, többnyire pedig ráúnás, hanyagság, vagy eltelés segél kifejlenni. Nyomozzuk e' sajátságot olly tárgyak' irányában, hol érdek és vesztegetés nem forognak fen, 's a' közcharacter' ugyanazonságát feltalálándjuk. Ha egy fő vagy szív, melly értelmi túlsúly- vagy jótevősegélylyel járult közemelkedésünkhöz, méltányt viszhangot költ, vagy épen istenlő fanatismusra gyűjtja a' népkedélyt: bár a' férfiú elvénél marad, bár tényeit vagy munkásságát ugyanazon szellemben folytatja; sőt cselekvő gyakorlatának korszere sem változik, mégis elfordul tőle a' közvélemény, vagy legalább elhanyagolja, irányától eltér, más után rohan, hogy amaszt ismét visszaölelje. Ez ugyan általános bélyege az „aura popularis”nak, 's csak egy magyar publicistát ismerek, ki ellenkező elvet akar felállítani: („uraim! erős szikla a' közvélemény, melly sok ütődést elbír; 's a' t.” l. Pesti Hirlap-elleni gyanusítások. 32. l.) de honi eseményeink sokkal jelentőbb- 's gyakoriabbak; 's ezen ingatagság, „szalmatüz” cím alatt, az önálló értelmű osztálynál is tapasztalhatóbb, mintsem jellemi eredetére ne ismernénk. Hányszor történik, hogy e' 's ama' hatósági, több kevésb világos fejű polgárok járni kezdik a' gyűlésházat; minden tárgyalásnál felszólnak, 's hatva, serkentve munkás publicistai pályán lépnek fel: de alig ragaszták magokhoz a' figyelmet, kilágyulnak vállalatukból, neutralitásba sülyednek, üstökös rövid feltűnésök után kimaradozva. Hány példát lehetne felhoznom, miszerint az országteremben éves vitákkal kiküzdött nemzeti intézetek' sorsáról többé kérdés sem tétetik? sőt nem csak a' permissiv törvények' felvirágzására nincs ügyelet, de a' kötelezők' ereje is részletesen hajtatik végre? Hány üdvös határozat vész hatósági jegyzőkönyvek' holt betűiben? hány vállalat dől tenkre a' pártfogás' csökkenése miatt? 'S hány tervezet merül feledésbe, mit éledésekor helyeslő harsány üdvözölt? Említem-e az ezerféle küldöttségek' választmányok 's a' t. munkálatait? a' börtönökben tisztí vizsgálat nélkül, évekig sorvadó rabokat? 's az itt ott közveritékbe került utak' 's a' t. elpusztulásit? Ime mind ezek idegen befolyás, 's pénz- és előléptetési érdek nélkül történnek. Itt nincs ármány, erőszak 's vesztegetés: még is halomra fejlenek léhaságunk' veszedelmei. Oh nem, nem lehet tagadnunk, hogy az ingatag, mohonkapó, 's kitartatlan tűz, mélyen a' közlélek' sajátja; 's hogy multunk sorsára juttatandja jövőnket is, ha a' reformszer, mind activ haladtában, mind a' nevelési terv elrendezésében ez iránt kellő figyelemmel nem leend.

E' változó lobogvány' társa, 's illetőleg szüléje ama' képzelősködő fogultság, melly a' gyakorlati számolást, mint történetinkben, úgy napunk' tényeiben is legtöbbször kizárja. Nemde

ábrándos óhaj vala, hogy értelmi ébredésünk' első perczében az egyetemes zür, egyszerre, 's tökélyesen igazodjék ki? mintha gyenge szürkület minden posványt kiszárítani tudna, 's minden üreget felvilágíthatna; vagy mintha Anglia, tegnap előtt kezdett volna kincstelepjéhez. És még is, hitügyet, alkotványt, nemzetiséget, szóval a' haladás' mind azon feladatait, miknek részleteivel is évtizedig bajlódnak fejlett országok: összes szerkezetökben akartuk áthevenyészni. A' költői hajlam, szónokaink' szaván, political iratainkon, a' tárgyak' taglalatában, 's haladásunk' eredményiből egyiránt kitűnik. Nemzetünk elébb pompázék, mint szükségét ellátá, elébb költ, mint gazdaságot szerezne. Múzeum már van, de polytechnicum nincs. A' Ludovicaea régen áll, de községváltsági alaptökekről szó sem volt. Erkölc- egészség- 's élelemügyi policzia feledvék, de színházra adóztunk; 's abban is a' cifra estvéket keressük. Állóhidat építünk, de az útvonalokat, - miken hozzáig lehessen szállítani félszegárú természetményinket, - nem sürgeténk harmadrésznyi hévvel. A' szederegylet erőszakoltatik; 's takarékmagtárak nem tervezetnek. Több hatóság börtönöket épített már de népiskolákat nem. Sőt íralmunk maga, terjedtebben látszik foglalkozni fenyítő rendszerrel, mint köznevelési eszmékkel. Épen olyan, mintha dögvész ellen, tizannyi szorgalom fordíttatnék ragálylepettekre, mint az egészséges tömeg' megóvásaért. Fenálló vállalatink közül is nagyobb pártolást nyer a' költői elemű. Műegyletünk több taggal bír, mint a' kisdedóvó intézet; 's lóversenyen magasb díjak osztatnak, mint az academiában. E' mellett terv, tervre kél: de a' kivitel' nehézségei fel nem vétetnek. A' nélkül hogy egyik, kellő erőre, vagy jó formán létre is jőne: már másik, harmadik nyomban ott éri, 's mind csak részvény' útján; de módokkal, hogy érték legyen 's növekedjék, a' közgond nem olly foglalatoss. Legfeljebb bank van szóban, pedig az nem forrás, csak eszköz. 'S még is, ha intézetek sinlenek, ha megindításokhoz nincs vállalkozó, ha egyik 's másik alapítvány alapra nem vergődhetik, egyre a' részvétlenséget korholjuk; vádakat irunk, phrasisokat férczelünk, pedig miként lehessen részvét, hanem jut rész, mit elveszünk? Mindez, amollynak költői ábránd, légszámítás, melly, ok nélkül okozatot akar, 's kezdetet véggel tévesztve, nyomtalanul ledől; mi némileg természetes, mert cselekvő erőnk csak most fejledezik, 's tavasznak kell előznie az őszt, csak vinné ki már isten, azaz öneszmélete, nemzetünket nyári érettségre, mert ha örök tavaszban akar maradni, zöldjében lehulland gyümölcse, sőt virághajtó nedvét is elvesztendi.

E' költői jellemvonás, magányélet' sajátágaiban is elárulja magát. A' könnyelműség, tulterjeszkedés, jogbitorlások, mind ennek fattyunövési; 's a' szegénységünk' okai közt foglalt restség, és pompakór ebből ágaznak; melly utósó' bizonyítványául állnak Pest' legujabban épült fényes vendégudvarai, miknek árjegyzéke, a' benszálásoló honfiak' legnagyobb részének erszényével arányban nem áll. A' túlmagyarázott szabadság, ünnep- és lakomaszenv, vadászó- 's pipaélet, végfíllérig áldozó vendégszeretet 's a' t. mind ezen hajlam' kiforrásai. Az ösködő betegség, családnagyokon függő emlékezet, a' túlbecsült multak' előszerelme, 's jövőnk' aranyból öntött képei, az elégültlen, visszasíró, 's panaszdús népdalok, az eszményi jobblétre epedő - 's többnyire gazdagság' és kitűnés' philosophiájában vágytelve költött - népregék; az elbűvölt kincsek' vakhite, és sóvárgó éhe, aranyörzö lidérczek' meséi 's a' t. 's a' t. mikben más népeknél mienk gazdagabb: csilhatlan jelei az Ázsiából eredt költői ábrándnak.

Nemzeti bélyegünk' másik vegyrésze, az ingerlékenység szinte él, 's égeti haladásunk' szárnyát. Az egyetnemértés mint gyilkos tör vérezi át minden századunkat. Nem csak polgári pártok állnak egymás ellenében kiméletlenül; nem csak nemzeti osztályok különvél mérgezett falakkal: de rokon felekezet-tagok is villongásban élnek, sőt érdekességű családok törnek egymás ellen; vagy épen vérségek áskálnak közös boldogságuk alá; ellenné válva testvéri érintkezésekben, minek gyakoroseteit eléggé jeleli az osztozó szónak czivódó jelenlésben használt értelme. A' bűnkönyvek' 's hatósági fenyítőper-tárak' jegyzéke meggyőz, hogy a' tárgyalt vétségek' legnagyobb része vérhévi kitörés. 'S az még vigasztaló volna, hogy

a' tervezett bűnök kevesbek; de melyik honszerető szív nyughatnék meg, midőn a' vérhatalom 's indulat állaterőben nyomja közéltünket? Alig van néplakoma, mely ne botozással végződne; alig nép vita, mely ne véres koponyából merítné argumentumát. Említsem-e az építőszékek' halálszenét, hol többnyire véren át vitetik hivatalába az új tisztikar? Példáit hordjam-e rögtönzött izgalmaknak, melyek sokszor hűtlen, vagy gyáva kezekbe hányják a' megyék' háromévi kormányát, 's pártingerültségben három évi jóllétet fűznek nyűgökbe? És e' gerjedelmi rendszer, nálunk egyetemes. Mit a' fejletlen osztály botokkal végez, az emeltebb gyanúsítás', rágalmak' 's ármány' útján eszközli. De ha alkalom hozza, kitörni is kész. Gyűléstermeink egyik gyakorlati színpad. Hányszor cseréltetik fel vitaközben az ügy személylyel? Hányszor tér el a' tárgyalat felvett irányától, 's központosúl egy, vagy több ellenpártiak' mocskában? vagy vetélytelenül is szétáradó hévben, hányszor kél az indítvány' lelkével ellenkező végzés? sőt hányszor megesik, hogy elvpárti emberek csupa versenytűzben egymás ellen kelnek, közös céljokat döntve meg? E' mértékfeledő hév, rést talál törvényhozásunk' asztalához is. Országgyűléseken hány követre tódul közgúny kötelességből kimondott utasítása miatt, vagy szűkkeblű elveért, mit csúfolni gyávaság, meggyőzni dicső? Hányszor válik éles üldözetté polgári elmességünk, hogy szikrázó sértegetésinek vége hossza nincs? Maga az íralmi mező, mellyen izlés, érettség 's tiszta színezet igényeltetnék, tele van szórva tövissel melly minden járkelőben magakad, 's ha karczolni nem bír, legalább köntösét szaggatja. Sajtónk eddig egyoldalú vala; 's szép íralmunk, mellynek némi tér engedteték, folyvást telve volt ügytelen polémiák' szennyével, hasonlítva az ó római circushoz, mellyben műadások közt gyakran gladiatori, vagy éppen állatviadalok hozattak fel. Polgári sajtónk most tágult, 's kezd jelentőséget nyerni; 's már ezer nyiladékon vöröslik által gög, kényszó, karczolat 's személyeskedés. Aztán a' káröröm, melly vetélyzők' buktát kíséri; az irigység, melly minden kitűnésre gáncsokkal tódul; az ellentőrekvés, melly találmányok' 's új eszmék' létre jöttét gátolja; az áruló szók és levelek, mik egy egy előmenendőt titkon gyanúsítanak: szokottabb jelenetei a' magyar életnek, mintsem akár mellyikére soká kelljen várnia jellemkémlőnek. Sőt az indulatúság, néhány esetben, még a' vállalkozó honszerelmet is összeesküvések' éppen olly ostoba, mint szerencsétlen tervére kapta el. Pedig ha egy eszme iránt a' közértelem nem érett oda, hogy nyilvános úton részvételbe vegye: lehet-e annak sikere? 's nem sorsosztályosa-e azon törvénynek, melly népkészséget előzve íraték, 's éppen azért a' könyv' hasábján vész?... Az ellentállási, 's repulsionalis helytelen perek' nagy száma; a' kérdési példabeszédek, 's gúnyszóllásformák; az előkorból maradt metsző elméncségek 's régi királyinkat bélyegző csipős megrovások; a' közénk, vegyült népfajokra költött torzcímek, 's irántoki megvetés; nemde mindannyi félreismerhetlen jelek, 's szálkái az ingerlékeny jellemnek? mint szinte amaz új jelenet, miszerint a' kormánytól elfordult éleskedések öntestünk' tagjai közt kezdenek vagdalózni, szertemetszőleg az alig keletkező egység' szálait? 's egy legújabb gyakorlat, melly utczai politicus pártfutárok' vándor szónokok' 's a' t. nyers rágalmaiban, aggály teljesen jelentkezik?

'S nem méltán lehet-e félni, hogy e' kinem fogyó ingerültség, mint a' kormányról a' nemzet' önfeleire, ugy ezekről a' papság' harmadik elemére fog áttérni, 's egy kényes jövődjű törvénybillhez hitpártosság' nehéz fergetegét költeni? melly, nyugalmas modor mellett veszély nélkül tárgyalathatnék.

Fővonásaink' harmadika, az önszeretet, nem egyedül az alkotmányos jogok' egyoldalú szerkezetében fejté ki erejét; de olly törvényeket is írt, mellyek nem csak polgári osztályok' javával de az egyetemes jogphilosophiával is összeütköznek. Illyen például az usus' törvénye, melly, ha valaki kijelelt időszakig idegen tulajdont bitorolt, büntetés helyett a' visszaélési haszonvétel' nemében megerősítették, sőt bizonyos esetekben, az sajátjává lesz; vagy éppen általa a' tolvajföldfoglárok is megszentésítetnek. Önzést lehel a' quartalitium', 's nőág-elleni törvények' lelke; az aequalitatis perek' fiágnak kedvező rendszere; 's violentialis törvényünk,

melly a' kifizetetlen javak' visszasajátló tulajdonosát is erőszak' bündija alá veti. Egyébiránt, miután az európai statustan, mint minden nemzeterőt úgy mienket is, új tervek szerint kezdé korlátozni; miután a' fentszámlált jellemgyengeségek miatt, nemességünk nem birt országgyűléseken cselekvő erőt képviselni; 's miután alkotmányunkat, egy külviszonyoktól nyomott, 's épen azért önjogait terjesztő kormány ellenében, pártokra oszlott törvényhozó test kezelte: nem lőn többé mezeje a' nemzeti önzésnek, hogy kiváltságosok' jognevelésében gyakorolja magát. A' szerep megfordult. Szerzői ipar helyett véderőt kelle kifejtenie. Nem többet nyerni, csak a' keresményt biztosítani lőn a' szükséges jel szó. Tehát az egyetemi önzés, egyedek' szakmányává lett. Az alsóházi tagok seregestől nyertek diaeták után hivatal; a' köz egoismus pedig, rejtett és nyilvános útain polgári és magány életünknek, viselte a' haszonérdek' több, kevesb 's gyakran utálatig aljas színzetét.

IV. Erkölc és műveltség.

A' jellem és korviszonyi illy kétértelmű kölcsönhatás ellen, két készmenedéke lehetett volna nemzetünknek. Emelkedett erkölcs, és műveltség; de birtokában egyiknek sem vala; annyival inkább, mert e' rokon szellemerők' egyike, másikat feltételezi. Az erkölcsöt, hit és nevelés szokta kiképezni; de nemzeti nevelés soha tervezve sem volt; magányrendszerünk pedig, kivált tizedünk előtt, sokkal idétlenebb, hanyagabb, 's részletesb vala mintsem egy általános szent eredményt előidézhetne. A' hit' szívidomító hatalma ismét, a' papságban olly testület által képviseltetik: mellyben a' nemzet nem törvényhozó testvért; hanem külön érdekű vetélytársat, a' nép pedig kegyelemföldek' birtokosát, 's a' tized-adózás' okfejtét tanulta ismerni. És ha valamelly erőnek eszköze iránt bizodalom nincs, ha a' feszítő irányt álszerkezet adja: lehet-e egyenes hatást remélni? 's nem oldalnövéseket hajt-e az éltető nedv, mellynek a' törzs' fejlődésére kell vala befolyjni? A' honnan, gondolkodóbb osztályunk titkos gyűlöletet horda a' hitkörülmények iránt, 's miatta gyakran hitágazatit is megtámadva, vagy legalább elhanyagolva, vallásos érzelmét erkölcsforrásul nem fakaszthatá; a' nép pedig vakbuzgalommal rőtta le hit-robotját, 's nem birván önkeblében a' jézustan' rendeltetési szentvilágát: míg nyilván búcsu- és böjtsanyarban végzé álkegyességét, titkon mély erkölcs-telenségben lélekzett. - A' műveltség' sorsa mivel sem vala több. Kereskedésünk, 's szorgalmi kitűnő intézeteink nem levén, külföldi közlekedéstől zártak maradánk; 's így a' pallérozódás' ezen ága reánk nézve halálban hevert; mert azon néhány idegen, ki természeti jelességek' áttekintéseért vendéglőinken keresztül futott, egyetemes műveltségi szenvet nem költhete. Nagyjainkkal gyérebber érintésben állott a' közélet, mintsem képzettségök átszívárgott volna, de mit tőlök nyert is, idegen büzü ragály volt; pedig ha fejlődésünk nemzeti szint nem visel, bástya helyett síroszlopul épülend. Sajtónk olly módtalan igában feküdt, hogy a' felidézendő butaságban már már nagyobb statusveszély készüle, mint minőt féktelen sajtócsapongás okozhat. Tudományos intézeteink szinte, mindig korszaki értelmiség' gyérszellemében alapultanak; felvirágzásuk pedig folyvást akadályoztaték. Sőt, hogy maga Academiánk is, vagy szerkezeti tervében, vagy keblében sorvasztó férget hord, hirdeti a' község elé mutatott azon élettelen, 's szűk eredmény, melly a' működési évek- 's azok alatt kiadott több száz ezer pengő forint' értékéhez képest, minden józan ész előtt, menthetlenül kevés. Iskoláink továbbá helytelen elvből indultak. A' fogékony 's még fáradatlan gyermekéveket, vagy épen évtizedet, diáknyelvtanba temették; 's így a' serdülő ivadékok egy kiholt ó világ' szellemébe óltották által; mellynek sem polgártani elvei nem korszerűek, sem' hitphilosophiája lelki szükségünkkel nem homogen. Ekként a' műveltség' minden forrásai zárvák, vagy dugúlvák levén, durva szint ölte nemzetünk' élete. Izlése ferde, nyomorú, 's a' külföld' előhaladtában járatlan. Hiszen a' színművészet' gúnyczime ma is millio ajkakon 'komédia' 's az írók olly hangon

mondhatnak „poeták”nak, hogy a’ kiejtés magában látszik foglalni legalább is a’ „szerencsétlen” epithetont. Említsem-e hegyi falvaink’ ‘s a’ puszták’ vad, tudatlan, nyers lakóit, kik általában nemesb indulatot, sőt többnyire emberi, keresztény ‘s polgári kötelességet sem ismernek, vagy olykor épen emberi érzés nélküliek?

V.

Észrevételek nemzetünk’ helyzetéről, a’ XIX. század’ elején.

A’ század így találta rongált hazánkat. Míg a’ külföld megérlelve az értelem’ lelkét, hatalmasan emelte fejét önvállain: addig nemzetünk indulatgörcsökben zsugorodék összébb. Ugy áll a’ virágzó országok között, mint egy önmérgező testvér, ki a’ gyámpálcza alatt fonnyatagúl görbed. Hajdani csapongási, kifejték lappangó eredményeiket; és a’ kór, mellynek anyaga régtől tenyészik, nyommasztó lón, mint a’ büntudat egy meg nem örült főnek. Annyi megért bűnhődés között nem jelentkezik megváltó, ki jobbulási remény’ fejében kezét nyújtson az elveszett fiúnak. Csak egyetlen kilátás nem vala. Nyelv, hit, ‘s jogérdeki különység szemközt tartá a’ beteg nemzet’ alkatrészeit, hasonlóvá tevén egy bomlott órához, mellynek minden kereke más irányban jár. E’ közben egymást követé az alkotmányos sérelmek’ sora; mellyhez a’ gyógyszer, ha lett volna is, orvosló bölcselet’, ‘s emésztési erő’ hiányában foganatát vesztendé. És mint hajdan, a’ trónkövetelők’ igája alatt, ‘s villongó pártfelességben kimerült zsidónép, miután az egyértést képviselő frigyládái fény elszálla; miután az önpusztítás’ insége megnőtt; siró vigaszát, atyáinak ájtatos emlékében lelé, várva várva egy propheták’ által támasztott remény’ megtestesültét: úgy nemzetünk, jobbnak hitt ősidők’ emlékében keresett könnyülést, kijelentett igeként ölelve egy ujjaszülő kor’ gazdag hiedelmét, mit a’ kétértelmű országgyűlések’ lelkesbjei, ‘s nemzeti költők prophetizáltak. Tehát lelkében megtörve, jellemében gyávasággal színeze, alkotványában jogsuly alá temetve; értékügyében a’ francia forradalom, ‘s fincenzrendszer miatt csaknem tenkre jutva; nevelésben bárdolatlanúl; kormányával tehetlen arányban találta országunkat az’ 1823 év. A’ rohasztó láz’ kifejlett fokai után, beállott az elválasztó crisis; melly élet- vagy halálnak adandá a’ nagy beteget, ki, fásulva, hánykodásiban kifáradtan türte kinjait; ‘s erőteljes mozgalmak helyett inragatózás közt látá közeledni iszonyatos végét. Azonban az 1823ki commissiok’ vasvesszeje hidegen érinté az életeret, melly a’ keleti faj beljegyét rejté, ‘s nyomában galvan éberség futá el a’ beteget. Azóta mint népek’ csudája mutatkozik minden fontoló ész előtt; ‘s a’ rossz barátnak, ki tán kármosolylyal kísérte a’ nemzet’ hiányait - nem gyanítva erőt jellemében - meg kell hunnyászkodnia álszivűsége miatt, akár a’ tettek’ időaránylagos temérdek-ségét, akár az elemek’ közeledési fejletét, akár a’ közlelkesület’ irányát más nemzetek’ forradalmihoz mérendi. Népéletben többnyire egy pályakört mutat a’ történet. Születik; virágzási tetőfokig nő, ‘s enyészetbe hanyatlik. Nemzetünk’ már harmadik életű. Első születése a’ kijövetel; férfias telje Árpád’, haldoklása a’ szent hadak’ kora; második regje az aranybulla, életdele Nagy Lajos, lassú halála a’ mohácsi naptól II. József rendszereig. És tizen-nyolcz év előtt egy harmadik nagy életet kezdé, ifjú, hatalmas, bő jeleivel a’ kifakadásnak. Tehát a’ nedvteljes keleti ág, melly Montesquieu szerint a’ kórhadt európai törzsbe oltaték, nem száradott el; csak az idegen égöv’ ‘s önférgezés’ szakát senyvedé; és most megtermékenyítve a’ kor’ lelkétől, tisztítva, nyesve, gondviselve, első publicistánk’ kertészkezésében, millió reményben virágzik, miknek fattyú méhe nem gyümölcstelen, csak vihart ne költsünk zöldjében leverni; csak örök dörgés ‘s villámok ne dühöngjenek felette, ágastól letörni éretlen termékét.

Igen, európaiak, nézzétek! az etelközi genie, vétkeiben nem korcsúlt tenkre; csak sinlett nyomor' küzdés' üldözet' gyáva homályában. Ime mint egy ünnepi fő és szív, ki iskolák', körtelen pálya', 's önbűn' börtönében nem tudva, nem ismerve tanítá magát, egyszerre fellép és meglep, és meggyújtja lángeszét a' köznapiak felett.

A' népdalokban élő sejtés', 's avatott lelkek' prophetiája teljesült. Felébredénk, 's a' nemzeti husvét önszerzemény. Nekünk nem vala Rousseauunk, Voltairenk ki fél század előtt költögetett, 's eszmekürtjét fülünkben megérlelte volna. Mi egy benső öntudatos ösztönből kelénk. Minket nem külhatások ráztak fel, hanem saját ügyviszony; nem idegen elvekre sovárgó vágy izgatott, hanem eredeti érzelmek' megtestesítése. Mi nem koronás fő, vagy országforma ellen támadánk, hogy néhány önzőnek polgári csontból emeljünk zsarnoki fészket; hanem béke' és törvény' lelkét fuvalltunk a' dermedő testbe, hogy mozgalma észszerűn éledjen. Mi gyámszeretet nélkül, törve, vesződve, de nem korlátlanul indultunk a' szűk verítékszű úton. Köztünk nem elégültlen sansculettek hordtak csáblobogót; hanem jogdus rend' vezérszava lőn a' jelige. Nemességünk nem rabolni kelt a' mi nincs; hanem osztályra bocsátni jogát a' mi van. És most jeleljen elő Europa' történetében hason reformot, - mert ujat alkotni hol nem volt, vagy ó rosszat javítani igen különbözik, - a' felszines küliró; ki a' magyar közélet' 's jellem' jobbfelét nem ismerve, 's a' megért eredmény' ó századokba ágazó okait fel nem találva, épen olly értetlen, mint goromba ítéletet szeretett, 's szeret rólunk fecsegni?

Vegyük szemlére az általános tételt-, mit declamationkban állítánk. Ha egy lethargiában zsibbadó nemzet némi öntudathoz kezd jöni; ha lelkében, homályosan bár, alakulni kezd önbajának fogalma; 's ha eszmélete vágyat, vágya akaratot kezd előidézni: így fejezzük ki, hogy a' kor fogékony. Illy időszakban koszorúzza legnagyobb siker a' statusférfiak' működéseit. Adományos lélek, ha egyszersmind polgárilag meleg keble van, áttekinti a' nemzet' viszonyát, jellemét tehetségeit; szükségét kitalálja, 's mint a' nemzeti élet ő reá hat, értelmét fejti rendszerét világítja: úgy ő lángeszének szabad erejével tisztít, művel, tanít, emel 's emelkedik 's nemzetére visszahat: annak munkásságát önreptéhez köti, röptével viszont az ország' szellemét átöleli, önesztét közvilágúl, erejét közemeltyűvé szentelve. Így támad a' nemzet' nagy embere; ki, - ha bár lelkében korjellemi homály is szokott vegyülni, - hatalmasan ragad meg agyat, 's akaratot; mozgásba hoz eszmét és cselekvő-erőt, felkapja szenny-'s nyomorából a' kort, hogy rövid éltében messzebb vigye, mint lomha századi.

Nálunk gr. Széchenyi által kondult meg a' feltámadás' harangja. Első könyvéről kárhozat vala a' közitélet. De ő követve keblét: a' felsőházban, megyegyűléseken, vállalatok alakultánál, egyleti tervek' országos vagy magányintézetek' keletkezetiben, 's velős, átható irataiban, mint nemzetünk mindenütti lelke egyiránt jelen volt. Utána Deák Ferencz jelelte ki nagyságát a' nemzet' millióiból; 's a' követkamarában vezérszellemmé emelte, épen olly tiszta, mint gazdag bölcsességét. Tehát, hála istenünknek, mindenik házban van lángész; nem roham', nem hirtelenkedés' baráti, hanem szolgálai az értelem' parancsainak. Rólok itélni a' jövőkor' dolga. Fényrajzokra térést czélom nem feltételez; bókvirággal idéetlenkedni pedig soha nem akarok. Szerepeiket említmem kelle, mert újabb szakunkról kisem írhat olly vázlatos jegyzetet, mellyből e' két név kimaradhasson.

Minden nagy eszme, első feltűnésekor két szélső véleményt, 's így pártot támaszt. Tőle, egyik mindent vár, másik mindent félt. Értte, egyik minden ostromra, másik minden ellenállásra kész. Annyi világépda közt, tanúnk a' szentkönyv. Midőn a' názáreti tanító megjelent, így futott szélpontokra a' zsidó közvélemény. Egyik párt azt hívé, hogy Krisztus világurra rögtönzi a' puhult nemzetet; hogy a' mesés remény' arany almáit fáradság nélkül természetendi; 's mint pompafényű császár, dús ajándokkal biztosítand minden dologtalan herét. Az írástudók' orlégiója pedig reszketett, hogy világos szavában tüzet akar lehellni, elégetendő a' jog- és személybátorság' minden fedelét. Pedig ő közszeretet' szelid melegét hozá az igében;

melly nem éget de kiolthatatlan; melly resteknek nem süt galambot, de felolvasztja a' közügy' fagyaló abroncsát. Hazánkban, javítási szellemünk' születésekor, szinte így, szélsőségi pártok támadtak egymás ellen. Egyik hinni látszék, miképen statusreform' ügyében akarat 's végrehajtás ugyan az. Hinni látszék, hogy a' polgári test' százados kinövéseit egyszerre ki lehet vágni, perzsélni; hogy a' rögzött vélemény, osztályérdek, helytelen törvény, visszaélések, 's a' t. 's a' t. csak afféle, ónterhek, miket pillanatnyi szóhév is felolvaszt. Ez okból keleti rajos természetével egyszerre mindent összeölelt; 's járni alig kezdő lábakkal minden mélység- 's magasságon át az ígéret' földére akart ugrani. A' másik fél, egyiránt meg vala lepve és támadva. Mi előtt az eszme' lelkét megismerte, vagy a' haladás' feltételeivel jóformán tisztába jött volna: megingattaték képzelt üdvének egész telepe. Adómentség, ösjog, 's mindaz, mit a' polgári hajlék' oszlopinak vélt, ama' párt' kezében bontakozni készült; 's ő megfélemllett szükkeblűségében, mert ő elemű hite egyebet várni sem tuda: mint, hogy közrom alá kellend hálnia. 'S ez okon, attól is iktóztott, mire kimért fokozat, 's érett informatio után önként hajolt volna.

Igy állott nemzetünk az 1825 országgyűlés alatt. Azonban az elhatározott rész, aránylag igen csekély volt. Ha törvényhozó testünket gyakorlati szempontból osztják fel, három cselekvő erő vétetik szükségképen számba. A' kormány, felsőház, 's követkamra. De a' haladó párt, a' harmad-résznyi alsó képviselőt' egyik felében központosult, és így az egész alkotó erőnek hatod részét tevé; vagy jó formán azt sem, mert hiszen az indítványok többnyire nála estek el. E' mellett tacticájában is tévesztett. Minden reformnak, az alkotványos erő' és élet' előmozdításában két módja lehet. Negatív, midőn a' túlható elemek', - teszem: kormány', olygarchia' 's a' t, - erődöntése vétetik műbe; pozitív, midőn a' tehetlen osztály, például a' nép, jog- és érdek által kapcsoltatik a' cselekvő párthoz. Haladásunk az elsőt követte; 's kormány iránti viselkedésével nem hogy bizalmat, sympathiát költött volna eszméihez, sőt a' lélektan' örök törvényei szerint, ellenszegülésekre ingerlé azt, ki különben is a' főrendi táblát, 's alsó ház' nagy részét elvtámaszul birva, biztos helyzetben látta ügyeit.

Azonban az agitatio hatalmasan folyt, 's mivel mint feljebb említők, korunk fogékony vala már: az országos fejtegetésekben elvetett magvak, hirtelen kezdtek csírázni. Egy felől a' javítók' pártja terjeszkedett, 's nézete tisztult, eszmezsarlása szelidült; más felől a' conservatív fél közelebbről megismerkedék a' korszaki vállalattal. Így öntudatosá vált a' viszonyos hatás. Amaz tanulni kezdé mit akar? emez tudni mit nem akar? Illy lépcsőn állott nemzetünk az 1832²/₆ országgyűlésen. És itt mindenik elv megpróbálta körét, erejét. A' javítók, tiszta, hév 's áldozó lelkesülettel viltak indítványaikért, törvényes erejük' végmerültségeig; a' conservativek szilárdul nézeteikhez kövültek, békés ellentállásuk' legszélső pontjaig. A' haladás' pártja készebb volt indítványaival visszalépni, mint elvelleni törvényt alkosson. A' kormány, inkább hátrált tárgyalandó propositioival, mint a' reform' feltételeihez járulna. E' közben élénk vitákban folyt, 's magasztosodott az eszme csere; és mint minden harc, szenvedélyeket kezde kifejteni. Elvforradalmunk, a' haladók' részéről, törvény és békehatárban maradt rendkívüli gyűlésünk' négy éve alatt; de a' másik párt, a' törvény' kétértelműségét kezdé használni. A' diaeta, hiányos ugyan, de boldogító lelkű törvénykönyvben hagyta fel emléket; törvénykönyvön kül pedig iskolája lőn egy gazdag fejlődésnek, mit, ha kedvező szárny terülend felettünk, fél száz alatt csudálni fog egész Europa. Jelesen, political műveltségünket úgy előrugtatá; hogy nem csak szépmű- 's szaktani irlalmunkat messze elhagyta; hanem taglalt kérdéseink' bölcséletében külföldi kamrák' pályatársául emelkedék. De az országgyűlés némi ingerültséggel oszlott el. A' reformképviselők fogadalmat tőnek hirdetni az ígét, melly béke', és közszeretet' elvével szólalt meg; az ellenpárt mélyen feltevé akadályozni a' szellemet, melly jogtárának nem volt barátja, 's azonban türelmetlen modorral bánt vele. Amaz, ismét béke' és törvény' körében működék; ez ujjal oly eseményeket hozott sikerbe, miket feledni, 's feledtetni szívből ohajtok, de említnem kelle, hogy az átmeneti szak' fokait láthassuk. A'

tett' lelke minden esetre elszámítá magát, 's úgy látszik nem tudá felfogni korunk' jellemét. Itt nem erőszakkal lépett fel a' reform, 's így szigorra nem vala szükség. Nem vakon, titkos czélokért emésztődött a' polgári láng... Haladásunk azonban a' próbát kiállta; 's mert minden viszony közt törvény' és józan ész' után járt, temérdek proselytákat nyere, kiket időközben az ujtan' szelleme előkészített.

Illy körülmények közt nyílt meg az 1840-diki országgyűlés. Az alsó ház' vénei, értették korunk' helyzetét. Tudták, hogy a' törvényhozó bölcsesség tovább van művelve, mintsem csupa kezdeményi eszméssel kielégíteni, vagy általános axiomákkal reá hatni lehessen. Látták, miképen a' követválasztási szellem' minősége miatt, a' képviselt elvek' szavazati viszonya olly arányban áll, hogy a' napi szükségek' vitatását, izgató rendszerrel veszélyezni épen nem tanácsos. Tapasztalák azt is, hogy ha két törvényhozó erő, mellynek garantiai közt súlyegyen nincs, egymás ellenében a' „szeget szeggel” elvét gyakorolja: a' gyengébbnek mindig vesztenie kell. Megtanulák a' közelebbi eseményekből, miképen a' kivitel' gyakorlata több nehézséggel jár, mint a' polgári kebel' tervlapján kiszámittaték; hogy a' törvényhozásba vitt ingerültség feldarabolja a' javaslat' sorsát, erőket oszlat, 's gyakran a' napi tárgy' megbukását szűli; és ha képviseleti biztos többséget nem szerevezve, mindig csak a' kormányt ostromozandjuk: gőzös szócserékben veszendnek el elveink 's a' tetemes költség, mellyen szegény országunk sokszor félszeg törvényeket vesz. Lélektanilag fogták fel az ügy' természetét, miszerint a' törvényhozó is csak ember marad; 's a' gyűlési kabáttal nem ölthet fel isten-természetet, hogy meggyőződés helyett hatalomszót, érlelő bölcselkedés helyében eszmeszarlást békén tudjon tűrni. Azonban szinte multakból kelle meggyőződni, hogy a' vélemény' ereje, mit köz-nek olly örömet nevezünk, nagyon is részletes; hogy az utasítások' színe gyakran elváltozik; 's a' gazdag remény, mellyben egy egy indítvány megjelent, sokszor a' fenkeblük' bucsuszavai, 's hallgatóság' fájó „éljen” e közt temettetik el; és míg a' politikai pártok' értelmisége határozottan ki nem képződik, minden szó- vagy eszmetévedés egy egy törssurat lenne haladásunkon. Mind ezek elhatározzák a' képviseleti baloldalt nyugton kísérni ama' szellemi köztörvényt, mellytől békés reform feltételezve van: t. i. várni minden eszmével, míg a' többség' akaratában megéri; 's vélemény erőszakolástól, vagy érzékizgató rendszertől egyáltalában ovakodni. És - az akkori követválasztások' szellemét tekintve - nem fekkethék e' határozatban több remény annál, miszerint ha alkotási erőt nem központosíthatnak, legalább bölcs tanácskozások 's érett szerénység által, haladásunkat, egy kedvezőbb korszakig a' visszahanyatlástól megvédjék. Mi lőn az eredmény? A' gyűlés' kezdetén csekély párt' ereje, folyvást növekedék. A' tiszta, és szerény bölcsesség, melly az országos taglalatokban kifejlett, 's melly, ha gőg és hiúság nem viszi mindenható, az ész lelke, mondom, engesztelő áldozatul gyult meg a' törvényasztalon. Besugárzá a' hazát; felmelegíté a' főrendet, 's áthatá a' kormány' közfalait. A' követek és utasítások most is változtak; de nem a' régiebb szellemben. Majd mindenik crisis a' reform javára történt; átmentében terjesztve, általánosítva e' legujabb tan' egyedül üdvözítő dogmáját. A' felsőház többsége, melly eddig idegen elemet vezérlett tanácskozásiban, bizalmat kezdé érezni. Látá miként az alsóházi cél szent, az akarat tiszta, a' mód illedelmes, az irány nem erőszakos. Lelkéhez engedé jutni a' józan 's hajlékony szót; és az önmérséklő értelem' nevében egyetértő kezét kezdé nyújtani. És a' főrendi haladáspárt' alakultában, épen azon észrevételünk lehet, mellyet a' reform' ébredésében tevének; hogy t. i. mint az első impulsus nem nadrágtalan tömegetől eredt: úgy a' felsőházi reformbarátok, legelőkelőbb, 's vagyonos családivadékok valának; mit idegen országok' ellenében ismét emelő önérzettel fejezhetünk ki, annyival inkább mert a' józan javítás' célja jóllét; 's ha az, ki már a' célú birja, tenni kész: egyedül a' közügy' javától lehet lelkesítve; míg azt, ki szegénysorsnál fogva a' közcélban magányhasznót is lát, polgári hév mellett, homályosan bár, önzés vagy épen kényszer sürgetheti. Tehát a' felsőházban cselekvő erőig fejlék a' whigek' pártja, 's rokon kezét nyújtva az indítványzó táblának, nagy részben megszünteté ama' nehézséget, melly még 1836-ban is, sikertelen üzenetekkel fárasztá a' két

teremet. Kormányunk, az országos rendek' felterjesztéseiben, nemzeti béke' 's elvközelítési okleveleket látott képviselve. 'S miután látá, hogy mélyen érzi, 's férfias nyíltsággal követeli ugyan sérelmeit a' nemzet; de kivívási szándéka mellett számítólag használja idejét a' néptan' és törvénykönyv' fejlesztésire, 's kész engedni, csak hogy nyerjen is; miután látá, hogy nem fulánkjával együtttható szó az országgyűlési közdivat, hanem szellemi érettség vétetik eszközül; miután látá, hogy jelentő rész az, melly nem vendégszerepül, mond el sugólyukból hallott phrasisokat, hanem intelligentia kezd sok ajkon szólani; 's miután ezeknek igaz voltát a' két tábla' gyakoribb egyértelme tanusítá: népszerűtőleg kezdett hajolni a' szelid erőnek, 's születni segéllé korunk' legnevezetesebb törvényeit. És így; egyszeri tactica' arany szabályával, ama' kicsiny haladási párt, melly országgyűlés' elején a' thoryk' 's conservativek' sorai előtt inkább őrcsapatúl, mint ellentáborként jelent meg, kiterjeszté magát, csatákat nyert, 's győzelmeivel a' hazát boldogítja. Noha pedig mind ez, nem szükségünk' mértéke szerint lön: reményt és hitet ébresztett az eltalált útoni biztos haladáshoz.

Ez volt politicánk' helyzete a' közelebbi diaeta' széteszlásakor, mellynek tagjai, nem mint 1839-ben ellen-szenv' feltételeivel, de mint találkozandó testvérek a' köz-anyairánti szeretet' nevében váltak el.

VI.

Az 1840ki országgyűlést követő korszükségek.

Köz éltünkben alig volt nehéz feladatú időszak, mellyben kormány' és nemzet' részéről olly sok tenni és megfontolni való lett volna; mint a' mult országgyűlést követő:

1ször. Mint egykor isten és a' zsidó nép, mi is működésünk' lelkében új szövetséget kötünk a' kormánynyal. Ő tehát frigyzálogúl jeleit tartozék adni, hogy ó sérelmeinket gyógyítani, újaktól pedig őni fog.

2ször. A' reformfelekezet, melly egyetemi jelentőséget kezdte öltetni, nem volt öneszméivel úgy mint lennie kell, tisztában. Nagy községünk nem birt azon gyökeres határozott fogalmakkal, 's törvényhozói bölcseséggel, mit egy erőteljes haladás szükségkép' feltételez; de mellyhez csak szabadsajtó emelheti fel a' közértelmet. Azon politicalai műveltség, melly a' hatósági zöldasztaloknál fejlődésben volt, jobbára önmedrében kerenge; 's a' mellett hogy többnyire rögtönzött vitákban kelle eszméit feltördelnie, mindig csak helyköri nézetekből indult ki; 's törvényjavaslatait, szünetlenül egyetemi sulypontra vinni, vagy a' testvérhatóságok' féligmeddig ismert körülményihez arányosítani mellőzé. E' sajtó- és municipalitási viszonynál fogva, nálunk minden eszme és világosodás megfordítva, azaz alulról felfelé keletkezik; 's minthogy a' felsőb értelmi képzettség, nem rakhatá nyilvánosság alá kincseit: a' középszerű műveltség kényszerült felkapni haladásunk' homályosan ismert, vagy rendszerizni nem birt szükségéit; melly gyakorlat, nem csak végetlenül késlelteté az elvtisztulást 's irányhatározottságot; de az eszmesurlódást gyakran félreértési ingerültséggel nevelve, 's ezen természetét országos termünkben is kifejtve, szülé azt, mit Deák Ferencz bölcsen megjegyzett; t. i. hogy a' két kamra közt gyakran hónapos viták folynak le míg egymás' akarátát megértik. E' végett kormányunknak, miután országgyűlés alatt haladásunk iránti rokonszenvét kijelenté, múlhatlan szükségévé lön a' sajtóviszonyokat tágitni; hogy a' fentkifejtett pénzügyi helyzetben, szellemi békepótlékot nyerjünk, 's a' rejthető elégtlenkedés egy nyugpontot találjon.

3. A' javító felekezet, nem homogén elvű alkatrészekből állott. Sokan, kik szinleg ahhoz látszának tartozni, álszemérem- vagy értelmi gyengeségből sodródtak az erő' medrébe, de az elvet nem oszták; 's egy szabadulási alkalom után, mikor politikai hitpártjok tulnyomólag képviselve leend, vágyteljes szívvvel várakozának. Mások „tacendo non consensenserunt”; nem haladtak a' cselekvő párttal, csak nemleges, vagy negativ állásba tévék magokat, a' „vis

inertiae” zsibbasztó rendszerét követve. Mások haladtak ugyan, de önérdekeik felé; ‘s liberális köpeny alatt olly táborpontra siettek, hol több sikerrel víhassanak a’ megcsaltak ellen. Egy igen nagy rész pedig teljes lelkéből vágyott ugyan közállodalmunk’ sorsát ujratereíteni, de biztos útján a’ megfontolt reformnak; miszerint fenálló törvényeket betöltve, ‘s alkotmányos viszonyokat tiszteletben tartva, fokenként cseréltessék ki az ó szerkezet új rendeletekkel; hogy se fötlenségre ne fajuljon a’ nemzeti buzgalom; se türelemvesztésre ne izgattassék az erőszakolt kormány. E’ józan szívű, ‘s tiszta fejű párt - mely a’ vonzó és taszító erők’ közép-pontján törekszik fentartani nemzetünket, mint isten a’ világot, - valamint régebben toborzói nyers hang- ‘s üres hatalomszavaknak nem veté az intelligentiát; úgy most azon elővigyázattal tört elé a’ gyakorlati pályán’ hogy ha alkotmányunk’ szentsége jobb, vagy bal csapongás által a’ mellék mélységek felé veszélyeztetnék: elválándva a’ szilaj szárnysergektől, magát védállásba helyezze. E’ mellett a’ főrend, mely egy részről önkéntes ajánlatokban a’ köz alapítványokat tulnyomólag segítte; más részről birtokarány’ útján a’ már törvényesült engedmények’ nagyobb felét viselé: csak most kezdte általánosb virágzatba hozni munkás honszerelmét. Eddig félve nézett az ismeretlen természetű reform’ elébe, inkább megosztva részvétét a’ védelemű polgárnézettel; ‘s most is azon érett remény’ fejében adta egész lelkét a’ nemzeti ügynek, hogy közrehatása, a’ törvényhozó-test’ több részeitől segítve, mind a’ közjót hatalmasan elébb viendi, mind a’ személy- és vagyonjogi alkotmányos szentséget sérthetlenségben tartandja; és így, nem hogy „nélkülök, és ellenök”, (mi törvényhozásunk’ mai szerkezetében állodalmi képtelenség,) vagy „tőlök követelve” (mihez hasonló alkotányos osztálynak egymás ellen joga nincs,) akarjon a’ reform haladni: de sőt kölcsönös méltány’ és kihallgatás’ bölcselétével fogja a’ külön érdeket medius proportionalisba önteni, hogy korszerű törvényeit igazságosan alkossa. Hozzá járult a’ köznemes rend’ felszinű értelmisége, mely elvet, eszmét ‘s szónoki tüzet tévesztve, tulmagyarázva, vagy elforgatva épen olly hajlandó, üres szóvirágban üdvét találni, mint baját legközelebbi körülményben keresni; saját vitárok (disputans) után álokok ellen hősiködvé. E’ külön anyagú javító testület’ és éles viszonyok’ egyszínezése, ‘s érdek’ és érzelm’ összeolvasztása volt tehát országgyűlés után nemzeti főkötelesség. Ezt két mód eszközölheté: a) szorosán a’ fen álló törvények’ határiban maradás; b) az előkészületekben minden heterogeneitásra kiterjesztett figyelem, mit ismét két eszköz biztosíthatott: α) a’ napi tárgyak’ választékos kiszemelése, miszerint egyik rész se legyen tökéletesen szenvedő formába helyezve; ‘s míg a’ pártgyűlet kölcsönös bizalomban össze nem forrad, ne fessegettessenek olly apró kérdések, mik egyik vagy másik, vagy néhány egyének’ és véleményesek’ jogát, életét, hivatalát, ‘s a’ t. szorosán ‘s részletesen illetik, de mellyeknek eldöntése csak egyes hibák’ ‘s visszaélések’ megszüntetését eszközölné; hason kihágásokra pedig - az azoknak alapul szolgáló alkotvány hibát kinem javítván - utat hagyna fen. Azaz, a’ tárgynak lelke vétessék szőnyegre, mellyhez mindenki kötve van, ‘s ne formája, mellynek bonczolásában ezek ezerképen sértetnek, ‘s gyanú’, félénkség’, vagy épen dacz’ költése által pártszakadásra vagy legalább rejtett hidegségre ingereltetnek. β) Másik eszköz, hogy a’ viták nyugodt, kimélő illedelmes hangon folyjanak mint köz akaratú testvérekhez, ‘s a’ valódi „discussio” komoly korszakához illik. Azaz, lelket tudományt öntsünk szavainkba, ne szűrös, vonatkozó, túlbízott ‘s önbálványzó phrasisokban keressünk jelentőséget; vagy más szóval: ha az eszmét akarjuk népszerűvé tenni, annak gazdagságát fejtsük fel, ne mást támadjunk meg, vagy magunkat magasztalgassuk. És ez annyival szorosb nemzeti kötelesség lett volna; mert, ha a’ mostani kormányban reformunk’ részére dolgozó elem, csak a’ különszínű haladó részek’ erőegylete által lenne cselekvő erőben tartható; a’ haladórészeket pedig szálkás apróskodással szét bonczolnók; nemde elvesztenénk azon fensőbb akaratot, mellyre olly nehezen tevénk szert? ‘s nemde régi állásába esnék viszonyunk, miszerint a’ megosztott országgyűlés’ pártjai ellen, védállást nyerne a’ kormány.

4. Ez előtt, most a’ nemességnek a’ főrenddel, majd mindenkettőnek a’ kormánnyal, majd ismét mind háromnak a’ parasztsággal volt összeütközése. De közelebbi országgyűlésinken a’

nép' engedmények által meggyőzték az értte működő közakaratról; a' felsőházi reform párt megalakítá magát; kormányunk pedig hajlékonyabb tanácskozásba ereszkedik. Tehát e' boldogító színváltozásról az országos véleményt kell vala szükségkép' felvilágosítani, miképen a' régi feszült helyzet' helyébe, bizalom a' jövőkhöz 's méltány a' lettekért idéztessék elő. Köztudományúl kell vala terjesztetni, hogy nem létezik többé azon nemzeti ellenszegülés, melly ellen adófizetőink' sorsát múltszázadinkban a' kormány látszék pártfogolni, mit Mária Terézia' urbére, 's annyi reselutiok mutatnak. Tudományúl vala adandó, hogy már maga a' törvényhozás tevé feladatává e' nagy kérdést, 's sokkal általánosb felebaráti szeretettel, mint bármellyik európai status; és hogy valamint a' kormánynak nem fekvendik már szoros érdekében határfal között sőt ellenszenvben tartani alkotmányos elemeinket, úgy nincsen ok, a' kormány ellen mindütt kétértelműséget keresve, évnegyedes szópereket folytatnunk; sőt inkább szükség ovakodni az osztályok' egyszerre megnem szünhető másodrangú hibáin való keserű tombolástól mellyből könnyen következnek, hogy azoknak bonczolgatásával megelégedve, sőt azon összeveszve, 's miatta a' nagy czélt eltévesztve, egymás ellen fordítók a' közre szükséges irányt, és erőt. Szóval „közbéke” volt cselekvési jeligeül tüzendő, mellynek értelme abban áll: sem a' multak hibáit, mikben mindenik osztály több vagy kevésbé részt vőn, egymás' szemére ne hántorgassuk; se azok által táplált gyűlöletben, a' már dologgal terhelt haladás alá ne ássunk.

5. Uj törvényeink, az országos elemek' küzdése miatt kielégítő szellemben nem készülhettek. Egyik párt' elvei megsérültek áztatok, 's a' másik párt' akarata még sem teljeseedik; az osztály feszült vágya pedig, mellynek javára íratlak, a' teljes mértéken is túl remélt, 's így a' hiányos eredmény nem nyugtatá meg. Egy évtized alatt, megfordult törvényhozásunk' szőnyegén az alkotványos akadályok' legfőbb három pontja: földjog, adómentség és jobbágyi viszony. Az első reformot szenvedé az ősiség' megingatásában az urbéri váltságban 's kisajátítási törvények által; de minthogy amaz csak „permissiv” értelemben hozaték, a' jobbágyság nem nyert olly szabadító eszközt minőt várt 's minőt csak „kötelező erejű” törvény foglalhat magában. Épen azért a' tagosztályban sem lellete egész mértékű jóllétet, mellynek gazdag eredményeihez egyfelől földszabadság, másfelől közlekedési módok 's kereskedelem vezethetnék őt. Az adómentség szinte két ponton tört meg. Az alnemességre a' jobbágytelkek' adóztatása, az egész kiváltságos rendre nézve pedig a' hídvám' elhatározása által; melly, ha bár csekélységnek tetszik is, magában foglalja az elv' lelkét, 's lépcsőül szolgál annak mentül előbbi kiterjesztéséhez. Az urbér szinte tetemes javításokon ment által. Azonban, mint említém, mind ez nem kielégítő szerkezettel történt; 's így nem hozá nyugodt sulyegyenbe a' közkedélyt, minőbe azt, minden korszerűleg alkotott törvénynek hoznia kell. Az adófizető nép kételkedésben maradt kiváltságos rendünk ellen, kiktől a' fülébe jutott declamatiok után többet várt; 's a' törvényes engedményekben nem lelt elég okot arra, hogy agg hiedelmét a' kormányi pártolásra nemzetünkre átvigye; a' mint is számtalan honi eseményekből tudjuk: miként a' javított urbért, királyi kegyelem ajándokúl „csókolá 's processioval imádtá” itt ott a' nép; míg régiebb jobbágykönyvét bitóra aggatá vagy titkos ünnepélylyel fejezé ki egymás közt nemesség elleni ingerültségét. Továbbá a' jobbágytelki alnemesség elégedetlenkedék adózási új szakterhe miatt, mellyben sem a' felsőbbeket osztozni, sem magát keresetforrással segéltetni nem tapasztalá. A' csekélyebb birtokú középnemesség' értékviszonya, szinte csökkentve lőn a' tágasító rendszer következtében, különösen a' legelők' kimért használata által; és, mint a' jobbágytelki nemesség az egész-, úgy ő a' vagyonosbak ellen, kiket e' vesztesség nem olly szembetűnőleg rontott, ingerülve lőn; mert hisz emberi természet hozza magával, hogy ha egyenjogu nép osztályban egyik rész, bár aranyigazsággal, alábsülyed, legalább is irigységre keljen társai ellen. E' mellett részint régiebb okokból, részint a' vegyesházasság miatt, idegenkedőleg állt nemes rendünk a' papság iránt, mellyhez a' nép a' tized' ismert kérdése miatt szinte ellenszenvvel viselteté.

Miután tehát nemcsak a' kedélyrészletek voltak egymás ellen hangolva, de alkotmányos érdek' tekintetéből is éllel hegygyel állának egymáshoz néposztályaink; statusbölcseési előlátással, mindent közharmonióba kell vala hozni. A' népnek, meggyőző értesületre lőn szüksége: miszerint, kapott javításai, nem teljes foglalata azoknak, miket értte a' reform tenni akar; de megrögzött elvek, 's kiviteli akadályok miatt, mint minden országban, úgy nálunk is fokonyként történik minden haladás. Népszerűleg kell vala megnyugtatósaúl kifejtetni, hogy értelmiségünk 's az abból eredendő józan közakarat, még most gyermekkerővel, de már igaz útban jár; hogy törvényes haladásban, ha biztos sikert akarunk, összhangzó arányt kell lépteinkben tartani, mint tevének a' józan angolok János alatti intézvényeiknél; mert ha egyik erőt tulrugtatva, másikat be nem várva, vagy épen háttérbe erőszakolva szaladnánk: útunk hasonlítna a' veszélyes léghajóéhoz, (mit locomotivja hajt, de kormányozni nem bír, 's ülőit remegésben tartja, valjon nem zuhan-e le, vagy pukkan el?) mint a' lengyel nemzet Ponia-towski' korában eltévesztett rendszere, szívrázólag tanusítá már. A' nemes rend' azon részét, melly önintelligentiával a' körülmények' lelkébe behatni nem bír, szinte felvilágosítással kell vala ingerültségéből visszaemelni; elibe adván, miszerint a' vagyonosb osztály, ha bár jobbagytelki adózás alá nem esett, az urbér' és ősiség' ujab elveiben mindazáltal csonkúl ni hagyá jogait; 's ha bár jólléte felszínleg tehermentnek látszik, mind azon alapítványokra, miket szegény sorsnak fön nem tarthatnának, közvetve sokat adózik; 's mint tetteg már, úgy szándékilag is jövőben közterheinkben törvényes úton osztózni késznek mutatkozik. Meg kell vala értetni vele, hogy ha ipar és eszközök felett elnézve, szorgalmi, és küzdéseredményekre időnap előtt áhitunk, ép olly elégyűtlenek leendünk, mint ama' fényűző, ki egy előkelő élet' költségét, forrás nélkül törekszik bitorolni. - Nemzetünk' egyetemének pedig, pillanatig sem leendett szabad feledni, korszaki helyzetét. Még csak első feltételével bajlódunk a' nagy műnek. Még eszközével sem bírunk a' haladásnak, népegységgel; mert az adományt, mellyet egy nagyobb rész, a kor' lelkétől 's idegen testületi képviselők' kegyelméből, vagyis a' parasztság a' kiváltságos rendtől jószívűségül - nyert, egy ellenszenvű törvényhozás ép' úgy elveheti tőle; ha csak, mint Angliában, engedményünk, a' nemesi jogokkal egytermészetűvé nem tétetik; vagy a' nép, saját dolgában ügysorsos képviselők által be nem folyhat törvényhozásunkra. Tehát, ha még eszközünk sem tökéletes; ne kapkodjunk olly tárgyakba, miknek sine qua nonja teljes erőegylet; időelőtti rángatása pedig képződő összeforrásunkat osztatná meg. Nem szabad leendett feledni, hogy a' nyelv, vallás, nemzeti szegénység 's a' t. magokban túlingerlő elemek, ha személyes, vagy osztály-viszonyainkért egymás ellen nem lázon-gunk is; hogy garantírozott kormány nyal szemben garancia nélkül állani egyesült erőnek sem kis feladat; hogy, valamint America per excellentiam vett nemzetiség nélkül népét boldoggá teheté: úgy mi, annak némi halasztása mellett is, üdvődusan láthatnánk alkotványunk' kiképzéséhez; 's előmenetünk nem csökkenne, ha a' nemzetiség' tárgyait, mik jelenleg többnyire ingerléssel járvák, egy időre kevésb szigorral kezelnők; - hogy állodalmunk' alakultában, történeti adatok szerint mindig egyes alkatosztály' erősebb pártja szűlt egyoldalúságot, és így, szenvedélyébresztés által nem kell a' cselekvőfélt elragadni, mert művét nem közérdek' lelke vezetendi; - hogy a' „mindent egyszerre kellés” vállalata, annyival súlyosb, mert közlelkese-désünk, az értelmiség felett potentírozva áll, 's ha izgatás által még feljebb hangoltatnék, nem lenne képes megítélni: mit, meddig, mikor, miképen intézzen, tartson vissza, vagy mozdítson elő? - hogy a' számláltakon kívül, mezeti rendőrségi 's hiteltörvényünk' eszméi nagy rész előtt éretlenek valának; - hogy azok a' sok usus' és abusos' kéjelmére ingerlőleg, vagy épen gyű-lőlethozólag lőnek alkalmazandók; - 's hogy végre ennyi izgató mellékletek közt, egy fent leírt nemzeti jellemmel nézni Orosz- és Franczhon' kétértelmű készületeit, nem épen legnyug-tatóbb helyzet. Mind ezt a' nemzet' éber eszmélete előtt lebegtetni, törvényszükségünk' korszaki excerptáit kijelelni 's tárgyalni, mint szinte, a' 4 pont szerint kellő működést végezni, sajtónyilvánosság' kötelessége lett volna, könyv- és lapiralom' útján.

Most forgasuk át az országgyűlés óta letelt rövid kor' naplóját, hogy a' kormány, nemzet, 's nyilvánosság miként fogták fel napi szükséginket? 's mellyik mennyire tölte be szakkötelességét, vagy tért el körülményink' kívánatitól? És hogy egybevetésünk igazságos legyen, pusztá adatokból ítéljünk.

A' kormány, mintegy a' feszes múltak' feledtető békepontjául, amnestiat hirdetett polgártársainknak, kikért nemzeti keserűség emelkedett fel. Nem azt akarom mondani, mintha e' kegyelmet, alkotvános létünk' felrántott mérlegén sulyegyen' pótlékául tarthatnók; nem azt akarom mondani, mintha polgári érzetem' „nem tovább”ja volna egy bocsánatünnep; mert szivemben is elég vér van lélekzetemre tódulni multunk' emlékein, 's szememben is felmelegszik a' köny, ha törvénytöredékin erőtllenül látok ülni egy népet: de ifjuságom' elvirágzott álmai után, nem tartozhatom többé azok közé: kik minden elérhető vágyat gyökértelen reményért vesztegetnek el, 's kik elért örömeiket, többet követelve, megvetik. Igen, én feledtető békepontúl tekintém a' kormány' ezen tettét; 's benne, nem csak azért nyugszom meg, mert legfejlettebb külsőországokban sem terjed többre az illy esetek' gyakorlata, ha csak mitől óvjon a' józan ész, népzendület nem rombol bastilleket; hanem azért is, mert enyhültebb jövőndő' magvát látám benne. Tehát, mondom, a' kormány engesztelő áldozatot nyujta a' multakért amnestiában; 's csak hamar azután előzálogot jövőnkre, a' tágasb sajtószabadságban. E' mellett a' nemzeti nyelv' diplomatiája, a' váltótörvényszékek' létrejövedele, 's más tárgyak iránt, miket ujtörvényünk, az ő szakköreül jelelt, végrehajtó rendeleteit köztudomásunk szerint megtevő; 's a' becsület' és részrehajlatlanság' nevében meg kell vallanunk, hogy a' nemzeti jelen helyzet' lelkével megegyezőleg intézkedék.

A' nemzet' viseletében, az 183^{2/6} országgyűlésre következett korszak' történetihez az 1840-ki utániak megfordítvák. Akkor a' kormánytól vettünk sérelmeket, 's mégis, az agitatio' forradalmas korában, önmérséklettel kezelé bajait, kevésbe fejlett nemzetünk. Most, a' kormány betölté törvényeink' lelkét, 's még is, a' discussio higgadt szakában, túlterjesztve gyakorlá hatóságát, a' már érettebb hon; 's aggasztóbb naplóját növeszté az ingerültségnek. Egyik megye uj törvényt alkot, 's azt tüstént gyakorlatba veszi; másik megszorítja az ó-t, 's tetszése szerint hajtja végre. Egyik választójogot, 's rögtöni gyakorlatot ad azoknak, kiket az irott törvény kizár, mint például Pest és Borsod megyék a' honoratoroknak; másik megfosztja ugyan azon jogtól osztálysorsosít, kik annak használatát irott törvény szerint birták; mint például Szabolcs megye a' debreczeni nemeseket, és hajdukat. Legforróbban ohajtom, hogy e' jog mentül elébb kiterjesztessék műveltebb nemtelen polgártársainkra, mint azt, excerptainkról irandó II. kötetem bizonyítandja: de békés haladás, véleményem szerint, mindent alkotványosan tartozik tenni; pedig egyes megye törvényt nem irhat; és, ha Anglia' példáját nem követendjük, ha fenálló törvényinket újakkal lett kicserélésükig sérthetlenségben nem tartva, kihágásainkkal a' törvényhozó test' erősb felét hasonlókra mintegy felhivandjuk: vajjon a' divergens rész, azaz a' nemzet; számíthat-e tulnyomó foglaltsokra; vagy a' kiterjeszkedés' minden eszközeivel ellátott fél? Továbbá e' szétoszlakodó korszakban, épen olly különös, mint vészhozó tünemény kezde jelentkezni, melly mai napig nőttön nő, a' divergentia. Az 1840-ki országgyűlés után t. i. mint feljebb látók, - ha bár különmemű okágazatoknál fogva 's külön alkatrészekből, - annyira kiterjedt a' reformpárt, hogy ellenfél jó formán nem is volt. Nem, mintha minden egyén emez elvek' zászlója alá esküdött volna; hanem, mert olly kevesen voltak, 's a' kormány' haladó szelleme által annyira háttérbe tolatva, hogy nézeteiket képviselni, annyival inkább azok mellett jelentőleg kilépni nem birtak. Így nemzetünk' cselekvő része, politicai felekezetesség' tekintetében egy alapelvű volt, t. i. javító. Nemde minden logica szerint várhatánk, miképen, kik a' polgári cél' főtételében hitsorsosok, a' mellékágazatokra nézve össze fognak surlódni? Azonban a' következmény megfordult. Mellékágazatokért a' főtétel' kérdésében is szakadások történtek; 's a' hazai párt, melly erőteljes ellenféllel többé nem küzdött, - hajdani siralmas nyavalyánk

szerint, - önmagában kezd meghasonlani; saját keblében támasztva ellenséget ön maga, 's az önmagából támadt felek ellen. E' nyomorú divergentiának sok példái közül elég legyen említeni a' Fehérmegyei eseményeket, 's Abaujnak a' még alig születő sajtó szabadság elleni feliratát, mellyek közül amazt, a' szélső baloldalnak elvtársaik ellen tulvitt követelései, ezt pedig a' nyilvánosság' balfogalmából szinte pártbarátok ellen túlfeszített kikelések idézték elő. Ezek szerint a' nemzet, a' 3-ik pontban kijelelt működését benem tölthetné; 's az egyetemes út' symmetricalis összefüggésére nézve visszaesésben van; míg nem, - mit én épen olly bizton reméllek, mint forrón óhajtok, - az alább érintendő Journalistikai ügygel ezen crisiséből is felocsudva, teljes öntudattal térend vissza a' fontos pályára, mit legujabb körülményink közt tagadhatlanul eltévesztett.

Reformunk' időközi erőműveinek harmadika leendett a' sajtónyilvánosság. Miután annak szembetünőleg tágabb viszonyai, az elmék' röptének szélesb tért ígértek, remélnünk kelle, hogy mind egyes eszmék és tennivalók' részletes tárgyalata, mind az egésznek philosophicus felölelése, 's azokból levezetendő nézetek fogják könyvíralmunkat gazdagítani. De máskép történt. Egész szellemi mozgalmunk a' Journalistica' szűk hasábjai között szorítkozik; pedig b. Eötvös József, legujabb röpirata' 17 lapján helyesen jegyzi meg, hogy „hírlap, politicus felekezetnek irányát csak képviseli, de nem adja.” És így azon kimerítő taglatat, azon maradandó, 's ha helybe hagyatnak, közirányú veendő nézetek, mellyeknek tára és eszköze csak rendszeresen kidolgozott könyvek lehetnek, időszaki sajtónyilvánosságunkban mind hiányzottak; csak most, miután az alább említendő napi viszony életkérdésül emelteték, kezdvén ígéretus könyvmozgalom jelentkezni.

VII.

Az izgatás' természetéről.

Békés reform, ha az ébredés' első lökésén túl van, ha a' felizgatás' kürtje elrivalt, 's a' fájdalom' felkiáltó szózata akarattá alakul: csendre szokott áttérni. És ha a' nemzet csend alatt mindig lethargiát tapasztalt tenyészni, könnyen azon balhiedelemre jöhet, hogy a' működési nyugalom ismét életrágó zsibbadás; pedig ha a' józan eszmék' világa egyszer meggyult, viharral sem lehet többé elfűni; és bár első lobbanatja, a' felváltó lángban enyészni látszik: elhihetjük, miként hév-, és fényerő növekszik abban; mert hisz' a' feljövő nap' tányérja nagy és biboros, de ki állítná azért hogy világa tisztább hajnalban mint midőn a' haladás' ivén kicsinyülni kezd? Tehát mondom, a' kezdet' mozgalmait lassú fejlődés szokta felváltani. Ez történt nálunk is. Az illy időszak sokkal kevésb költői elemet visel színzetében. Azon ingerült kedélynek, mit tűzszavakba önteni olly jól esék, többé nincs helye. Azon szónoklati virágok, mikből koszorút fűzni olly könnyű vala, értekezési gyümölcsökké érnek; a' fényontó lépcsőkre, hol buzdító hangokért lehete nyerni tömött „éljen”-eket, status-bölcsesség' komoly vitatása lép fel; 's a' nap' dicsőségét nehéz virrasztások termik meg. A' pálya többé nem kezdetén van, 's ki rajta haladni akar, enyhítő ömlengések nélkül kell rögtön fárasztó tettekhez fognia. Így az ivadéknak mindig többet kell tanulni, hogy a' kort beérje, fejlődését erőteljebb vállain tovább viendő. Ha tehát egy nemzeti haladás' illy fokozatú korszakában életre kap egy sulypont, hová szenvedelmét átviheti azon osztály, melly érzelmeiben még az agitatio' napjait élteti, legyen azon sulypont napi esemény, political ingerlő viszony, vagy nyilvánossági organum: természetes, hogy az izgatás' barátnál rendkívüli kedvességre kap. Midőn a' pártok már teljesen kiképezték magokat, azaz mindenik ismeri saját elvének egész természetét, alkotmányhozi fekvését, alkalmazási ágazatait 's azoknak biztos módját, eszközét: többé nem veszélyes efféle sulypont; akkor nem támad rajta forgó szél; a' mozgalom szellemkint lengeti meg az eszmelombokat, de a' törzsöt, a' tisztult alkot-

ványt, nem ingadoztatja. Példaúl ha Franczthonban valamely kérdés lázba hozza az elméket, 's ingerültsége képviseleti kamráig jut: a' pártfél' erejéhez képest, legfeljebb a' ministerium lép le, de a' nemzet nem inog; és ha a' Charivari, új, meg új töreit élezi bántó ötleteinek: a' nép olvassa és nevet; de másnap feledi, 's a' raj legfeljebb a' szerkesztő' egy pár órai börtönén végződik, mit ő újra a' község' mulattatásul használ fel. De a' hazában, hol egy-színezetű párt is, olly heterogen alkatrészekből áll, minőket fentebb megismerénk; hol a' haladás' költészetén csüggő rész, a' már párthoz írottakat is kedvencz sulypontjára tudja visszarántani; 's hol az önügyével úgy mint kell tisztába nem hozott, 's akaratahoz nem szilárdult nagy tömeg, napi jelenetek után szét oszlani kész, vagy minden esetre a' hangosb kiáltásnak feltételtelen igazat adni hajlandó: illy hazában, mondom, a' reform' két értelmű fokán, minden izgatási sulypontot kerülni, józan ész és érett hazafiság szorosan parancsol.

Minden országban két fő eleme van azon nemzeti osztálynak, melly a' komoly discussziok korát, izgatási lobbanatokra visszavinni minden lépcsőéről hajlandó: az ifjúság, és elégtlenek. Az ifjúság' lelke ollyan, mint a' nap: önmagából ragyog, 's foltjait is befényzi; de lángolása vakít, 's ha kormánytalan eszmék ragadják, mint egy politicali Phaeton, mindent aszályba hoz. Ő teljes erőből futja a' tért, de lelkesült szeme mindig a' pályalobogón; 's lába alá nem néz. Néki csak cél az isten; kiszámítani eszközeit feleslegnek tartja; hiszen ha akarat van, mindennek menni kell pedig az ő akarata olly merész, 's olly szent! Ő minden jót akar, 's mindent rögtön, mert hisz' a' mit holnap használhat, miért maradjon holnaputánra? 's miket egyszerre lehet gondolatba ölelni, miért ne lehetne kivinni is? Igy igen természetes, hogy a' reform' bár mellyik fokozatán izgatás álljon elő, lelkében viszhangra talál; sőt a' szabadelműség' színeiben veszélyes irányt is elfogadni téved. Ő minden korszakban helyesli a' szókorbácsot, hiszen az, visszaélők ellen pattog, kik reá méltók, 's kiket gyűlölnie kell; de nemes hevében nem fontolja meg, hogy a' hatalomszó vissza fojthatja ugyan a' polgári bünt, de ki nem irtja; 's mint az erkölcsi nevelést bot nem pótolja, úgy a' hiányos törvény' hézagait philippicák nem tömendik be az álútuak előtt. Önáldozó készséggel, őrszemle nélkül ragad fel minden eszmeágot, ha rajta jólléti bimbókat lát fakadni; de nem néz szét, hogy az idő még éretlen, hogy rügyeit elfagylalja, 's mire az alkotványba óltá, fonnyadt kóróvá lőn. Ő túlbecsül minden hangot, melly ajakairól lőn elesve, túlbecsül minden tollat, melly szívéből ki tudja írni hő gondolatait; de nem jut eszébe, hogy a' lázadási induló, 's dermesztő álomdal ugyanazon hangkulcscsal alkotvák; 's a' toll, melly az alkotmányt megírja, halálreceptet is ír. Kedves rajos nép, melly vesztalángul ég a' közügy' templomában; de épen' azért egyformán gyujthat tűzvészt a' hazára, vagy lehet tisztító villanyja a' nemzetnek. Különösen két pont van, melly becses gerjedelmeit tévirányra viszi. Egyik, miszerint az első benyomásoknak igen sokat hisz, sőt gyakran egész meggyőződését azoknak adja; másik, hogy politicali hitvallásokban, nem az alapelvet nézi hanem a' költői formákat, 's a' ki rózsaszínű hitétől legkissebb ágazatban eltér - imádja bár ugyan azon megváltót, a' reformot - azt épen olly könnyelműleg, mint szeretetlenül polgári eretneknek hiszi; vagy ha annak tán higgatabb, de áthatóbb törekvéseit első pillanatra meg nem értené, renegatnak kiáltani is kész. És ha ezen ifjusági hibák, ellenzés, vagy pártcselek által felmagasztaltatnak: nem csak a' tiszta és józan meggyőződés' lehetőségét akadályozzák, 's erejüket meddővé teszik: de egy félszeg közvélemény' szellemi erőszakját gyakran ártalomig vihetik, ha t. i. egy hidegen kiszámolt országos terv', vagy statusbólcseségű egyén' hitelébe ásnak; 's valamely fel nem fogott, vagy épen szemlére sem vett tényt, vagy iratot (melly hitőknek nem üldözője, sőt óvó dogmája) félre értésből, vagy másoktól megcsalva, zajos, de részletes demonstratiókkal akarnak megdönteni.

Másik rész, melly az izgató elmesurlódást minden korszakban elfogadni kész, az elégtlenek. Sötét, elszánt legio, melly minden elembe egy hevenyészett karácsonyt akar feltalálni; 's mert képzelt, vagy való nyomorsúlyát perczenként nehezedni véli: nem csak közügyi viszonyokkal nem gondol, hogy maga nyerjen: de holnapi tűzokját is odadja mai verébért; sőt

gyakran, bizonyos veszély' fejében kész ideigleni enyhét zsarolni. E' nép, hasonlít gyógy alá vett nemzeti testen egy lépdaganathoz, melytől mindig félni kell, hogy a' szívre megyen; 's pedig nem csak zendület' alakban, hanem a' meszszebb számoló tervek' szétvonata, 's pillanatnyi érdekekhez rángatása által. Mit az ifjuság, a' közügyért tévedten hevenyész: ő azt önérdékből, öntudattal teszi. Mit amaz, egyetemes eredménynek képzel: ő sorsváltozási hipphoppjának hiszi; 's mire amaszt dicsőségi ösztön ragadja, ő alacsony kalmári tervvel ólálkodik utána.

E' két fő elemhez szokott csatlakozni a' nyugtalanelműek' újvágók' 's értetlenek' tömege, kik minden láрма-dobra összefutnak, minden vezért, ha színeiket lobogtatja, elfogadnak; 's máttól a' tegnapot, holnaptól a' holnapután soha sem látják. És minthogy e' zajgó elemek minden nemzetben kisebb, nagyobb mértékkel megvannak: ha a' reformtévedés, olly időszakban idéz vissza izgatási súlypontot, midőn még szilárdná alakult pártok nincsenek, ama' gyulékony anyagok, nem csak magok kapnak tüzet, hanem a' már declarált, de még híg akaratu pártfelek közül is sokat zászlójok alá húznak; 's így többséget alkotva, saját cselekvés módjukat teszik uralkodóvá; azaz agitatóra rántják vissza a' kort, 's legkedvezőbb esetben is azt szülik, hogy ismét évtizedek telnek el, míg a' szó- és eszmezavarból sikeres tényrendszer, 's öntudatos akarat alakul. Sőt ha folyvást izgató tárgyak vétetnek szőnyegre, évtizedek után sem tisztulhat erőre a' közirány, a' nemzeti munkásság szétfoly, 's zavarja közt épen úgy hagyja elhalászni önjavát, mint hagyta lefoglalni az álom' idején.

De ennél veszélyesb eredmény is rejlik illy gyakorlatokban. Ha a' lélek valamit prima vista kedvesen fogad, ha tetsző külszineért, magvát vizsgálni feledé; 's úgy mint van emelte kedély kegyenczévé: attól, kivált ha egyszersmind érdekes célja' eszközeül hiszi, őt többé megfosztani, vagy csak hiányival 's hibaival megismerkedtetni is felette bajos. Minthogy pedig minden lélektani sajátság, nép- vagy pártjellemben, nagyobb erőben fejti ki természetét: önként következik, hogy nemzeti osztályt, egy, a' discussiók alatt szenvedélybe ölelt, izgató tárgytól elvonni sokkal nehezebb. És ha jó egy nagy elme, ki a' súlyosztó tévet megtámadja, ki a' tulvitt buzgalom' fattyunövésit lenyírja, 's az álom' kívánataitól lehető valósághoz akarja levonni a' cselekvő erőt; ki a' discussio' szükségait nem feledve, azokat rendszerrel osztályozza, 's betöltésükhöz kulcsot készítve nem akar büntetni, mielőtt nevelt, nem akar praecios czirádák után kapkodni alapépítés-közben, 's borostyánokat tenyészteni, míg buzát nem vetett; ha féket akar vetni a' csillogó izgalomszenvre; 's a' képzet' színváltó de üres multságait a' zöld asztalok- 's irodalmi lapokról letiltva, mi eddig fő eleme volt az új átiránynak másodrendűvé degradálja, vagy épen háttérbe nyomja, erőt 's valóságot állítván helyébe; ha mondom mind ezeket teszi: csuda-e, hogy fellépése visszahatást szül? És ha efféle fellépések' sikere, a' nélkül, hogy kölcsönös, felvilágulásra nyugodt és elégséges eszközök használatának, egy vagy más úton erőszakoltatik: mindenesetre az ellenrészi elfogultságot neveli; melly egymásra hevenyészett ostromok által végre maniává, fanatismussá fajul, 's az elvkórság' minden szélsőségére vetemülni kész. És a' zavar' hullámvegyében, ha az okforrás hiteszme vala, hierarchiára, ha politicus tárgy, machiavellismusra nyit alkalmat rosz akaratuak előtt, kik minden körülménnyel közrovásra szeretnek csempéskedni; gyakran pedig zendület' 's kitörések' iszonyát hoz életbe. Ezért állítám, miként az agitatóra való idétlen visszaugrás, veszélyesb eredményt is fejthet ki.

Mindezt, nem vonatkozólag fejtegetém. Hátulról vetni tört nem szokásom, 's ha valaki- vagy valakik-nek mondandóm van, szemben teszem azt. Azért azok, kik minden szóban kétértelműséget keresve, napjaink' körülményit e' kitérő értekezés' tételeivel akarják összetéveszteni: higgyék el miként korunk' helyzetét igen távol vélem illy kifejlésektől, 's az agitatók' természetét csak azért taglalám, hogy szempontokat nyújtsak, vagy legalább magaméit felmutassam, mikből efféle dolgokról itélni kívánok.

VIII.

Kitérés Journalisticánk' felett.

Most térjünk vissza sajtónyilvánosságunkra: valljon a' könyviralmi hanyagság mellett, betölté-e korszaki rendeltetését a' Journalistica? Napi tárgyakúl vón ugyan sok olly kérdéseket, mik a' mult országgyűlés utáni szükségből eredtek; de tagadhatlan igaz, hogy a' discussio' elemei közt kiemelt, 's hévvel vitatott olly tárgyakat is, miknek vagy a' jelenhez mért fokoni túl-rugtatása költött viszhatást; vagy időelőtti, felületes, 's még is ingerlő feszegetése idegenített, vagy legalább hűte el, 's tön tartózkodóvá sok reformbarátot; és így discussio közé izgatást vegyítve, ha többet nem árt is mint használt: mindenestre kevesbet tön mint tehete, 's tennie kellett; annyival inkább, minthogy a' bajt éles írásmóddal nevelte; pedig én azon, miben a' széplelkű B. Eötvös József, a' „Kelet népe, és Pesti-hírlap” 15 lapján megnyugszik, miszerint t. i. stylus curialisunk' századai elég bizonyosság hogy stylusra nézve sokat elbirunk, nem nyughatom meg; mert rögtön eszembe jut az izgató stylus' hatásának példája: midőn Ilona-Királyné szavára összevágták egymást Aradon az országos rendek. Azonban én nem a' Pesti hírlapot vádlok; mert izgatólag, több journal is irt. Tanúim a' színház iránti ingerültség; a' panszlavismus tárgyában folytatott túlbúzgás; a' vegyesházasságok' éles mozgalma 's a' t. melly utolsó, hogy vészlánggá nem gyult, csak a' politicába merült korszellemnek tulajdonítható. Ezenkívül a' Pesti Hírlap, jelenévünk' első felében sok olly tárgyaknak adott első rangú jelentőséget, mik az alkotmányos élet' czikkei közé szorosan nem is tartoznak; miknek rögtöni, 's teljes kijavítása sem lökné elébb a' nemzeti reformot, eleven 's izgató érintése pedig az egység' jelentő alkatrészeit kezdé szétválasztani. Több eszmét, vagy eseményt taglalt, mintegy befenne polgári színezettel, miről rendelkezni a' politia', vagy legfeljebb erkölcsi értelmiség' kötelessége; 's mellyet, miénkhez hasonló nemzeti epochában, Eris' almajaként az alkotmányos osztályok közé bevetni nem szabad; kivált olly organumnak melly egy kezdeti sajtószegénységben legtömöttebb forrásúl, 's elveinek leghatározottabb képviselőjeül ébreszte előhitet; 's kivált első évében, midőn még az egyczélú, de külön nézetű felek' egybevető szemléje alatt kétértelműleg áll: ha vajjon egy közös érdekű fővonalra, igazságosan füzend-e minden tárgyalatot? vagy a' reform párt' valamellyik töredékeért előkedvezéssel vegyítend szállás dolgokat, mik a' többieket szűrni fogják a' nélkül, hogy az egésznek gyökérhasznát hajtnának? Egyébiránt gr. Széchenyi' gazdag könyvében kifejtvék a' Pesti hírlap' bűne 's erényei. A' tömött ész, melly minden művét drága-nehézzé teszi, 's az el nem fogyó szeretet, melly hazánk iránt tiszta szívében ég, élénken rajzolák mind azt, mit gyenge tollam halványan rajzolna. Én csak egy tételét, a' Pesti hírlap' hatásából eredendő zendület' félelmét, hozom emlékezetbe, mivel azt, különben osztott philosophiájában három okból várni nem tudom:

1. Mert törvényhatósági közgyűléseinken, minden alkotmányos tárgy felett szabadon folynak a' tanácskozások; 's ott nem csak bőven kifejezheti magát a' politicalai bölcsesség, hanem az álcázatok' kétkedés' 's túlbuzgalom' hinárjából kitisztíthatja azokat, kik tán ez, vagy amaz ügyben journalisticai igában járnának. Közgyűléseink felfogják, 's tisztulva visszaosztják a' megyei szellemet, mint szívünk a' vért; és minthogy váltó szóvitákban gyorsabban foly az eszmecsere, mint nyomott hasábokon; 's minthogy minden kebelbeli nép előszeretettel vonzódik a' megyei uralkodó nézethez, annak irányzata pedig a' municipalis gyűlések' hatáskörében áll: meg vagyok győződve, hogy azoknak inertiaja nélkül, idegen, magánálló befolyás, mint jogbitorlatot, ugy zendület' lelkét sem vihet be.

2. Politicalai nyilvánosságunknak, melly a' zöld-asztaloknál fejti ki legszebb természetét, felét teszi a' sajtónyilvánosság; ennek ismét csak egy ága a' journalistica, 's ennek ismét csak töredéke az egyes hírlap. Már, ha a' nyilvánossági egész rendszer' hatalmát, annak egy töredék factora megdönteni, vagy legalább erejét, rajta, józan és törvényes reformelvek'

ellenére erőltáztatásig tulnyomni bírnia: a' nemzeti értelem' részéről olly gyávaságot árulna el, mit én, 1841 évünkről feltenni általában nem akarok; jól tudván mindazáltal, hogy ez esetben szeget szeggel, azaz folyóiratot folyóirattal kell ellenőrzni; mert a' lomha, 's nehéz könyvek annak gyors és terhetlen futását benem előzhetik; 's jól tudván azt is, hogy ha a' sajtónyilvánossági szorgalom vagy felfogás, álomban, vagy egy oldalú eszmekörben zsibbadoz, azt felébreszteni, vagy öntudatra rázni korvezérek szent kötelessége, miért több érdemei közt „Kelet népé”nek hála, és tisztelet.

3. Politicai lázadástól, csak centralisált fővárosban lehet tartani; hol nem csak értelmi túlsúly, de nemzeti közérzelem van kifejlve; 's mint szelleme egyetemes hatású, úgy változatai is egész országra kiterjednek. E' tételről igen hosszan lehetne értekezni, de iratom' vezérvonalához nem tartozik, 's csak annyit említek, miszerint Magyarországon, hol minden törvényhatóság önállással bír, 's fővárosi mozgalmaknak mint alárendelve, úgy értelmiségétől elmaradva nincs; - 's Budapesten, hol a' nyelv- érdek- és osztályrendi elfalazott lakosságnak négy ötöde a' nemzet' szükségét sem érti, nemhogy segélyhez rokonszenvet érezne: bizonyosan nem foghat egy hirlap political zendületet költeni, habár kétélű lángnyelvvel birna is. A' netalán itt ott - legszélső esetben - támadható elégtlenségi részletes csoportozások pedig alkotványos viszonyaink közt, a' nemzetet el nem sülyesztenék.

Tehát nem birom hinni, hogy a' Pesti-hirlap lázasztani tudjon; de hiszem igen is, hogy olly izgató eszmék és nyelv, minők első félévi némelly számjaiban megjelentek, elhűtik a' reformpárt' nagy és hatalmas részének, nem csak mágnásokat érteve, bizalmát; pedig ha a' nyilvánosság' eszköze, képviselt felekezetének közszenvét nem bírja, nemde az elv' hite is rész azok előtt, kiknél terjeszteni akarja, t. i. az ellenpárt között? Hiszem továbbá, hogy a' haladást, meghasonlás által akadályozza; hogy a' discussiot izgatási zavarba rántja vissza; hogy a' fentebbi elmélkedésben kijelelt elemeket lángra hozza, 's őket, a' még híg akaratú felekből hozzájuk térült proselytákkal többségre emelve, cselekvés helyett declamatiókba sülyeszti a' vissza rántott kort; mellyből mielőtt újlag kimenekülne, orosz- és francia tervek meglephetik; kormányával régi feszültségbe jő; 's ha újjá születési alkalmát el nem veszti is, veszélyzi; 's minden esetre bizonytalan háttérbe veti.

A' nagy község' éber figyelme már készen volt, de oda művelve nem, hogy alkotványos tárgyak' philosophica taglalatait felfogni, 's tiszta tudományúl lelkében elrendezni bírja: ugyan azért könnyebbszerű hirlapi cikkekre volt szüksége, mellyek egybevető fontoláshoz szoktassák, 's értelmét elkészítsék. De valamint a' népnek némi fejlődés kell arra, hogy érdekeit tisztán felfogja: úgy humana oktatás kívántatik ahhoz, hogy eszközeit elfogadja, 's irántok hű maradjon. Emberséges mód, az egység' legbiztosabb kapcsa. Ez ama' mindenható elv, melly megváltónk' vallásában kijelenté magát, melly a' keresztény hitet örök életüvé tette; 's melly a' pallérozottság' bár milly korában polgárt polgárhoz, pártbarátot pártjához, 's a' nemzetet nagy férfiaihoz állandóúl köti. Kivált beteg nemzettel bajlódó gyógytanár, humanus legyen; mert nem kegyetlen-e a' szabadító kéz, melly örvénybe merültet akar partra hozni, de a' nyeldeső habon vesszővel fenyíti őt, miért bukott a' halálmélységbe? És kivált nemzetünk' ügyében annál kellőbb a' humanitás' szelid iskolája, mert jellemünk a' boldogtalan ingerültségre, mint a' feljebbi taglatban látók, felette hajlandó; 's jelenleg épen, a' választó crisis utáni szakban, hiába adatik lábbadó egészségére gyógyszer, ha izgató étkek nyujtatnak életrendéhez; sőt a' bevett szer', 's ingerlő táp' harczoló ereje testét gyengíti.

IX.

Nézetek gr. Széchenyi „Kelet népe” című könyvének célja és eredménye felett.

Ime, 1840-ki országgyűlés ótai korunk’ vázlatos áttekintéséből kitetszik: hogy azon nyugodt értelmi egység, melly a’ kezdeményi időszak’ előéveiben, százados tapasztalások után is, temérdek láz, és tévedések közül nehezen tudott valódi maggá alakulni, de már némi csirákat hajta; hogy ezen nyugodt értelmi egység mondom, újlag visszavető divergentiákban kezdett megosztani, ‘s a’ meleg de józan polgári szív’ mind azon aggodalmait felkölté, mik múlt századaink’ naplói- ‘s a’ nemzeti jellemisméretből különben is olly logicialag erednek. A’ hazai omladó remények közt, enyészni kezde azon feljebbi, örömmel tett megjegyzés’ következetessége, miszerint: „nemzetünk, hiányait, gyakorlatos, önkárán tanult észszel pótlani újabban vállalkozék, ‘s békevédő kormány’ járultával nagy művét már tettleg, még pedig - mi által a’ keresett üdv leginkább sikerülend - az angol parlament’ ‘s reformbillek’ cselekvő szellemében; t. i. önmérséklet, ‘s mig új nincs, ó rendeletek- ‘s rendszerhez szoros ragaszkodás mellett megkezdé;” mert megkezdte ugyan, de ollynemű folytatásától eltérni látszik; jelenben alkotó keze tévedni kezd, mert nem összhangzólag építi az életgép’ minden kerekeit, hanem egyiknek éles fogaival a’ másik’ tengelyét átmetszi. - Ime „a’ tömeg megindult, de haladása nem nyugodt, ‘s egyes részei épen a’ mozgás által válnak szét;” mit b. Eötvös József, röpirata’ 3-ik lapján természetesnek lát. De-én a’ „mozgást’ nem mint „izgalmat’ kívánom látni reformunkban; én nem nyughatom meg benne, ha menetközben a’ részek, mintegy megbontakozott kerék’ küllői széthullanak, ‘s az út félbeszakad; én ollyannak óhajtom kifejlődésünket, mint a’ jegedett érczé, melly, mig kül symmetriája képződik, benső állapotjában sulyt, és cohaesiot nevel. ‘S legyen bár először csekély azon rész, mellyre a’ korholó, önhitt, vagy izgató szavak kedvetlenül hatnak: elhihetjük, hogy a’ titkos ingerültség kitörni, ‘s a’ kitörő vélemény’ pártja megnőni fog; mint megnő a’ lassú méreg’ ereje az életen. Mondatik ugyan hogy a’ mérget is meglehet szokni, de ha igen, bizonyosan ép, és izomtelt testnek, nem egy inlázás, ‘s a’ fordulat pont’ gyér lábbadásival üdülő betegnek.

E’ divergentiák’ méltó félelme, mikre a’ fentebb „haladásunkba fészkelő féreg” eszméjével vonatkoztam, teremte gr. Széchenyi’ könyvét. Neki, miután gazdag lelkét mintegy vezérszellemül felhivta, szoros kötelessége volt örködni, ‘s az észrevett recidivát tudatni a’ nemzettel. Mi a’ könyvben személyt illető van, arról nem szólok. Sem a’ Pesti Hírlap’ szerkesztőjének ügyvéde - sem „Kelet népe” tisztelt szerzőjének ingerenseül fellépni igényem nincs; mert arra felszólítva nem vagyok, ‘s ebben szerencsét erőszakolni nem törekszem. Én veszem a’ könyvet az irány’ mély szellemében, mellyet az kitüzött.

És e’ könyv’ nemes célja három fő ágazatokra oszlik fel.

1. Hogy a’ Pesti Hírlapot, mint journalistikai nyilvánosságunk’ legnépszerűbb organumát megtisztítsa azon szálkáktól, mik magára nézve hatását gátolják, sőt ellenszenvet ingerelnek; a’ közügyre pedig, ha veszélyt nem, mindenestre sinlődést hoznak.
2. Hogy az ingerlő cikkek’ zajos barátnak figyelmébe hozza: miképen nem minden kedves, egyszersmind hasznos is; miképen az alkotványt nem költői magasztaltság érleli; melly, egy ezred alatt kevés jó közt, annyi rosszat szült; ‘s nem erőszak növeszti elvünk’ seregét.
3. Hogy az intelligentiát munkásságra ébreszsze.

Minden politicus folyóirat kettőt akar elérni: a) hogy az eszmét mellyért létezik; ügysorsosi lelkében folyvást terjeszsze; b) hogy az ellenpártot proselytájává tegye. És ha egy illy organum, gúny és ingerlés’ lelkével hatna az idegen véleményre; vagy felekezetével meggyűlölteni törekednék amazt: lehetne-e józanon hinni, hogy akár elvellenei közeledve öleljék éles töreit; akár önfelei testvéri szeretettel fogadják a’ megvetetteket? És ha ekként virágzat helyett hervadást idézne ügyére: érdemelné-e hogy bölcsnek tartassék; vagy a’ hívó felek

tanácsin járjanak? A' Jézus' hite, épen a' szeretet', 's ellenség iránti türelem' lelkében terjedt olly ellenálhatlanul; 's „azok, kik” - a' bájos tollú báró Eötvös József' „Kelet népe, 's Pesti-hirlap”-jának 57 hasábjára szerint, - az ur' szavára elhagyva mindent, nagy mesteröket követték, kik körülfogva gúny, megvetés, üldözés 's kinos haláltól nem ingadoztak hitökben; 's bátran felszólva mindig 's mindenütt, hóhérpallos alatt, 's égő máglyák' lángjai felett lelköknek meggyőződését hirdették; azok, mondom, az ige' szelid hatalmával öleltek fel minden akadályt; 's azért nem vérzett el tanjok a' hóhérpallos alatt, azért lőn elvők eléghetlen a' máglyák' lángjain, mert józan szeretet' lehellelével tördelék fel a' kebel' kéréit; mert nem taposák üldözőiket, mint talán az ingerült vér ösztönzé, hanem kenyérrel hajigáltak a' kövekért, mint a' fontoló ész javallá. 'S ki merné állítani? - hogy olly győzelemmel jelentek volna meg elveik; ha megfordítva, ők fogták volna körül a' téritendőket gúny- megvetés-üldözet- 's kinos halállal? ha hóhérpallossal 's égő máglyák' lángjaival hirdették volna lelköknek meggyőződését? vagyha a' Jézus' Máté V. rész, megirt hegyi predikációjának jelmondata e' lett volna: „nélkülök, és ellenek ha kell.” Hiszen az átgondolt, számító elv-terjesztés épen a' szentírásból merítheti leghatalmasb gyámokait; a' reform' országának meg-alapításában sehol sem vőn fényesb befolyást magának az értelem, mint Jézus' rendszerében; úgy hogy e' vélemény' discussiójára fogatosb mezőt választani nem lehet. Jézusnak mind dogmái, mind erkölcstani fenék-eszméje a' szigorú értelem' lelkéből merítvék; 's ezen életvázat mint kedveltető forma folyja körül szeretet' rendszerével a' szív. Tudományában szilárd férj az ész, 's szerény nő a' szív; mint azokat gr. Széchenyi a' cherub- és seraphok' szellemi házasságában olly meghatólag képezé. Igen, igen, egy mai reformterjesztő organum, nem akarhat bölcsőbb lenni a' világ' legnagyobb tanárjánál, pedig ő mondá: „Ti vagytok e földnek sava; hogyha a' só megízetlenül, mivel sózatik meg? nem jó azután semmire, hanem hogy kivetessék, és megtapodtassék mindenektől.” Máté V. rész. 13. v.

A' mi továbbá 'Kelet népe' nagy szerzőjének értelmi munkásság-ébresztési célját illeti: lehet-e valahol, 's valamikor egyetemesb szükség az intelligentia' működéseire, mint olly hazában, melly a' rendkívül felibe fejlett külföld' tulsulya alatt, ezredes nyűgöktől akar menekülni; 's hogy úgy szóljak zsibbasztó görceiből mintegy kinyújtózni? 's épen akkor, midőn megkezdett fejlődését egyoldalú 's nem megnyugtatóbb haladási mód kezdi ellepni? 's én itt, azon széles jelentésben veszem az értelmet, miszerint az, a' felfogó, ítélő 's okoskodó tehetséget fogalmazza; azaz a' reform- és alkotványtan' egyetemes ismertetét, nemzeti körülményekre viszi, alkalmazza, 's általános elvekből egyes esetekre húz egybevető következtetést, 's miszerint végre az, ha mozgalmunkat, a' néhai lobbanatok kialvó- vagy ellángadó sorsára nem akarjuk juttatni, (annyi figyelembe veendő, 's okellenes tekintetek közt) perabsolote kikerülhetlen mai napánkban.

Most nézzük át, gr. Széchenyi' röpirata, maig, megjelenése' hatvanadik napjáig, mennyire érte el, szellemében rejlő célait?

Az 1. pontra nézve: a' Pesti Hirlap' modorja tagadhatlanul nyugodtabb hangúlatra lépett; 's örvendetes metamorphosisában elhagyogatja azon tüzelő ir' használatát, melly sebeinket izgatná, de lángját felszíni nem képes. Én vitatkozni nem akarok, ha valaki ellentmond: az idézett lap' azótai számjaira utasítom. A' higgadt ítélet, 's igen rövid év alatt remélhető közvélemény előtt, adatokul fognak fekünni a' Hirlap' két epochái.

A' 3. pont szerint, élénk sajtómozgalom vette eredetét, melly a' közfigyelmet ébresztve, 's ha majd mozgalma fejlődik, a' nemzeti bölcseséget érlelve, önmagát pedig művelve: kölcsönhatás által szellemi világunkat virágzásba hozandja.

Olly két eredmény, mellyért igazságos történetíróink, korszaki viszonyokat tekintve, a' „Kelet népe 1841ben” című könyvet, hálával sorozandják fejlődésünk' clenodiumi közé.

Mi a' 2. pont alatt kijelelt czélt illeti: fájdalom, abban, nemzeti jellemünk szerint, új divergentia vette eredetét. Egy párt, mely mint minden felekezet, önitelő, utánzott véleményű, 's elfogult alkatosztályból áll, (mert azokról, kik a' személyes érdem' irigyletéből fondorúl használják a' gyöngék' könnyenhivőségét szólni sem akarok); részint izgatás' szükségéről levén meggyőződve, részint megvetve, nemértve, vagy át sem olvasva az országos könyvet: azt véli, hogy önotára ellen emeltetik romboló kéz; hogy képviselő organumában elve támadtaték meg; 's ha tűzhelye fölé védív épül, a' láng' erejét fogyasztandja el. Pedig a' Pesti Hírlapnak valamint érdemein rágódni, úgy kevesbűlő hibáit erényszínezni méltányos toll nem vállalkozhatik. - Azonban e' könyv' nyomán eredt divergentia nem olly veszélyes mint vala az, mellynek helyébe magát cserélte. Ennek zavarjában az érlelendő bölcsesség', türelem', 's komoly haladás' békemagvai szállongnak. E' divergentia hasonlít a' sugarakéhoz, mellynek tűz csikja a' távolban elvész, 's fényereje közös világban oszlik fel. E' divergentia a' nemzetet hozandja öntudatához; 's ez öntudatban elenyészend ama' kevesek' félreértése, melly néhány napig gr. Széchenyit mint gyér füstkarika árnyazni látszik; 's ezen nemzeti öntudat a' Pesti Hírlap' számára is érlelend gyümölcsöt; melly hogy minő legyen rá nézve? saját bölcsességétől függ.

Azonban igen tévedne, ki azt vélné, hogy e' tárgyban kivált ingerlő röpiratokat váltogatni a' községre nézve üdvös leendne. Hisz' az 'értelem' országa' ellen ki volna képes állandó sikerrel apostolkodni? annak theoriája, 's félre magyarázott jelentése felett pedig, nem scholasticismus lenne-e könyvet könyvre halmozni? Tehát, szorosan véve: ez a' modorügy, helyzetünkben 's helyzetében, 's könyv-váltogatási szükségén kül fekszik; 's ha még is ingerültségében magát tulvinné, azt hiszem nem kerülendi el a' nálunk olly igen ismeretes polemiai színezetet. És ha tán úgy helyett, személyekre térne a' csata; ha a' tárgy' álszine alatt gladiatori nyilvánosság, vagy népszerűség-halászat lépnének fel mint maniacus párthivek: nem új aggodalom hozatnék-e a' közjóért nem kaczérságból reszkető keblekre? 's nem polgári véték lenne-e illy kétértelmű nemzeti korszakban, ha azoknak becses, de kicsiny serege, kik ügyünk' fejlődéséhez sikeres iratokkal járulni képesek: tollharczczal csálná meg az igaz tant annyira szomjazó községet? 's önerejét veszítve, hitelét gyengítve, káröröm- 's idegenségre nyujtana igényt azok előtt, kiket fél, vagy harmadrész-akaratból egészen akar felemelni?

X.

Néhány szó a' sajtónyilvánossági modorról.

Általában két dolog van, mi mind a' szép- és tudományos, mind a' political iralom' boldogító hatalmára káros befolyást gyakorolhat, sőt ellenhatást fejthet ki:

1. A' mondva csinált közvélemény. Sokszor, tudományi körben úgy, mint polgárzatban, az évszak' felületén mint beteg bőrkütegek, olly félhívatású, félig fejlett emberkéek támadnak, kikben az imádtatás' szenvedélye nagy, kivívó tudomány semmi; 's kik mégis a' semmiben, semmi által jelentőséget tudnak kivíni. Emberekéek, kik, a' század' nagy eszméihez, vagy korszak' hatalmas véleményi képviselőtétéhez önzésből csatlakoznak: hízelgéseiket messze kezdik; ügybarátokúl nevezik magokat; a' nap' dicskőrébe tolakodnak, 's bérlett kegyenczeikkel kiáltatják: 'nézzétek hol állanak ők'; mintha bizony volna valakinek kedve a' napon keresztül úszó foltokat fényalkotó részekül tekinteni. Az illyenek rendszerint makacsok, körmeiket mélyen a' repülő szárnyakba merítik, hogy el ne maradjanak; 's rohamai után megszakadásig futnak, noha tüdejök fúladoz, szemök' fénye elvész bele. Ollybá tartom őket, mint midőn az erőteljesen felütött lapot, magával ragadja czafrangjait. Pedig természetesen, végtére is a' rövidebbet húzzák. A' kilőtt golyó hatalmasan megfutja körívét, az álgúyfüst

földszínt enyészik el. De ők azzal mitsem gondolnak. „A’ halál’ országában - szólnak egymás közt - úgy sem tehetünk foglalásokat; azon uralkodni nem adaték nekünk; tehát a’ földön, uraim! síron innen szerezzünk birtokot. Nem rossz élet-tan; ‘s gyakran gyümölcsöt is terem, mert - ha tán körülmény kívánná - egy kissé ravaszkodni sem restelnek. Zsebórára szeretnek hordófenéknyi számlapot tenni, hogy nagynak tessenek; de ám bekormozzák, mint avúlt tornyokon; jól tudva, hogy a’ dolgaiba foglalt tömegnek nincs mindig ideje szorosán figyelni hányat ütött az óra? Azonban, míg egyik kezökkel gyertyát gyújtanak az oltárhoz, másik kezökben hatalmas tölgyfa-rőföt tartanak, mellyel egyiránt mérnek ügyembereiknek, vagy ütögetik az avatatlant, ki tán erőt mutat kimozdítani helyökből. Akarják hogy ők magok legyenek a’ megtestesült dicsőség’ kalmárai; kik önkénytesen szabnak árt portékáiknak, ‘s tetszésök szerint mérik kisebb nagyobb rőffel a’ hírt, nevet. Ezen urak, fitymálgatják az ügyökre veszélyessé válható szellemet, hogy a’ vetélytársi pályáról lekedvetlenedjék; ‘s fügét mutatnak erőtlen kapaszkodóknak, hogy bizodalruk legyen megközelíteni őket.

És ha már illyféle nemeivel az ármánynak meglehetősen elhitetve vélik a’ népet: „a’ vetés úgy mondanak megért; tehát arassunk.” Már kegyenczeket válogatnak fel, a’ tán középszerű, tán nagy csapatból, melly a’ vetés’ idején - mint magvakat kapkodó varjak - körülcsoportozá becses személyöket. Ezeket keresztényi kegyességből gyermekeikül fogadják, hogy kölcsönben egy kis ártatlan ködöt leheljenek fejök köré; azaz köz élet’ nyelvén szólva: hogy körfőiket vak hittel bálványozzák, érdekeikért csatát viseljenek, ‘s az ellenök támadt szózatot lekiabálják.

Azonban, eme’ felfogott árvák, általában vékony pénzük szottak lenni a’ lelki kegyelemben; és ez igen természetes. Vak eszközül csak az engedheti magát, ki nem tud önerejéből megállani. Ezek azután kénytelenek elviselni szeszélyt, és uralkodást, mit a’ gyámapák’ kedélye, vagy önérdeke magával hoz. Hűségökre nincs is panasz. Eltűnnek minden csekélységet, teszem lóást futást, elveiknek fővételét, szabadakarátjuk’ megfeszítését, ‘s a’ többi. Irataikat, vagy tényeiket egyiránt engedik körülcspedni, vagy megföldoztatni, vagy az eredetivel homlokegyenest ellenczélzatuvá tenni, csak hogy a’ halhatlanság’ - mond pártosság’ - bélyege rásüttessék. Örömet elhisznek mindent; gyámi kijelentés ellen világért sem vélekednek; saját szemeiknek dehogy hisznek?! nyereségöknök tartják a’ zöld színről megkérdehetni ha valljon nem fekete-e? Sőt azért sem mernek haragudni, ha az ígért bérdíj’ - mi nem csak pénz lehet - nem teljesíthetéséről, hitető bók és kézsorítás - judási arczúlat- ‘s bőkezű szavak által bizonyosokká - mondd bolondokká - tétetnek. Illyenek’ műhelyében készül a’ mondvá csinált közvélemény. Minthogy csak önkörükben, csak önfeleik közt forognak, ‘s ha tán egy két idegen nézetű közéjek tévedne, vagy letöbbségezik, vagy épen igazságához jutni sem engedik: természetes, hogy magokat hiszik a’ közvélemény’ kegyenczeinek; mellyet ezer árnyéklataiban soha nem ismernek, de mellynek mély értelméről tán élőkben sem elmélkedtek. És épen ez álhiedelem miatt válalkoznak azután mindent erőszakolni, mi inyök vagy elveik szerint van. Sokszor olly hitvány dolgokat törekszenek a’ közvéleményre tolni - legyen az írat, tény, vagy eszme - mellynek semmi magva, ereje, üdvössége. ‘S mint magokéival, ezt teszik: úgy az ellenfél’ részéről, a’ nagyot, szilárdot, erőteljest, vagy legalább körülményszerűleg jelentőt, depopularisálni, megbuktatni, tenkbe vinni minden ármánnyal erőködnek. Minő eredményt idéz elő az illy szellemi kinövés? alább említendem; most taglaljuk át röviden, ezen métely’ nyomorú testvérét melly

2. A’ személyeskedő polemiák. Ha valaki birtokában nincs azon lelki szüzességnek, melly nyugalommal táplálja az önérzetet, hamar haragra lobban minden sérelemke miatt, melly rajta akaratból, vagy történetesen elkövetteték; ‘s illyenkor - ha a’ nevelés ki nem fejté szívében azon méltányos szent szemérmet, melly az önbecsület kényes természetét ismerve, tribunusza szokott lenni másokéinak - könnyen kiviszi szobáiból haragját, ‘s a’ nép, a’ közönség előtt, hirlapokban, röpiratokban lobogtatja azt, jellem-hibává emelve a’ véralkat’ gyengéjét.

Sokszor vannak emberek, kik kapva kapnak az alkalmon, hogy mások' szellemi tehetségeit gáncsolhassák; 's irói 's publicistai' hitelén kajánul gázoljanak. Irói, 's publicistai hitelén...? Óh az még mitsem tenne, mert a' nép előbb utóbb megszokta ismerni embereit; 's kétségen kül többen olvasandnak gyönyör' vagy haszon' műveit, mint ellenök hányt gáncsokat; sőt ha már irányt vőn az izlés, czélt a' fejlődés, többnyire minden olvasó önszemeivel lát, 's benső ítéletében határozza meg elfogadja-e az olvasottakat vagy ne? sőt a' gáncsczáfok felett is törvényszéket tart. De ha hiúság miatt surlódások történnek: efféle hernyók átmásznak életágakra is. Kiket azelőtt mint vetélytársakat irigylettenek, most ellenségül tekintik. Irói 's publicistai oldalait összezavarják életviszonyaikkal; a' szellemi tehetséget véralkatukkal. Szemrehányásokat tesznek olly dolgokért, mellyek nem igazak; vagy ha úgy vannak is, magános élet' körébe tartozók. Földi indulatok' tévedéseivel vádolják; egyiránt nem kimélnék barátságot, szerelmet 's családélet' gyöngéd érzelmeit. Levetkezik a' méltányosságot, összetépi illedelem' és humanitas' kötelékeit; gorombaságaikban büszkélkednek, sőt nem ritkán hitét is rágalommal illetik ellenfelöknek; csak hogy megbuktatni próbálják az embert, ki mint író, vagy publicista dönthetetlen. 'S óh szörnyűség! vannak emberek, kik barátjaikkal tehetnek illyesmit. Emberek, kik a' szívet, mellybe a' bizodalom' óráiban benyúltak, kifordítják a' nép előtt, hogy egy két vérszomjas beleharapjon; 's hentesi irigy örömük ne hibázzék; emberek, kik a' becsületökre bizott kincseket, a' barátság' meghitt leveleit nép elibe adják, mint a' statáriumi hirdetményt; csak azért, hogy üres fejü bókolóikat mulattassák; kiktől a' megettök zúgó tömeget nem akarják látni. És ha még így sem boldogulnak: eszméket terjesztgetnek alárendelteik által, 's megtörtént dolgokról suttognak, miket kívánnának valóban megtörténtenek; hogyha itt, vagy ott véletlenül találkoznék egy gondolatlan, vagy rosszszívű, ki azt ellenségek ellen elhigye, vagy illetőleg végrehajtaná.

'S valljon nevelhetnek-e ivadékot, képezhetnek-e szíveket, kik ennyire tévednek? Lehet-e hatással a' könyv, folyó-irat, hirlap, vagy iromány, melly effélékkel teljes? megtarthatja-e szeplőtelen hitelét, 's számolhat-e kívánt sikerre akár egyes, akár vállalat, ha céljához illy eszközöket választott? vagy lehet-e annak tiszta, nemes, 's közjóra irányzott célja, ki efféle nemű úton halad?... Mind egy akár melly pártbeliek, kezdők vagy folytatók, bérlettek vagy önnösök legyenek, ők egyiránt a' természet' bűnei. Visszaélnek az elmekincscsel, mellyet a' nagy rendező sáfárkodásukra bizott. Ők nem világítólag tartják a' fáklyát, hanem eszeveszetten kanyargatják azt, hogy a' rövidlátók gyönyört leljenek benne boszúságul az ép szeműeknek. Megcsalják az emberiség' bizalmát, melly megszokott hallani minden felkiáltó szót; 's ha ügyében lőn felemelve örömmel nyújtja folytonos figyelmét, háláját, jutalmait. De megcsalják önmagokat is, mert végtére, rendesen egyedül maradnak a' szennyes csatatéren, sebeikkel 's átkával az összedaraboltaknak. A' gyávák elfutamodnak előttök; az erősek megvetik kihívó keztyűiket, 's a' nézők, legkedvezőbb esetben is nevetnek. De, fájdalom, ez többnyire akkor történik, midőn már a' veszélyes következmények kifejlettek.

Két forrás van, melly különösen, legtöbbször szokott a' két pont alatt megismert kútfőkből kibuzogni, 's mellyek gyakran évtizedekig ki nem száradnak.

a) Elvásottság, izlésromlottság a' literatúrában, 's publicistai működésekben. - Az ifjú adománnyos-lélekben felébred a' cselekvés' ösztöne. De míg önállósága nincs; nem tud magától alkotni formát és mértéket; a' szív és elme libeg, nincs egyensúly. Az ítélőtehetség felleget, nem képes irányt választani, pedig a' feszítő erőnek bármilly úton rohannia kell. Mi természetesebb, minthogy a' hozzá legközelebb álló iskolát, a' nemzeti íralom' 's politikai hangulat' korszaki szellemét választja vezérül. És ha a' személyeskedés, amaz undok ragály, napi renden van: darab időre 's nem ritkán örökre bemételezi izlését. Az ifjúság különben is hajlandó kitűnésre legrövidebb utat választani; pedig fájdalom mi kapósabb mint egymás rovására történt elménczkedés? 's lehet-e más dolog által jobban kitűnni, mint a' mi kapós?

„Lám, mennyire közajkon forgók ezek és ezek - mondja magának a' nem fontoló kebel; - mennyire ismeri őket mindenki, pedig tesznek-e egyebet czivódásnál? Adtak-e egy korszerű könyvet, politicalai erőteljes értekezést, vagy maradandó tudományos pályairatot? vagy hoztak-e életbe egy emelő nemzeti eszmét? 's még is mindig csak ők, és csak ők; sokkal inkább mint kiknek kötetei, vagy tényei már egész rendet alkotnak. E' bizony jeles! így hirre kapni könnyű; tehát fogjunk hozzá.” És én nem tudom érte kárhóztatni az ifjat. Az ő korában még a' kebel lágy viasz, melly leghitványabb fametszésnek is benyomást enged, 's ha épen az nyomatik reá, azt fogadja el. Ő nem láthat messze, mert szemein lebeg az életszak' rózsaszománcza; ő nem veti fel, hogy efféle emberek' dolga hasonló a' taraczkdörgéshez, melly mig tart fület szagat, ha elmúlt mi haszna sincs. Ő követi a' példát és elbukik. Fellobban mint egy lidércz, 's ártalmas gözt hágy maga után. Először figyelemvadászatért, kitűnés végett követi a' példát, 's declamatiója, polemiái ekkor többnyire ártatlanok. Később szeszélyből, elmeviszketegként űzi, 's már csípősségeket keres és válogat. Végre - főleg ha torlásokkal ingereltetik - vérebe megy által, szenvedélylyé válik 's elaljasúl. Vagy ha lelkében egy jobb akarat kívánná is megváltoztatni: nem bírja többé a' mocsoktalan talentum tiszta' működését. Izlése eldarabosult, érzelmei megérczesedtek, önmérséklete kiveszett; 's a' szellem, melly tán évekre, tán évtizedre hatott volna, erőszakosan megöleték.

De ha egy író, vagy publicista szelidebb lelkületnél, 's kifejlett jobb természeténél fogva illy példák' követésére nem hajlanék is, lehetlen a' káros befolyástól ovakodnia; mint szinte a' koriránynak is, mellyet a' tudományos- 's politicalai iralomnak kellene vezetni. Midőn a' nemzeti lélek 's értelem, saját fészkeben hogy úgy szóljak megtollasodik; midőn már erőt érez abból kireppenni; midőn fogalmakat keres, elvek után néz, mellyek felé szárnyalásit intézze, 's mellyekre megszálljon; akkor van leginkább szüksége szilárd, nemes, átlátszó pályaképekre, lelkes, fenszálló, balítéletlen szellemekre, művelt szenytelen izlésű, önmérséklő írókra 's publicistákra, hogy nyílani kezdő lelke ne záródjék vissza örökre, ne fásúljon el mielőtt tavaszi tejnedvtől hajlékonnyá fakadt, 's ne tömessék meg setéséggel még hajnal előtt; vagy ne ölje ki magát undok önkorbácslatokkal. De hol vegye mind azt, ha fejlődésekor fentirtoz hasonló gyakorlatot követ iralom és publicistai hang? Ellenveti talán valaki, hogy nemzeti művelődés' 's haladás' kútfeje nem csak a' jelenkor, 's nem csak honi kettős literatura? hogy ott van múltunk; hogy ott vannak az agg bölcsek? 's az új világ' művelt külföldje? Óh ha a' nemzet csak ezekben, 's ezek által neveli fel magát, nem sok hasznát veenditek. Vagy hiszi tán egyki, hogy holt betűk- 's idegen elmék' tőlünk idegen műveiből elválasztott 's beszítt philosophia, mélyebb gyökeret vernek a' nemzetben, mint honi élet 's literatura?!... Én nem hiszem. A' classicus bölcsek és külföld buvárja írhat sok igazat, igen szépeket, sok csinnal, szabatos könnyűséggel, pontos válogatott nyelvvel; írhat rendszert, mély politicát, megénekelheti a' polgári eszmék' 's erények' mindegyikét, de ha egyszersmind fel nem nyitá magának honja' szívét, hogy tollát abba mártaná, nem párázik ki irataiból azon enyhe, éltető levegő, melly a' nemzeti életet egészségben tartja és növeszti. Túdós könyvtárak, íróvá, idegen bölcsesség nagy politicussá képezhetnek valakit, de nemzeti íróvá, 's politicussá csak honi élet 's literatura teheti.

b) Második, és veszélyesb eredmény, a' nemzetnek literaturától, 's publicistai hatástóli elrészvétlenedése. Darab ideig békével szokott tűrni efféle egyenetlenkedéseket. Vagy azért, mert mindenik fiát szereti, 's hibáit javítani, nem büntetni akarván, várakozik, hogy boszantó személyeskedésért tiszta tudománnyal, józan haladás' ép magvaival nyújtand kárpótlást. Vagy: mert örömet akarja hinni; mit czivódó felek rendszerint szájokban viselnek, hogy ők közügyért kaszabolják ellenpártjok' hitelét; hogy elveszatáikat nemzeti zászló alatt vezérlik, 's a' megharczott párt' kiontott becsületén, gazdag szellemvetés viruland az utókornak. Azonban lassanként kénytelen sejteni, hogy vetésökre számítva, lelki kenyér nélkül maradna; hogy vásott gyermeki vetnek ugyan az ő földébe, de csak önérdük' magvait, hogy a' terméssel

saját zsákjaikat töltsék meg. Én ekkor fájdalom kél megcsalt keblében; 's taglaljam-e mi az, ha egy nemzet' szive, önfiai miatt fáj? 's megveti az eszközöket, mikből fejlődést kell vala meritnie?

E' kitérést, szorosan napi szükségnek tekintém. Politicai életkérdéseink, 's általában a' nemzeti fejlődés, jelenünkben kezdenek íralmi mezőre kiszélesedni. Azon becses könyvek, mik közelebbi tizedeinkben kincünké lettenek, csak fejték, készíték azon műveltséget, mellynek az irodalmi tér immár szükségévé lőn. És ha figyelembe vesszük azon két elemet, melly minden nemzetnél nagy befolyással szokott a' polgári literatura' szellemére hatni: nem sok igényünk van teljes nyugalommal várni politicus könyveink' eszmecseréit. E' két elem α) a' bevezetésül tekinthető szép íralom, és journalistica; β) a' nemzeti jellem. Amazt, évtizedek' keserű vitáiból ismerjük; emennek oszlakodó hevét századokon által nyomozánk.

Ha a' politicai íralom, éles, eszmétlen tollharczczá, vagy hivságos vagdalkozássá válik mindig szerencsétlenség; de reánk nézve jelenleg három fontos ok forog fen, minél fogva sokkal veszélyesb lenne a' publico-politicus könyvek' tévedése most, mint talán máskor.

1. Hazánk nem önálló ország; 's ha bár reformunk' alaptervét, állodalmunk' 's néposztályi viszonyaink' átalakítására nézve függetlenül, saját nemzeti szükségek szerint kezeljük is: van távolban egy igen fontos határ, mellyet nem szabad a' haladási bölcseségnek szem elől veszteni. A' birodalom, mellynek mi egy része vagyunk, - 's mellynek sorsától fenállásunk feltételezve van, - két roppant erő között sok bajjal küzdve áll. Bár taglalni lehetne minden viszonyokat, hadd látná tisztán a' hű 's jószívű nép, milly kérdőjel alatt áll Európának jövője? milly tömött, és értelmes felelet kell neutralis birodalom' irányában e' kérdő évtizedek' kielégítésére? 's hogy e' feleletnek, - melly az egybirodalmú népek' ön- és egymás közötti szoros egységében állna, - a' mi belső összetartó fejletünk is egy constructiója; 's (hogy a' képet végig vigyük,) ha a' constructiot logikai hibákkal szerkezzük, zavart lesz a' felelet, 's a' két értelmű kérdés' félelme nyakunkon maradand. És ha volna egy heterogen elemekből álló birodalom, melly népek ellenszenve által negativ alapon nyugszik, mint midőn a' sátort, szét-feszítő rudak tartják fen; ha volna mondom illy birodalom, 's a' kor, mulhatlan szükségét idézne elő, miszerint positiv erőket kellene keresnie biztos tartalékaúl: szabad lenne-e a' népek egyikének saját átalakultában, az egésznek helyzetét feledni? Nekünk úgy kell erősödni, hogy velünk Osztria is erősödjék; az erősödés' szüksége orosz- és francia körülményektől sürgettetik: tehát sietnünk kell; e' sietés semmi extravagatiot nem tür, 's azért, ha politicai érett öntudatos fejlődésünket nép- és véleménytanítás helyett ingerlő polemiákkal akadályoznók, közvetve ellene dolgoznánk azon nagy célnak, melly reánk elhatározó befolyással vitetik vissza.

Vannak esetek, midőn kevésből sokat kell megértenünk: a' bölcseség' dolga látottból kitalálni a' nem láthatót, 's elmélkedéssel pótolni ki, mit készen nem kaphat.

2. A' nemzetiség' hajszólo tulbuzgalma által, különben is ellenhatást idéztünk elő, mit, hogy többet ne említsek, a' hazai szlávok' lapjainkban felfedett törekvési mutatnak; ha tehát most, haladásunk' másik eszközét, az alkotványtan' tiszta terjedését, czivódó zavarral gátolnók: nemde hasonlítánk azon hátszegi olához, ki ha egyik kereke eltörik, nem hogy pótlaná, sőt a' másikat is levágja, hogy tengelyén vonczoltassa roskadt szekerét? Pedig ha politicai íralmunkba egyszer befészkei magát a' személyeskedő ragály, nem könnyen és hamar szabadúl nyűgeitől a' kor. És a' tömeg, lassan érkezik ítéletével. Sokszor az eszme, vagy esemény, tul van már minden crisein, 's a' nép még is annak formája- vagy forradalmival vesződik; pedig míg a' nép tisztában nincs akaratával; míg határozott értelemben nem bírja a' feladatot, nem lehet haladás; mert mit az ész- és nem észaristocratia magában a' nagy egész nélkül halad, én nem nevezhetem haladásnak.

3. Nemzeti ifjúságunknak, most van legnagyobb szüksége tanító könyvekre. Nálunk a 'nemesség' ifjait, nem csak világosodási általános szükségből kell alkotmányos értelmiségre művelni. A' tömegnek elég, ha szükségeit felfogni 's czélszerű eszközei iránt rokonszenvet érezni fejlett. Neki csak hitre van szüksége azon korszaki eszmék iránt, miket a' törvényhozó bölcsesség részletesen kezel; 's csak akaratra azon módok' létesüléséhez, melyeket a' javító törvény meghatározott. És ha ama' hit józan; ha ezen akarat következetes: akkor el van érve az értelmiség' azon foka, mellyel birnia mulhatlanul kell. De nemzeti ifjúságunk, óltóiskolája a' jövő virágzásnak. Őket nagy munkára rendelte eleve alkotmányunk. A' municipalis igazgatás benne várja bátor támaszait; az ítélő 's igazgató székek, egyenes lelkű tagjaikat; 's országgyűlésink, a' törvényhozás' bölcseit. Nekik tehát tiszta, 's mennyire lehet gazdag kútfőket tartozik nyújtani a' kor. A' közelebbi óltó ifjúságot megyei termek, 's 183²/₆ országgyűlés taníták. Akkor rendezgeté magát a' nemzeti öntudat, 's az eszmeforradalmak' vitái között kifejtették, felbonczoltaték minden árnyéklat, melly a' nagy egész' ágai között helyet talált. Tárgyalataikban az öneszmélet' próbatapintatai, az eredeti okfők' fürkészete 's ténytervezet, (szóval az akarat' és szemlélődés' elemei) együtt, 's élőszóval, sok oldalulag fejtettek fel. És minthogy a' gyakorlati tan mondhatlan elsőbséggel bír: azon kor' növendékiből joga van várni a' nemzetnek, világos fejű, 's határozott polgárokat. De mivel a' kezdemény' örök korát nem élhetjük; mivel a' bölcseségnek visszaugrálni nem természete; 's mivel hatósági gyűlésink, 's a' törvényhozó test, készületi eszmék', és kezdeti körülmények' taglalatával többé nem bibelődhetnek: a' mostani ifjúság nem bírja azon elemi iskolát, mellyben előisméreteket gyakorlatilag szerezne, 's az egésznek' fektét és irányát - mi nélkül alapos tudomány nincs - felölhelhetné. Most már részleteit találja műben a' nagy gépnek, mellyet egész szerkezetével kell lelkében bírnia, hogy róla helyes fogalma legyen; ne hogy egyik', másik' kerék' idomításához úgy fogjon, vagy a' hibás alkatrészt úgy igazítsa, miszerint az összes működés' útját állja el. Mit életközben meg nem tanulhat, betűkben kell feltalálnia; úgy de ez nem journalistica' feladata, mert annak, a' napi készület', 's részlet-szakmány' fejlete- eszmecseréje- 's siettetésével kell különösen foglalkoznia, még pedig inkább a' nagy többség' fogalmához mért fejtegetésekkel, mint mélyebb bölcseleti szellemben. Tanító könyvirodalom pótolhatja tehát az élő iskolát; 's most a' tételnél vagyunk, melly e' harmadik pont' vezérsorában áll. És ha a' könyvek, eszmék és igaztan helyett, polemiákat hoznának: kell-e taglalnom, milly nyomorú színben jelennének meg korunk' szükségéhez? Azon becsületes polgárok, kik haladási ügyünkben irni vállalkoznak, nem mellőzhetik azon vigyázatot, miszerint a' nemzeti jellem' 's szépliteratura' hibáit politicali sajtó alá ne vigyék; hazánk' nagy elméi pedig megértendik, mit parancsol tolluknak a' kor; 's véleményem szerint az ujon képződött 'Isméretterjesztő társaság' szebb kötelességi mezőt jelenben nem választhatna, mint, ha a' haladásunk' tárgyában kijöendő munkák közül a' közhasznuaknak ismerteket olcsón szerezhetőkké teendi.

Most visszamegyek a' sylogismusra, mellyet iratom' vázvonalaúl vezettem, 's mellytől kötelesség volt illy fontos napi jelenet' irányában némileg eltérni. Azt hiszem, történeteinknek, (sajtó- és közértelmiséghez mértt, 's rövid idővel korlátozott) taglalatából, mint szinte nemzeti jellemünk' 's legújabb eseményeink' lelkéből mélyen kitetszik: hogy közéletünk' folyamában a' szív' hatalma tulnyomólag állott az ész' működésein; hogy most is, (miután annyi kinos tapasztalat megérlelhette volna az észert; miután a' 'Kelet népére' irtt feleletben mellyel ugyan előttem megfelelően nincs gyámokúl felhordott 1791-ki 's a' t. ideiglenes mozgalmak' és ellobbant lelkesedések' rövid 's sikertelen eltűnésein okulva, haladásunk' gyakorlati számítás' ép magából kezdé magát kiterjeszteni;) minden lépten nyomon hajlam kél, és erősödik az indulatok' 's szívuralom' kicsapongásit elfogadni; 's hogy nemzetünk valóban gyógyuló beteg, kit ilyennek csak az nem foghat elismerni, ki beteget tollas párnák, izzasztó takarók, 's gyógyosztári kirakás nélkül képzelni nem tud.

Tehát a' szív' tulnyomósága, logikai és egyetemes történeti tanúság szerint, alkotványos népek' közéletében mindig nyomort 's ingadozást okoz; úgy de hazánk' politicájában, polgár-szerkezete 's történeteiből ítélve, a' szív gyakorolt felsőbbbséget: mit, és miképen kell tehát jelenleg a' belső napi helyzet-reformunk' foka- nemzeti jellem- 's külviszonyokhoz képest tenni?

E' tételről leend szerencsém szerény nézeteimet egy külön kötetben a' tisztelt közönség' ítélete alá bocsátni.